

UNIVERZITA KARLOVA

Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Regionální a politická geografie

Studijní obor: D-RPG

RNDr. Tomáš Krajňák

**PSYCHOLOGICKÉ REAKCE ÚČASTNÍKŮ TURISMU
NA TERRORISMUS A SOUVISEJÍCÍ BEZPEČNOSTNÍ HROZBY:
GEOGRAFICKÉ PODMÍNĚNOSTI A PROJEVY**

TOURISM PARTICIPANTS' PSYCHOLOGICAL RESPONSES
TO TERRORISM AND RELATED SECURITY THREATS:
GEOGRAPHICAL CONDITIONALITY AND MANIFESTATIONS

Disertační práce

Školitel: RNDr. Jiří Vágner, Ph.D.

Praha 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Součástí práce jsou čtyři odborné články, z nichž jeden jsem vypracoval samostatně a tři jako hlavní autor:

KRAJŇÁK, T. (2021): The effects of terrorism on tourism demand: A systematic review. *Tourism Economics*, 27, 8, 1736–1758. (autorský podíl: **100 %**)

KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J. (2018): Politicko-bezpečnostní rizika pro cestovní ruch: prostorová percepce Blízkého východu potenciálními českými turisty. *Geografie*, 123, 3, 379–405. (autorský podíl: **80 %**)

KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J., KRAJŇÁKOVÁ, L. (2023): Turismus v městských destinacích zasazených terorismem malého rozsahu. *Studia Turistica*, 14, 2, 18–43. (autorský podíl: **60 %**)

KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J., SCHMUDE, J. (2023): Tourists' psychological responses to terrorism: Framework analysis of fear-arousing walking interviews from the city centre of Munich, Germany. *European Journal of Tourism Research*, 35, 3501. (autorský podíl: **60 %**)

Tomáš Krajňák

V Praze 28. února 2024

Poděkování

Děkuji svému školiteli RNDr. Jiřímu Vágnerovi, Ph.D. za četné podněty, trpělivé vedení, povzbuzování a množství času, které věnoval konzultacím a připomínkování disertační práce a mnohým dalším vědeckým pracím, které jsme i spolu měli možnost publikovat. Tímto poděkováním si mu dovolím popřát další akademické úspěchy, a hlavně pevné zdraví. Dále bych rád poděkoval své rodině za trpělivost, jež se mnou měla po celou dobu doktorandského studia. Též jim chci popřát především pevné zdraví. Mojí milované manželce RNDr. Lence Krajňákové, Ph.D. patří poděkování obrovské. Bez jejích rad, její vstřícnosti a podpory bych stejně jako tato práce byl poloviční. Tímto jí chci slíbit více společně stráveného času, ale zároveň jí popřát hodně sil do více než slibně se rozvíjející akademické kariéry. Též nemohu opomenout jí poděkovat za mnohé rady, které mi dala při vytváření jiných vědeckých publikací, a za možnost dokonce s ní i publikovat. Dík patří i ostatním spoluautorům publikací, které vznikly v průběhu mého doktorandského studia. Jmenovitě jde i o prof. Jürgena Schmudeho, jenž mě vřele přijal na Univerzitě Ludwiga Maximiliána v Mnichově.

Disertační práce byla podpořena projektem Grantové agentury Univerzity Karlovy č. 1072119 s názvem „Percepce bezpečnosti v městském cestovním ruchu střední Evropy“ (2019–2020; hlavní řešitel: RNDr. Tomáš Krajňák).

Abstrakt

Dosavadní literatura zkoumající dopady bezpečnosti na turismus věnovala značnou pozornost úloze psychologických reakcí účastníků turismu. Zároveň potvrzovala ústřední vliv těchto reakcí v procesu působení bezpečnostních hrozeb na chování účastníků turismu. Absentovala však snaha o objasnění, jestli nastíněné psychologické reakce nemají i určitý geografický charakter. Předkládaná disertační práce má záměr napravit primárně tento nedostatek, a to zkoumáním vlivu politicko-bezpečnostních hrozeb. Proto jejím hlavním cílem je odhalit a objasnit geografické podmíněnosti a projevy psychologických reakcí účastníků turismu na terorismus a související bezpečnostní hrozby.

Empirická část této disertační práce je výsledkem několika uskutečněných studií, které byly publikovány v rámci čtyř odborných článků. I proto bylo využito více metod sběru a analýz dat k dosažení hlavního cíle práce. Ta si vyžádala určitý pragmatický přístup pro zapojení jak pozitivistických, tak více interpretivistických metod. Současně však nebylo zanevřeno na dodržování konsistence mezi výchozími filozofickými postoji a zvolenými metodami, neboť ta panovala při řešení jednotlivých dílčích cílů a ve výsledných publikačních výstupech. Konkrétně využití metody zahrnují systematickou rešerši odborné literatury, statistickou analýzu sekundárních dat a dat získaných prostřednictvím dvou různých dotazníkových šetření a konečně rámcovou analýzu takzvaných procházkových rozhovorů vyvolávajících strach.

Uskutečněné výzkumy při této disertační práci ukázaly, že psychologické reakce účastníků turismu na terorismus a související bezpečnostní hrozby se vskutku projevují různorodě napříč prostorem. Vnímané a pocíťované odlišnosti mezi místy z hlediska bezpečnosti byly objeveny na několika řádovostních úrovních. Negativní psychologické účinky politicko-bezpečnostních hrozeb se navíc mohou mezi místy dále šířit, nebo naopak mohou některé destinace ze situace i těžit. Nastíněné projevy psychologického působení politicko-bezpečnostních hrozeb mívají i důsledky pro prostorové chování účastníků turismu. Ty jsou však více patrné na vyšších řádovostních úrovních než na těch nižších, to jest týkají se spíše potenciálních než skutečných účastníků turismu. Též se potvrdilo, že psychologické reakce účastníků turismu na politicko-bezpečnostní hrozby jsou podmíněné mnohými aspekty prostoru a míst. Tyto podmíněnosti byly identifikovány zejména v prostoru destinací, ovšem jsou patrné třeba i v prostoru zdrojových trhů. Jednotlivé geografické podmíněnosti nepůsobí samostatně, vždy jde o jejich vzájemnou interakci, a nadto mají v různém kontextu různorodý význam.

V závěru práce jsou nejen shrnuty a diskutovány dosažené výsledky a zjištění, ale též navržena možná zaměření budoucích výzkumů. Jedním z navrhovaných směrů je zevrubnější a kritičtější zapojení geografie strachu. V této práci je nastíněna jako jeden z klíčových konceptů pro geografické záramování výzkumu psychologických reakcí účastníků turismu na (politicko-)bezpečnostní hrozby.

KLÍČOVÁ SLOVA: bezpečnost, chování účastníků turismu, percepce rizik, strach, terorismus

Abstract

Existing literature examining the impacts of safety and security on tourism has paid considerable attention to the role of the psychological responses of tourism participants. It has also confirmed the centrality of these responses in the process of how security threats influence tourist behaviour. However, no attempt has been made to clarify whether the psychological responses are also geographical in nature. The dissertation primarily intends to address this shortcoming by examining the influence of political-security threats. Therefore, its main aim is to identify and clarify the geographical conditionality and manifestations of tourism participants' psychological responses to terrorism and related security threats.

The empirical part of the dissertation is the result of several conducted studies published in four journal articles. Therefore, multiple methods of data collection and analysis were used to achieve the main aim of the thesis. The work required a certain pragmatic approach to engage both positivist and more interpretivist methods. Still, consistency between the philosophical starting points and the adopted methods was not neglected, as it prevailed in the treatment of the sub-aims and in the resultant publication outputs. Specifically, the methods employed include a systematic literature review, a statistical analysis of secondary data and data collected through two different questionnaire surveys, and finally a framework analysis of the so-called fear-arousing walking interviews.

The research undertaken for this dissertation has shown that tourism participants' psychological responses to terrorism and related security threats vary across space. Perceived and felt differences between places regarding security were found at several scale levels. Moreover, the negative psychological effects of political-security threats may spread further between places or, conversely, some destinations may benefit from the situation. The outlined manifestations of the psychological effects of political-security threats also have consequences for the spatial behaviour of tourism participants. The consequences are, however, more evident at higher scale levels than at lower ones, i.e., they concern potential rather than actual tourism participants. It was also confirmed that tourism participants' psychological responses to political-security threats are conditioned by many aspects of space and places. These conditional factors were identified particularly in the space of destinations, but are also evident, e.g., in the space of source markets. Individual geographical conditional factors do not act in isolation. They always interact with each other. Moreover, they have different meanings in different contexts.

The thesis concludes by summarizing and discussing the results and findings. It also suggests possible future research directions. One of the proposed ways forward is a more thorough and critical engagement with the geography of fear. This dissertation outlines it as one of the key concepts for the geographical framing of research on tourism participants' psychological responses to (political-)security threats.

KEY WORDS: security, tourist behaviour, risk perception, fear, terrorism

Obsah

1. Úvod	8
2. Teoretické základy a východiska.....	13
2.1. Turismus – jeho význam a představení klíčových konceptů.....	13
2.2. Bezpečnost a terorismus – představení klíčových konceptů, teorií a přístupů.....	19
2.3. Vztah mezi turismem, terorismem a bezpečností.....	37
2.3.1. Vliv bezpečnosti na turismus.....	38
2.3.2. Působení terorismu na účastníky turismu a jejich psychologické reakce.....	46
2.3.3. Klíčové geografické koncepty pro zkoumanou problematiku.....	50
3. Metodologický rámec a stanovená metodika	58
3.1. Cíl 1 – systematická rešerše	59
3.2. Cíl 2 – statistická analýza dat z online dotazníkového šetření	60
3.3. Cíl 3 – rámcová analýza procházkových rozhovorů vyvolávajících strach	62
3.4. Cíl 4 – statistická analýza sekundárních dat a dat z pilotního dotazníkového šetření	65
4. Portfolio předložených článků	68
4.1. Článek I – Dopady terorismu na poptávku v turismu: systematická rešerše.....	69
4.2. Článek II – Politicko-bezpečnostní rizika pro cestovní ruch: prostorová percepce Blízkého východu potenciálními českými turisty	72
4.3. Článek III – Psychologické reakce turistů na terorismus: rámcová analýza procházkových rozhovorů vyvolávajících strach z městského centra Mnichova, Německo	74
4.4. Článek IV – Turismus v městských destinacích zasažených terorismem malého rozsahu.....	78
5. Diskuse a závěr.....	82
6. Literatura.....	90

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Turismus v širokém pojetí prostorové mobility	13
Obrázek 2 – Fáze výzkumu k dosažení třetího dílčího cíle disertační práce	65
Obrázek 3 – Studované řádovostní úrovně a lokality	70
Obrázek 4 – Konceptuální model vlivu lokálních aspektů prostoru městské destinace na lokální psychologické reakce skutečných účastníků turismu na terorismus	76
Obrázek 5 – Dopady teroristického útoku v Mnichově na zahraniční příjezdy z makroregionů v roce 2016	79

1. Úvod

Pandemie covid-19 odhalila širší veřejnosti zranitelnost turismu. Jednalo se o bezprecedentní krizi, jež celosvětově a dlouhodobě ochromila fungování tohoto fenoménu (Abbas a kol. 2021; Nekolný, Krajňák 2021). Nejrůznější krize však na moderní turismus nepříznivě doléhaly takřka vždy, ač v menší míře. Především intencionální bezpečnostní hrozby povětšinou zapříčiňují pokles poptávky v turismu (Neumayer 2004; Yap, Saha 2013; Saha, Yap 2014; Ivanov a kol. 2017; Balli, Uddin, Shahzad 2019; Fourie, Rosselló-Nadal, Santana-Gallego 2020; Akamavi, Ibrahim, Swaray 2023). V 21. století se společnost musí vypořádávat s celou řadou těchto do značné míry provázaných hrozeb. Dle Šmída a Smolíka (2010, s. 267) mezi ty nejvážnější spadají „důsledky organizovaného zločinu, globálního terorismu, potenciální rozšíření zbraní hromadného ničení, totalitní tendence některých politických režimů, nárůst počtu jednotlivých ozbrojených konfliktů či energetické závislosti“.

Všechny tyto hrozby skutečně mohou turismus zejména negativně ovlivňovat. Terorismus – jakožto bezpečnostní hrozba, již bude v této práci věnována hlavní pozornost – z nich má teoretický potenciál největšího dopadu na chování účastníků turismu. Důvodem je jeho samotná podstata, jelikož terorismus se záměrně pokouší vyvolávat negativní psychologické reakce a ovlivňovat chování společnosti, někdy i turistické (Merari 1993; Enders, Sandler 2002; Sinai 2008; Měchová 2008; Schmid 2013b). Terorismus může být považován za zásadní hrozbu pro turismus i proto, že se s ním pojí specifické vlastnosti, které mohou být zásadní při percepci rizik účastníky turismu (Kahneman, Tversky 1979; Tversky, Kahneman 1992; Sunstein 2003; Schusterschitz, Schütz, Wiedemann 2010; Kapuściński, Richards 2016), či kvůli jeho vlivu na afektivní reakce, mající dle některých dokonce větší vliv na lidské chování než kognitivní reakce (Loewenstein a kol. 2001; Wolff, Larsen, Øgaard 2019).

Bezpečnostní hrozby v čele s terorismem tedy mohou přímo ovlivňovat psychologické reakce účastníků turismu, kteří i v důsledku těchto reakcí mění své chování (Sönmez, Graefe 1998a; 1998b; Fischhoff a kol. 2004; Chen, Noriega 2004; McKercher, Hui 2004; Kozak, Crotts, Law 2007; Gray, Wilson 2009; Larsen a kol. 2011; Seabra, Abrantes, Kastenholz 2014; Morakabati, Kapuściński 2016; Karl, Schmude 2017; Survila, Mikenas, Zuromskaite 2017; Vanneste a kol. 2017; Adeloje, Brown 2018; Ferreira a kol. 2019; Walters, Wallin, Hartley 2019; Karl, Muskat, Ritchie 2020; Paül i Agustí 2020; Akkuş, Arslan 2021; Isaac 2021). Do značné míry nezodpovězenou otázkou však zůstává, jakým způsobem do tohoto působení vstupuje geografický prostor. Primárním argumentem této práce je, že bezpečnostní hrozby, jako je terorismus, utváří u lidí psychologické reakce, které mají i geografický charakter. Nastíněné psychologické reakce následně mohou vyústit i ve změny chování společnosti. V tomto smyslu je předpokládáno, že psychologické reakce se v geografickém prostoru manifestují určitým způsobem (ať už nahodile, či pravidelně), ale zároveň je geografický prostor ovlivňuje. Na příkladu působení zejména terorismu na turismus bude tento argument v práci ověřován.

Hlavním cílem předkládané práce je tudíž odhalit a objasnit geografické podmíněnosti a projevy psychologických reakcí účastníků turismu na terorismus a související bezpečnostní hrozby. K dosažení tohoto cíle byly stanoveny specifické dílčí cíle, a to na základě vybraných tematických oblastí, které dosud postrádaly pokusy o jejich prozkoumání.

Obecně však bylo dopadům bezpečnostních hrozeb na turismus věnováno již značné množství studií. Například počátky výzkumu vztahu mezi terorismem a turismem lze hledat již v 80. letech 20. století a od té doby počty studií konstantně stoupají (Sönmez 1998; Dabić, Mikulić, Novak 2017). Terorismus se stal jednou z nejdůležitějších oblastí pro problémově orientovanou práci ve výzkumu turismu (Cohen, Cohen 2012). Specifický zájem byl věnován zejména dopadům terorismu na poptávku v turismu. Dosud nicméně nebyl uskutečněn žádný pokus o systematickou rešerši poznatků studií věnujících se dopadům terorismu na turismus. Proto je prvním dílčím cílem (1) *systematicky shrnout, zda a případně jak terorismus ovlivňuje turismus*. Shrnutí těchto poznatků dosavadních studií je uskutečněno na příkladu reakce poptávky v turismu, a to včetně zaměření se na geografické rysy doprovázející tyto reakce. Takovýto výzkumný počín je zcela prvním pokusem o systematické shrnutí dopadů terorismu na turismus.

Terorismus je s celou řadou dalších bezpečnostních hrozeb úzce provázán a jejich výskyt často probíhá současně (Schmid 2004; Mareš 2010; Marsden, Schmid 2013; Schmid 2013b). Je tak vhodné zkoumat vliv terorismu na turismus v uceleném kontextu bezpečnosti, o což je usilováno prostřednictvím vytyčení dalšího cíle. Turismus se však nachází ve specifické pozici, neboť subjektivní bezpečnost destinací je pro chování jeho účastníků mnohem důležitější než skutečná bezpečnostní situace (Sönmez, Graefe 1998a; Karl, Schmude 2017; Krajňák, Vágner 2020; Nekolný, Krajňák 2021). Zásadní pozornost tak musí být věnována zkoumání psychologických reakcí účastníků turismu na bezpečnostní hrozby. Obdobné snahy jsou v odborné literatuře velmi časté, jak dokládají dosavadní přehledové studie na toto téma (Yang, Nair 2014; Cui a kol. 2016; Karl, Schmude 2017). Nikoliv však v českém prostředí, kde zmíněné psychologické reakce českých účastníků turismu dosud nebyly uspokojivě podchyceny. I proto je dalším dílčím cílem práce (2) *charakterizovat prostorovou percepci rizika politicko-bezpečnostních hrozeb – v čele s terorismem – u českých potenciálních účastníků turismu*. Konkrétně se výzkum zaměří na percepci rizikovosti Blízkého východu, a to na úrovni států. Současně jsou analyzovány podmíněnosti této percepce na straně českých potenciálních účastníků turismu.

Další dva dílčí cíle práce jsou zaměřené výhradně na působení terorismu. Při zkoumání psychologických reakcí účastníků turismu na tuto bezpečnostní hrozbu přistupoval dosavadní výzkum k problematice primárně pomocí konceptu percepce rizik (např. Sönmez, Graefe 1998a; 1998b; Rittichainuwat, Chakraborty 2009; Schusterschitz, Schütz, Wiedemann 2010; Fuchs a kol. 2013; Seabra, Abrantes, Kastenholz 2014; Kapuściński, Richards 2016; Morakabati, Kapuściński 2016; Wolff, Larsen 2016; Adeloye, Brown 2018; Isaac 2021). Výzkum percepce rizik v oblasti turismu však provází několik problémů, zejména pak přílišná různorodost v konceptuálním vymezení vnímaného rizika a ve způsobu

jeho měření. Z tradičního pohledu by měl být pojem percepce rizik chápán jako kognitivní hodnocení, avšak některé studie k termínu přistupovaly spíše jako k pocitům a emocím (Wolff, Larsen, Øgaard 2019). Ačkoliv se kognitivní a afektivní psychologické reakce navzájem ovlivňují, vznikají zcela jiným způsobem a mohou mít zásadně odlišné dopady (Loewenstein a kol. 2001). V této práci je dodržováno a využito toto dělení psychologických reakcí. Ve výsledku jsou tak unikátně podchyceny oba typy, a to včetně snahy o pochopení jejich souhry, různorodých příčin a dopadů. Dalším zásadním aspektem, kterým se tato práce pokouší obohatit dosavadní poznatky o dopadech terorismu na turismus, je zohlednění lokálního hlediska. Lokální psychologické reakce účastníků turismu na terorismus byly dosavadním výzkumem upozad'ovány, zatímco bádání o budoucích turisticko-cestovatelských záměrech, zahrnující práci s koncepty jako ochota cestovat a destinační volby, bylo věnováno podstatně větší množství studií (např. Sönmez, Graefe 1998b; Larsen a kol. 2011; Adeloje, Brown 2018; Isaac 2021). Zaměření se na lokální psychologické reakce však umožňuje jejich pochopení u těch, kteří se na cestu vydali a do destinace dorazili, to jest u skutečných účastníků turismu. I u těchto účastníků turismu je tedy v práci předpokládána existence určitých psychologických reakcí na hrozbu terorismu, a to včetně jejich geografických tendencí. Proto lze díky zacílení na lokální variantu zjišťovat, zda a jak na nižší řádovostní úrovni prostory podmiňují psychologické reakce účastníků turismu na terorismus a jak se v rámci těchto prostorů tyto reakce manifestují. Třetím dílčím cílem práce je tudíž (3) *zhodnotit lokální psychologické reakce skutečných účastníků turismu na terorismus v městské destinaci*. Důraz v tomto cíli je kladen na identifikaci lokálních destinačních faktorů, zahrnující například viditelná bezpečnostní opatření, které ovlivňují nastíněné psychologické reakce.

Naznačená pozornost věnovaná městskému prostoru není náhodná. Terorismus je zejména městská bezpečnostní hrozba (Marineau a kol. 2020), tyto prostory jsou jeho přirozeným cílem (Ross 1993; Savitch, Ardashev 2001) a teroristické incidenty související s turismem se uskutečňují zejména v městských destinacích (Pizam, Smith 2000). Navzdory uvedenému byl městský prostor předchozími studii zkoumajícími dopady terorismu na turismus zohledňován pouze v omezené míře. I v rámci posledního dílčího cíle této práce je problematika psychologických reakcí účastníků turismu na terorismus řešena na úrovni městského prostoru. Zároveň je však rozpoznáno, že u předchozích výzkumů, které se věnovaly dopadům terorismu na jednotlivé turistické (městské) destinace, zůstávaly na pokraji zájmu méně intenzivní a medializované teroristické incidenty. To je zapříčiněno i potvrzeným předpokladem, že incidenty většího rozsahu více snižují poptávku v turismu (Drakos, Kutun 2003; Bassil, Hamadeh, Samara 2015; Mitra, Pham, Bandyopadhyay 2018). Přesto je v této práci předpokládáno, že i teroristické incidenty malého rozsahu mají potenciál do jisté míry měnit charakter psychologických reakcí účastníků turismu a jejich chování. Čtvrtým, a tedy posledním dílčím cílem práce je (4) *odhalit, zda a jakým způsobem se proměňují reakce účastníků turismu vůči destinacím zasažených terorismem malého rozsahu*. Tyto dopady terorismu jsou zkoumány jak u potenciálních účastníků turismu (odhalováno je, jakým způsobem se proměňuje poptávka v turismu), tak i v případě

skutečných účastníků turismu (odhalovány jsou dopady na lokální chování, vnímání a pocity těch osob, které do destinace zasažené terorismem malého rozsahu přicestovali). I v tomto případě je důraz kladen na objasnění geografických aspektů doprovázejících tyto reakce.

Povaha výzkumu na základě uvedeného hlavního cíle a vytyčených dílčích cílů je mimořádně přínosná minimálně ze dvou důvodů. Dosažení cílů pomůže rozšířit dosavadní vědecké poznání a teorie jak v užší vědecké oblasti dopadů terorismu a dalších bezpečnostních hrozeb na turismus, tak samotné humánní geografie, a to zejména v oblasti lidského prostorového chování. Zjištěné poznatky pak budou v konečném důsledku využitelné i prakticky. Pro nejrůznější aktéry zapojené do turismu může být zásadní pochopení reakcí účastníků turismu na terorismus a související bezpečnostní hrozby – například z důvodu správného zacílení jejich snah, vytvoření strategií okamžitého řešení poklesu poptávky, ale i dlouhodobých strategií zajišťujících udržitelný růst poptávky navzdory potenciální existenci hrozby. Ze zjištění, která budou uvedena v této práci, může těžit též bezpečnostní komunita. Jestliže se odstranění teroru z terorismu považuje za nejlepší způsob redukce této bezpečnostní hrozby (Hoffman, Shelby 2017), pak je objasňování důvodů, proč se lidé bojí či proč riziko vnímají – ale i proč k negativním psychologickým reakcím nedochází – zásadním počinem k naplnění této snahy. Bez něj nelze dosáhnout resilientní společnosti, a to ani turistické (Veréb, Nobre, Farhangmehr 2020).

Na zkoumanou problematiku je v práci nazíráno na úrovni dvou makroregionů – Evropy a Blízkého východu. Zaměření na tyto dva regiony je zásadní, jelikož Eurasie představuje prostor, kde lze nalézt zárodky terorismu a kde také probíhá většina jeho aktivit (Bravo, Dias 2006). Hned tři ze čtyř dílčích cílů této práce [(2), (3) a (4)] jsou zaměřeny na příklad Evropy. Ta byla ve druhé dekádě 21. století zasažena relativně velkým množstvím teroristických incidentů (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism 2020). Zásadní roli v této aktivitě sehrál džihádistický terorismus, respektive jeho třetí fáze v Evropě, s níž se pojí několik odlišností oproti fázím předchozím (Nesser, Stenersen, Oftedal 2016; Nesser 2018). Právě unikátní charakter nedávné vlny terorismu v Evropě implikuje nezbytnost dalšího výzkumu k pochopení lidských a turistických reakcí nejen na tuto, ale i na další související bezpečnostní hrozby. Přitom nejde jen o aktualizované objasnění reakcí (potenciálních) účastníků turismu vůči Evropě jakožto zasažené destinaci, ale uskutečněny musí být i snahy o pochopení reakcí (potenciálních) účastníků turismu v Evropě jakožto zasaženého zdrojového regionu, vůči jiným destinacím. Již předchozí výzkumy naznačily, že změny do chování účastníků turismu může vnášet nejen terorismus v destinacích, ale i terorismus na zdrojových trzích (Goodrich 2002; Mitra, Pham, Bandyopadhyay 2018; Fourie, Rosselló-Nadal, Santana-Gallego 2020).

Práce je strukturována následujícím způsobem: nejprve jsou představeny teoretické základy a východiska, přičemž daná kapitola je rozčleněna do tří podkapitol. První dvě mají zejména definiční účel. Vymezen je pojem turismus, a související koncepty, včetně vysvětlení jeho významu, a to zejména politicko-bezpečnostního. Následuje část o terorismu spolu s jeho zasazením do širšího konceptu bezpečnosti a představením geografických perspektiv a přístupů k jeho výzkumu. Třetí podkapitola se

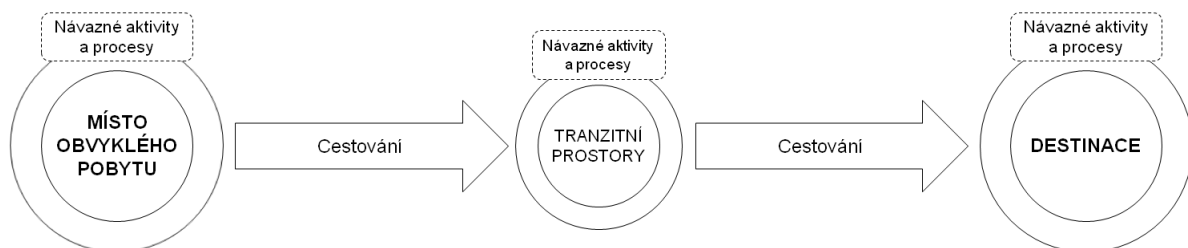
již věnuje samotnému vztahu mezi turismem a terorismem a souvisejícími bezpečnostními hrozbami. Součástí této podkapitoly je představení dosavadních poznatků o problematice a hlavních teoretických přístupů, jimiž je k působení terorismu a souvisejících bezpečnostních hrozeb na turismus, respektive na psychologické reakce účastníků turismu, přistupováno. V rámci podkapitoly je pomocí klíčových geografických konceptů nastíněno i možné geografické zarámování daného působení. V další kapitole je představen metodologický rámec práce a shrnuta stanovená metodika, tedy využití metody sběru dat a analýz. Jelikož je celá tato práce výsledkem několika uskutečněných studií, další kapitola je věnována tzv. portfoliu předložených článků. V rámci portfolia je specifikována provázanost článků a jsou předloženy výsledky a zjištění, kterých bylo jednotlivými studiemi dosaženo. V závěrečné kapitole jsou nabyté poznatky shrnuty a stručně diskutovány. Součástí je i představení možných směrů budoucích výzkumů.

2. Teoretické základy a východiska

2.1. Turismus – jeho význam a představení klíčových konceptů

Zda turismus (někdy označován také jako cestovní ruch) je či není ekonomickým odvětvím, představuje dlouhodobý spor, který problematizuje definici tohoto fenoménu. Zjednodušeně lze uvést, že zatímco přístup k definování z perspektivy nabídky se staví k turismu jako ekonomickému odvětví pozitivně, přístup z perspektivy poptávky toto často odmítá (Smith 1988; Davidson 2016). Druhý zmíněný přístup tvrdí, že ač je na základě logiky běžnou praxí turismus stavět do role ekonomického odvětví, turismus nespĺňuje celou řadu kritérií, proč by tomu tak mělo být, a přinejlepším se tedy má jednat o soubor několika ekonomických odvětví. Spíše ale má jít o socioekonomický fenomén, který představuje zdroj ekonomického progresu a sociální sílu (Davidson 2016). Jedna z všeobecně rozšířených definic spadajících pod tento přístup zní, že „turismus zahrnuje aktivity osob cestujících do míst mimo jejich obvyklé prostředí nebo pobývajících v těchto místech ne déle než jeden rok za účelem trávení volného času, podnikání či jiným účelem“ (United Nations, World Tourism Organization 1994, s. 5). Představenou definici, podobně jako mnoho dalších poptávkových definic, lze považovat i za takzvanou technickou definici turismu (Leiper 1979; Hall, Page 2014). Tato práce nezpochybňuje, že turismus lze definovat i z perspektivy nabídky, nicméně jelikož jejím záměrem je postihnout pohled účastníků turismu, pak se jako pro tyto účely vhodnější jeví vycházet z poptávkové definice.

Definice turismu z perspektivy poptávky kromě toho často rozpoznávají, že klíčovou charakteristikou turismu je pohyb osob (Leiper 1979; Burkart, Medlik 1981; Hall, Page 2014). Z pohledu geografie je pak náhled na turismus jako na krátkodobý a dočasný pohyb osob mimo místo jejich běžného pobytu zcela klíčový. V této práci je rozpoznáno, že turismus představuje typ prostorové mobility, jejíž součástí jsou nicméně i návazné aktivity a procesy cestujících osob a dalších zúčastněných subjektů (Obrázek 1). To je v souladu s tvrzením hlavních proponentů tzv. mobility obratu, tedy že „cestování není pouze otázkou přepravení se do destinace“ (Sheller, Urry 2006, s. 214).

Obrázek 1 – Turismus v širokém pojetí prostorové mobility

Zdroj: vlastní zpracování.

Pojetí turismu jako typu prostorové mobility tedy odpovídá nastíněnému obratu, který proběhl v sociálních vědách. Ten spočívá ve zvýšené pozornosti badatelů vůči pohybu osob, myšlenek a materiálů jako důsledku sílící role prostorové mobility ve světě. Nové mobility paradigma,

prostřednictvím něhož je v této práci přístupováno k turismu, se snaží překonávat přístupy, které předpokládají průběh sociálních procesů ve statických prostorech (Sheller, Urry 2006). Na druhou stranu rostoucí význam prostorové mobility neznamená – respektive nové mobilitní paradigma netvrdí –, že význam prostoru oslabuje, jako je tomu v teorii tekuté modernity (Bauman 2000), či že svět vstupuje do etapy konce států, které budou nahrazeny systémem mobility. Mobilita je totiž podmíněna prostorem a prostor je zase recipročně podmíněn mobilitou. Vědecký a technologický pokrok je jedním z hlavních hybatelů nárůstu významu prostorové mobility – na příkladu turismu to dokládá například Freyer (2015). Avšak vstup do informační doby, jež přinesla přelomové informační a komunikační technologie, vedl nejen k novým virtuálním a imaginativním formám cestování, ale též k jejich zkombinování s nejrůznějšími typy fyzického cestování (Sheller, Urry 2006).

Rozlišování mezi jednotlivými typy prostorové mobility je obtížné (Sheller, Urry 2006; Castles 2010). Občas je zapotřebí přijmout jejich provázanost, respektive neoddělitelnost. Turismus nicméně dokážou alespoň technicky oddělit od dalších typů prostorové mobility obyvatelstva tři specifické charakteristiky: pohyb mimo místo obvyklého pobytu vylučuje dojížděku; krátkodobý a dočasný pohyb (méně než 1 rok) vylučuje migraci; jiný účel než stálé ubytování či zaměstnání vylučuje dočasnou pracovní migraci (Burkart, Medlik 1981; United Nations, World Tourism Organization 1994; Hall, Page 2014).

Podstatná je též otázka, v jakém prostoru se tato prostorová mobilita odehrává. Lze vymezit dva základní druhy turismu z hlediska prostoru: domácí (pohyb osob na území jednoho státu) a zahraniční (přeshraniční pohyb osob). Z hlediska směru pohybu či dle vztahu k ekonomice státu lze zahraniční turismus dále rozlišovat na příjezdový a výjezdový. Souhrn veškerého zahraničního turismu bývá označován jako mezinárodní turismus (Vystoupil 2008). V této práci je větší pozornost věnována zahraničnímu/mezinárodnímu turismu, a to i z důvodu, že domácí trhy bývají vůči terorismu v jejich státech odolnější než zahraniční trhy (Fleischer, Buccola 2002; Yechiam, Barron, Erev 2005; Greenbaum, Hultquist 2006; Wolff, Larsen 2014; Voltes-Dorta, Jiménez, Suárez-Alemán 2016; Vanneste a kol. 2017; Schmude, Karl, Weber 2020). Zmíněná pozornost však není výhradní a v rámci snah o dosažení dvou dílčích cílů [(1) a (4)] jsou zjišťovány také reakce domácího turismu.

Nezbytné je dále objasnit pojem účastník turismu. Zeširoka jej lze chápat jako potenciálního cestujícího, který může vykonávat cestování za účelem turismu (též jako turistické cestování). Více specificky jej lze v souladu s dříve uvedenou definicí turismu vymezit jako každou osobu, „která pobývá přechodně mimo místo svého běžného pobytu, přičemž motivací pro cestu není výdělečná činnost v tomto místě, a účastní se tedy některého druhu nebo formy cestovního ruchu“ (Zelenka, Pásková 2012, s. 301). Avšak tato definice v sobě obsahuje prvek dogmatismu, jelikož chápe účastníka turismu jako osobu vždy participující. Taková osoba přitom spíše nese označení návštěvník (United Nations, World Tourism Organization 1994). V návaznosti na mezinárodně uznávané rozdělení popsané Beránkem (2013) se k účastníkovi turismu v této práci přistupuje o něco širěji, neboť je do úvahy zahrnut i potenciální

charakter jeho participace. Jde tedy o osoby, které mohou pobývat přechodně mimo místo svého běžného pobytu, přičemž motivací pro cestu není výdělečná činnost v tomto místě, a účastní se tedy některého druhu nebo formy turismu. Účastníky turismu tak lze dělit na potenciální a skutečné. Ekvivalentem ke skutečnému účastníkovi je pojem návštěvník. Ten se pak dále dělí na turisty (osoby, které turisticky cestují na dobu zahrnující alespoň jedno přenocování) a jednodenní návštěvníky (bez přenocování) (United Nations, World Tourism Organization 1994; Goeldner, Ritchie 2012; Zelenka, Pásková 2012; Beránek 2013; Hall, Page 2014).

Účastníci turismu zde představují hlavní referenční subjekt, neboť se tato práce se zabývá jejich vnímanou a pocíťovanou bezpečností a dále jejich chováním. Chování je zde vymezeno o něco úžeji než v jeho nejširším smyslu – souhrn pozorovatelných aktivit, ale i mentálních procesů, které směřují sociální život a zároveň z něj vyplývají (Harré, Secord 1972). V souladu s behaviorismem, který má užší přístup k chování a věří, že naše projevy jsou utvářeny environmentálními stimuly, je chování v této práci chápáno pouze jako soubor pozorovatelných aktivit (Stangor, Walinga 2014). I v návaznosti na teoretický behaviorismus (striktní behaviorismus dále nastíněný předpoklad odmítá) je v této práci dále předpokládáno, že je chování ovlivňováno rovněž mentálními procesy, tedy myšlenkami a emocemi (Staddon 2021). Za chování účastníků turismu jsou tudíž v práci považovány pozorovatelné aktivity, které „lidé podstupují pro získávání, spotřebovávání a hodnocení služeb v rámci turismu“ (Decrop 2014, s. 252). V návaznosti na modely spotřebního chování tak chování účastníků turismu probíhá zejména ve třech fázích: před pořízením, během spotřeby a po spotřebě. V první fázi se osoba rozhoduje, zda se stane skutečným účastníkem turismu. Ovlivňuje ji celá řada nabídkových a poptávkových faktorů, zjednodušeně jde o vlivy na straně destinací a na straně jednotlivců. Za výsledek takového chování lze považovat poptávku v turismu. Z konceptuálního hlediska existují její tři základní typy (Hall, Page 2014): (1) skutečná poptávka (vyjádřená např. v počtech skutečných účastníků turismu), (2) potlačovaná poptávka (nerealizovaná poptávka kvůli omezením na straně jednotlivců a destinací) a (3) žádná poptávka (osoby, které se zcela vyhýbají turistickému cestování a nemají v úmyslu se jej účastnit). Skutečná poptávka se tak stává aktivní ve druhé fázi chování účastníků turismu, neboť osoby, jež ji reprezentují, se stávají skutečnými účastníky turismu. V této spotřební fázi je zažívána destinace (Decrop 2014). Právě této fázi, respektive skutečné poptávce v turismu, jsou věnovány všechny dílčí cíle předkládané práce (druhý dílčí cíl pokrývá i potlačovanou poptávku). Zvolené přístupy však umožňují také objasnění některých příčin vzniku potlačované poptávky související s působením bezpečnostních hrozeb.

Přesto je to právě skutečná poptávka v turismu, jež z tohoto fenoménu utváří podstatnou ekonomickou sílu. V souladu se stále posilující rolí prostorové mobility, o níž hovoří nové mobilitní paradigma, dlouhodobě dynamicky stoupá rovněž význam turismu (Vágner 2011). To platí i navzdory anomáliím, které jsou vyvolané v důsledku událostí jako pandemie covid-19 (Ivanova, Ivanov, Ivanov 2021). Daný význam ale nespočívá pouze v počtech skutečných účastníků a ekonomických ziscích, které může

turismus přinášet, a to i za pomoci multiplikačního efektu (Vystoupil 2008; Fialová, Nekolný 2017), přičemž tento nezpochybnitelný hospodářský přínos se projevuje v potvrzené hypotéze růstu vyvolaného turismem (Brida, Cortes-Jimenez, Pulina 2016). S turismem se pojí rovněž určitá společenská prestiž, neboť možnost turisticky cestovat je známkou privilegia a moci, zatímco imobilita je dávana do rovnítka s deprivací. S každou další generací pak sociální prestiž turismu roste (Bianchi 2006). Posilující roli turismu je zapotřebí spojovat s globalizačními procesy, které jej akcelerují a zároveň jsou samy tímto typem prostorové mobility posilovány (Neumayer 2006; Löwenheim 2007). Turismus je tedy příčinou, důsledkem, ale především klíčovou součástí globalizačních procesů. V tomto ohledu turismus vedl i k procesu časoprostorové komprese, to jest k odstraňování prostorových bariér a vzdáleností (Harvey 1989).

Rostoucí ekonomický a sociální význam turismu zapříčiňuje jeho silnější propojení s politikou. Odrazem jsou i pokračující a posilující nerovnosti v přístupu k turistickému cestování (Torpey 1998; Bianchi 2006; Neumayer 2006; Sheller, Urry 2006; Löwenheim 2007; Czaika, Neumayer 2017; Deep, Johnston 2017). Ve výsledku tedy prostor jak v jeho objektivním, tak i subjektivním pojetí nadále zásadně ovlivňuje turismus. Bezprostorový či bezhraniční svět je spíše iluzí. Státy nepřicházejí o svoji výsadu ovládnutí prostorové mobility obyvatelstva a dle některých autorů dokonce dochází spíše k posilování státní kontroly nad ní (Torpey 1998; Löwenheim 2007). Ani případný vstup do post-státní etapy by nevedl ke vzniku bezprostorového a bezhraničního světa, jelikož i na nižší řádovostní úrovni prostory podmiňují prostorovou mobilitu (Torpey 1998).

Politické aspekty turismu byly výzkumně dlouhodobě přehlíženým tématem (Matthews 1975; Hall 1998). Jedna z příčin spočívá v uzavřeném dominantním pojetí turismu, založeném na konzervativním, nekritickém až bezhodnotovém přístupu, který však jen stěží připouští vstup kritických přístupů známých například v politických vědách (Matthews, Richter 1991). Možná nejvýstižnější konkrétní vysvětlení spočívá v myšlence, že „turismus zřídka vytváří dostatečnou kontroverzi k tomu, aby se stal otázkou politické agendy“ (Hall 1998, s. 4). Politické problémy turismu jsou totiž často zaobaleny v širších politických otázkách. Jinými slovy zájem o politický aspekt turismu mívá v centru pozornosti jinou aktivitu než samotný turismus (Matthews, Richter 1991). Přesto platí, že „turismus a politika jsou silně provázány... na jednu stranu politika a politická změna má vliv na to, jak se turismus rozvíjí v destinaci, na druhou stranu turismus vede k politickým důsledkům, které jsou mezinárodního a/nebo domácího rozsahu“ (Seyfi, Hall 2019, s. 163). Snahy o objasnění politického významu turismu musí vycházet z epistemologického sporu mezi normativním a kritickým pojetím turismu, tedy z jeho mírové/harmonické a konfliktní povahy na ontologické rovině. Tento spor je kontextuálně podmíněn, vždy je zapotřebí uvažovat časoprostorové hledisko, v němž turismus probíhá. Někdy turismus nabírá více harmonickou podobu, jindy podobu konfliktní, a v některých případech obě podoby současně.

V normativním pojetí převládá populární teze, že turismus vede k míru (D'Amore 1988). Daná teze vychází z kontaktní hypotézy, jejíž podporovatelé praví, že sociální interakce vytvořené cestováním

mohou zvyšovat porozumění mezi lidmi odlišných ras, kultur, náboženství a národností. Farmaki (2017) přichází s kritikou tohoto předpokladu, neboť povrchní charakter, komerční orientace či přímo politické zabarvení turismu mají představovat limity, jež zapříčiňují, že turistické cestování často ke kýženým výsledkům v oblasti řešení konfliktů nevede. Ač turismus takovýmto potenciálem disponuje, sám o sobě je k nastolení pozitivního míru nedostačující. K tomu je zapotřebí splnění určitých podmínek, které však zajišťují například jen některé formy turismu (temný, vzdělávací, dobrovolnický).

Turismus má potenciál zapříčinit také proces demokratizace, ovšem i toto působení je částečně zpochybňováno. Jako demokratizační síla se totiž opět mohou projevit pouze některé formy turismu (spravedlivý či solidární), a rovněž jejich vliv se zdá být spíše marginálním (Bianchi 2006). Lze to připisovat například uzavřenosti autoritativních režimů před zahraničním turismem, neboť tyto režimy mají zpravidla strach ze šíření nevyhovujících sociálních a politických hodnot mezi jejich populace (Hall 1998). O turismu se též hovoří jako o fenoménu přispívajícím k integraci, respektive posilujícím kulturní či regionální identitu, jak dokládá příklad evropské integrace (Lijphart 1964; Mitchell 2015). I v tomto ohledu však turismus nemusí představovat vždy zcela funkční nástroj.

Pokud je turismus využit ve více konfliktním kontextu, vytváří dokonce spíše napětí, případně vede k dalším nežádoucím efektům. Například může oproti původnímu záměru odlišnou kulturní identitu nepřímo posilovat (Rowen 2014; 2016). Zejména v rámci rozvojových států může vlivem zahraničního turismu – respektive kvůli jeho negativním ekonomickým dopadům (ekonomická závislost, duální společnost) a symbolizování kulturní a politické závislosti na metropolitních (zejména západních) státech – docházet ke krizi kulturní identity. Aziz (1995) tvrdí, že západní atmosféra (provázená vnímanou dekadencí a nekolonialismem) se stává nevítanou obzvlášť pro tu část duální společnosti, která je vyloučena z finančních výhod turismu, čímž může docházet k nárůstu extremistických nálad, ale též posilování národní identity. Odpor, který turismus může u rezidentů v destinacích vyvolávat, je výzkumu v oblasti turismu dlouhodobě znám. Antagonismus jako poslední fáze vztahu mezi rezidenty a skutečnými účastníky turismu v Doxeyho (1975) iritačním indexu vede ke konfliktům, přičemž v případě konfliktů dlouhodobě neřešených dále eskaluje až ke konfliktům násilným. Výsledkem může být i terorismus (Richter, Waugh 1986; Aziz 1995). Právě jeho aktéři jako jedni z prvních rozpoznali politický význam turismu (Richter 1983).

I státy jakožto aktéři, které většina teoretických přístupů k mezinárodním vztahům vnímá v mezinárodním politickém systému jako stěžejní (Weenink 2001), dnes tento význam turismu rozpoznávají. Socioekonomická síla totiž vytváří z mezinárodního turismu užitečný nástroj nátlaku v zahraničních politikách států, čímž se dále obnažuje zejména konfliktní povaha turismu (Krajňák 2019). V rukách některých států je pak zahraničněpolitická síla turismu významnější než u jiných, přičemž platí, že „asymetrie v rozdělení výhod plynoucích ze vzájemnosti může být, jak upozorňovali už zakladatelé teorie komplexní vzájemné závislosti, využita jako nástroj nátlaku“ (Krejčí 2013, s. 47). Zde je též vhodné zmínit, že turismus představuje tzv. nízkou politiku (oblasti nepodstatné k přežití

státu), která však obecně sehrává stále větší prim v komplexně provázaném mezinárodním politickém systému, respektive se postupně vytrácí hierarchická struktura agend zahraniční politiky (Keohane, Nye 2012). Vidění turismu jako zahraničněpolitického nástroje je v souladu s tvrzením Sheller a Urryho (2006), že prostorová mobilita obyvatelstva může fungovat jako zdroj moci. Jestliže „politika je v zásadě o moci“ (Hall 1998, s. 13), pak je pro objasnění politického významu turismu podstatné pochopení jeho mocenské pozice v mezinárodním politickém systému.

Nye (2004, s. 2), zabývající se tímto postavením moci, pojímá moc jako „schopnost ovlivnit chování ostatních k dosažení vlastního vytouženého výsledku“. Tradiční pohled na mezinárodní politický systém viděl jako dominující moc vojenskou, a proto tvrdil, že státy s největší vojenskou silou kontrolují světové dění (Keohane, Nye 2012). S vývojem systému však kontrola skrze sílu, hrozby a strach přestává být dostatečná a světové dění je ve stále větším měřítku kontrolováno též prostřednictvím ovládnutí srdcí a myslí lidí. Byla tak rozvinuta myšlenka takzvané měkké moci, která je dávana do kontrastu k moci tvrdé, ač jsou vzájemně provázané a závislé. Tvrdá moc zahrnující moc vojenskou a ekonomickou používá metod v podobě pobídek (cukr) a hrozeb (bič), které často dokážou změnit chování subjektů vytouženým směrem. Měkká moc pak představuje schopnost dosáhnout požadovaného cíle skrze „přitažlivost“ státu, respektive kultury, politických hodnot a zahraniční politiky (Nye 2004). Výhoda turismu spočívá v jeho absorpci tvrdé, respektive ekonomické, i měkké moci. Za pomoci turismu tak lze změnit vytouženým směrem chování subjektů, vůči kterým je tvrdá moc vykonávána, prostřednictvím „biče“, jako jsou cestovní sankce omezující výjezdy do sankciovaných destinací, vízové restriktce a negativní státní cestovní doporučení. Ovšem ovlivnit chování subjektů lze též prostřednictvím „cukru“, jako je naopak uvolňování těchto sankcí a restrikcí. V případě tvrdé moci je tak mezinárodní turismus využíván spíše k jejímu výkonu, zatímco v kontextu měkké moci vede spíše k jejímu posilování. Měkká moc představuje nepřímý způsob dosahování vytoužených výsledků. Různorodé subjekty tedy chtějí dobrovolně následovat subjekt s významnou měkkou mocí. Zdroje měkké moci jako kultura, politické hodnoty, zahraniční politika, ale i silná ekonomika (která se v souladu s dříve nastíněnou provázaností za určitých okolností může stát rovněž zdrojem měkké moci) mohou být šířeny právě prostřednictvím turismu (Krajňák 2019).

Mocenské využití turismu jako zahraničněpolitického nástroje se státům nabízí, jelikož disponují výsadní kontrolou nad mezinárodním cestováním. Každý stát v rámci této kontroly čelí dilematu mezi ekonomickými a politickými výhodami plynoucími z mezinárodní prostorové mobility na straně jedné a snahou monitorovat, kontrolovat až omezovat pohyby z důvodu bezpečnosti, jejíž absence může vést k oslabování suverenity, a tudíž i moci, legitimacy a autority, na straně druhé (Neumayer 2006). Turismus nicméně představuje mobilitu spíše vytouženou, zatímco jinými typy mezinárodní prostorové mobility, jako je nelegální migrace, se státy cítí být zpravidla spíše ohroženy (Bianchi 2006). Dané tvrzení je v souladu s tzv. usedlou předpojatostí („sedentary bias“) – současný diskurs praví, že migrace, jež je asociována s pohybem nízko kvalifikovaných a chudých osob ze států globálního Jihu, není vítána.

Naopak mobilita v podobě turismu se takovému postavení vyhýbá a lze ji nazvat jako žádoucí, jelikož se jí zpravidla účastní vysoce kvalifikovaní a vzdělaní lidé (Castles 2010).

Vízové politiky či státní cestovní doporučení jako regulátory mezinárodního turismu jsou pak i zprostředkovatelé určující, jak budou účastníci turismu na nejrůznější bezpečnostní hrozby reagovat. Avšak jejich užívání ve směru omezování prostorové mobility osob může být v rozporu s mezinárodním právem, respektive celou řadou mezinárodních smluv – bilaterální, regionální, globální (např. Všeobecná deklarace lidských práv OSN, č. 13; Všeobecná dohoda o obchodu službami – GATS). Ty by měly ochraňovat svobodu pohybu, a to zejména při opuštění území státu (Sharpley, Sharpley, Adams 1996; Torpey 1998; Deep, Johnston 2017). Jsou to tedy mezinárodní organizace, které i z přesvědčení o mírové/harmonické povaze turismu přistupují k advokacii myšlenky práva cestovat (Bianchi 2006). Stojí tak v opozici vůči národním zájmům, které často nespočívají v otevřených nediskriminujících hranicích (Neumayer 2006), a to navzdory hlasům, jež hovoří ve prospěch denacionalizace a transnacionalizace coby způsobu vhodného ke sledování národních zájmů v globalizovaném rizikovém světě (Beck 1992).

Kontrola států nad turismem však probíhá i na subnárodní úrovni, neboť státy samozřejmě provádějí výkon moci i dovnitř svého území. V tomto ohledu jde tedy o výkon moci přímo vůči účastníkům turismu, případně jiným aktérům v něm zainteresovaným. Nastíněné může sehrávat důležitou roli v působení bezpečnostních hrozeb na psychologické reakce a chování účastníků turismu, čemuž je pozornost podrobněji věnována v podkapitolách 2.3.1 a 2.3.2. Kontrola států nad chováním účastníků turismu je umožněna i díky obecné nejistotě, která zaujala místo v dnešní společnosti. Nejistota vedoucí ke strachu plynoucímu z neměřitelných, neohrazených a nekontrolovatelných rizik umožňuje ve jménu bezpečnosti nástup takových opatření, která byla dříve nemyslitelná a nepřijatelná (Mythen 2018). Vládnutí skrze strach není nikterak novou záležitostí – jak ostatně radil už Machiavelli (2012). Avšak šíře a hloubka nejistot doprovázející současný terorismus posloužily ke „zdokonalení“ možnosti vládnutí skrze strach (Mythen 2018). Období po 11. září 2001 se například vyznačuje zvýšenou sekuritizací turismu, což umožňuje sofistikované ovládání chování účastníků turismu (Lisle 2013). Z turismu se tak stává otázka bezpečnosti a jako takový je prezentován i za zdroj bezpečnostní hrozby.

2.2. Bezpečnost a terorismus – představení klíčových konceptů, teorií a přístupů

Je paradoxem, že ač je neoliberální stát schopen vládnout skrze terorismus, současně terorismus ponechává stát v relativní bezmoci. Beck (2005) argumentuje, že jestliže moc státu spočívá v logice odrazování, primárně stavějící na hrozbě smrti a strachu z ní, a v kontrole nad teritoriem, platí, že hrozba současného bezprostorového a idealisticky zakořeněného terorismu ponechává stát v pozici relativní bezmocnosti. Instrukce, které jsou postaveny na národních základech a legálních principech minulého století, tak vytváří namísto skutečné garance pouze zdání kontroly a bezpečnosti (Mythen 2018).

Na druhou stranu bezpečnost v sobě zahrnuje nejen objektivní, ale vskutku i subjektivní stránku. Obě musí existovat, aby bylo dosaženo bezpečnosti (Wolfers 1952; Schäfer 2013). Buzan a Hansen (2009) upozorňují též na existenci třetího, epistemologického pojetí bezpečnosti, kdy je odmítán objektivní stav, neboť bezpečnost má být pouhým diskurzem. Naproti tomu subjektivní chápání bezpečnosti (referenční objekt se domnívá, že hrozby neexistují) může reflektovat objektivní bezpečnost (hrozby reálně neexistují), přičemž subjektivita funguje jako „filtr“. Mezi objektivní a subjektivní bezpečností tedy může, ale také nemusí existovat překrytí (Mareš, Zeman 2010).

Subjektivní bezpečnost, jakožto vyjadřující mentální stav lidí, začala nabývat na významu zejména s nástupem průmyslové revoluce a následně pak s 20. stoletím. V návaznosti na modernizaci vznikala nová antropogenní rizika (tzv. manufakturovaná), která stojí v kontrastu vůči rizikům externím, tedy těm, jež jsou historicky pojímána jako daná (Beck 1992). Riziko se dle Becka dokonce mělo stát až definujícím rysem soudobé společnosti – nazývá ji tak rizikovou společností. Modernizace a technologický pokrok ovšem přinesly nejen nezamýšlené důsledky v podobě nových rizik, nýbrž i posílení bezpečnosti lidského života. Takováto dynamika však vytvořila změny v tom, jakou hodnotu bezpečnosti společnost přikládá – netolerance dříve běžné absence bezpečnosti se dramaticky zvýšila (van den Berg, Hutten, Prins 2021).

Bezpečnost nicméně vždy představovala zásadní hnací sílu pro lidské a ostatní živé bytosti a je zároveň životně důležitá pro zajištění jejich přežití (Slovic 1987). Maslow (1943) ve své hierarchii základních lidských potřeb zařadil ty bezpečnostní bezprostředně za fyziologické (jídlo, voda, přístřeší). V případě uspokojení fyziologických potřeb, jež v tu chvíli začínají být podceňovány, se mohou bezpečnostní potřeby zdát dokonce jako zcela nejdůležitější. Jednotlivec může v extrémních a chronických případech žít výhradně pro samotnou bezpečnost. Bezpečnostní potřeby tedy „mohou sloužit jako téměř exkluzivní hybatel lidského chování“ (Maslow 1943, s. 377). Kromě toho bezpečnost více či méně protíná veškeré kategorie základních lidských potřeb (Mareš, Zeman 2010).

Bezpečnost lze chápat jako stav normálnosti. Ten ovšem může být občas pozastaven či narušen nejrůznějšími incidenty působícími újmu (van den Berg, Hutten, Prins 2021). Bezpečnost tedy lze vymezit jako „stav, v němž neexistují hrozby pro referenční objekt, případně je zásadně eliminována rizikovost těchto hrozeb“ (Mareš, Zeman 2010, s. 9). V případě objektivní bezpečnosti je tento stav skutečností, zatímco u subjektivní bezpečnosti se referenční objekt o existenci daného stavu pouze domnívá. V angličtině se lze setkat se dvěma pojmy vyjadřujícími bezpečnost – „security“ a „safety“. Ačkoliv v běžné mluvě jsou používány často zaměnitelně, jejich skutečný rozdíl spočívá v tom, že zatímco u „security“ jde o stav, který není ohrožován záměrným lidským chováním, v případě „safety“ se hovoří o stavu, v němž nedochází k nezáměrnému selhání technického, lidského či organizačního rázu (Möller 2012; van den Berg, Hutten, Prins 2021). Distinkce tak spočívá v ne/záměrnosti hrozeb. V návaznosti na to je lze členit na intencionální a neintencionální (Zeman 2002b; Mareš, Zeman 2010). Středem zájmu této práce jsou pouze bezpečnost a bezpečnostní hrozby intencionálního charakteru.

To je zásadní, jelikož dle předních výzkumníků v oblasti turismu mají události započaté lidským násilím relativně silný negativní psychologický efekt na účastníky turismu – například v porovnání s přírodními katastrofami je k nim přistupováno s menší tolerancí a jsou větší měrou zveličovány v hromadných sdělovacích prostředcích (Sönmez 1998; Cavlek 2002).

Výše uvedená definice přistupuje k vymezení bezpečnosti ve vztahu k (neexistujícím) hrozbám negativně (Mareš 2002). Uvažuje jak absolutní (neexistují hrozby), tak relativní (zásadně eliminována rizikovost hrozeb) pojetí bezpečnosti (Möller 2012). Bezpečnost je nicméně v sociálních vědách zpochybňovaným pojmem (Buzan, Hansen 2009), tedy takovým pojmem, na kterém není shoda. Důvodem je, že nejde o nezávislý koncept, vždy odpovídá hodnotovému systému jednotlivců či společnosti. Každý aktér mluvící o bezpečnosti jí přiděluje odlišný význam (Schäfer 2013). V důsledku tak existuje mnoho přístupů k vymezení bezpečnosti. Ač je nastíněná definice bezpečnosti vhodná pro využití v této práci, za zmínku stojí, že se lze často setkat s vymezením, které k tomuto pojmu přistupuje jako k výrazu užívanému pro zajišťování ochrany stavu normalnosti před nebezpečím a nejistotou, jak je tomu například v oboru informačních technologií (Brooks 2010).

Bezpečnost je též (a především) objektem zájmu bezpečnostních studií, jež se vyvinuly jako silová složka v mezinárodních vztazích. Za předchůdce bezpečnostních studií lze považovat geopolitiku, neboť po druhé světové válce přijali proponenti bezpečnostních studií za svůj koncept bezpečnosti, který posunuli mimo pouhé zkoumání války a obrany. Postupným vývojem však došlo k značnému rozšíření bezpečnostních studií a současně i k rozvoji konceptu bezpečnosti. Ten je zásadně rozpolcený i na základě hlavních otázek, které strukturovaly debaty v bezpečnostních studiích (Buzan, Hansen 2009). První otázka se týká referenčního objektu – toho, kdo je vystaven hrozbě nebo se tak domnívá, respektive toho, kdo by měl být zabezpečován. Státocentrický pohled, u něhož panuje předpoklad, že zabezpečení státu kauzálně povede i k zabezpečení dalších subjektů, lze považovat za dominující. S vývojem se však začaly přidávat i další referenční objekty (prohlubování bezpečnosti). „V současnosti se vědecký zájem přesouvá k bezpečnosti určitých společenských skupin“ a „lze hovořit o zájmu o lidskou bezpečnost“ (Mareš, Zeman 2010, s. 12–13). Ta posouvá zaměření od států k lidským bytostem (Schäfer 2013). I tato práce se v návaznosti na možnost konceptualizace lidské bezpečnosti jako jednotky analýzy, v jejímž zájmu stojí jednotlivec ovlivňovaný hrozbami, zaměřuje na bezpečnostní zájmy specifické společenské skupiny, tedy na účastníky turismu.

Další debata se zaobírá otázkou, zda zahrnovat vnější i vnitřní hrozby (z pohledu státu). Více než u jiných otázek se současní proponenti obou směrů (tradicionalisté a rozšiřovatelé/prohlubovatelé) shodují na nutnosti zahrnutí obou typů, což je dáno i jejich postupným sbližováním a provázáním. V tomto ohledu je inkluzivní i předkládaná práce, jelikož uvažuje bezpečnostní hrozby mající jak domácí, tak transnacionální charakter. Třetí otázka se ptá, zda je koncept bezpečnosti třeba rozšířit mimo jeho vojenskou sféru a měla by být zahrnuta i ekonomická, sociální, environmentální či jiná forma bezpečnosti (rozšiřování bezpečnosti). Teroristické incidenty z 11. září 2001 a následné vyhlášení války

proti teroru vedly po období rozšiřování ke zužování konceptu bezpečnosti zpět na vojenskou stránku a obrátily tak hlavní směřování bezpečnostních studií. I tato práce volí přístup z pohledu takovéto tvrdé bezpečnosti, neboť se zaměřuje vsuktu výhradně na terorismus a související bezpečnostní hrozby. Nakonec byla položena i otázka, zda je zapotřebí vidět bezpečnost jako neoddělitelně svázanou s dynamikou hrozeb a jejich urgencí. Terorismus zcela jistě představuje jedno z nejaktuálnějších témat současného světa, což je reflektováno i jeho přesunem z periferie do jádra bezpečnostních studií (Buzan, Hansen 2009).

Jsou to bezpečnostní hrozby, které mohou pozastavit či narušit stav normálnosti v podobě bezpečnosti, tedy způsobit újmu. Újma implikuje netriviální úroveň poškození, to jest závažnou nežádoucí událost (Möller 2012). Bezpečnostní hrozbu tak lze vymezit jako „fenomén, který může nebo chce poškodit nějakou konkrétní hodnotu“ (Zeman 2002b, s. 93). Potenciál či budoucí orientace jsou tudíž zásadní vlastnosti konceptu hrozby (Scholtz 2000). V případě jejího uskutečnění vzniká závažná nežádoucí událost. Nicméně i v případě, kdy je újma již způsobena, zůstává vždy nadále spojena s hrozbou, neboť každá újma předznamenává další negativní důsledky pro budoucnost (Lazarus, Folkman 1984) – hrozbu tak lze považovat za všudypřítomnou. Avšak jestliže hrozba v sobě má atribut potenciálu, existuje možnost jí zabránit, minimalizovat její účinky či se jí zcela vyhnout. Zda k tomu dojde, závisí do značné míry na zranitelnosti referenčního objektu. Ačkoliv koncept zranitelnosti původně odkazoval pouze na náchylnost vůči určité hrozbě, případně samotné újmě, kterou tato hrozba způsobí, později byl rozšířen na duální povahu v tom smyslu, že jde i o náchylnost vůči obtížím při zvládnutí hrozby a při zotavování (Schäfer 2013). Této dualitě odpovídá spor o to, jak se vypořádávat s hrozbami – anticipací či resiliencí (Hood, Jones 1996). Zranitelnost účastníků turismu (ale i obecně lidských bytostí) lze v případě náchylnosti vůči hrozbám, jimž se věnuje tato práce, považovat za značnou. To v souladu s pojetím takzvaných měkkých cílů – „jakákoliv osoba či věc, která je zranitelná vůči útoku, ale nechráněná“ (Fennelly, Perry 2016, s. 294) – poukazuje na jejich absentující ochranu a nemožnost sebeochrany. Míra druhé zmíněné dimenze zranitelnosti účastníků turismu je poněkud nejasnější, a tudíž leží v zájmu této práce. Obecně však za nejméně náchylnou vůči obtížím při zvládnutí hrozby a při zotavování lze považovat resilientní turistickou společnost (Veréb, Nobre, Farhangmehr 2020). Resilience představuje „proces, schopnost nebo výsledek úspěšné adaptace navzdory náročným nebo ohrožujícím okolnostem“ (Masten, Best, Garmezy 1990, s. 426).

Koncept s hrozbou související (a často i zaměňovaný) je riziko. Ačkoliv je možné se setkat s vymezováním rizik jako závažných nežádoucích událostí, které mohou nebo nemusí nastat, lze takovouto definici v akademických kruzích považovat za méně tradiční; v oblasti turismu však zůstává časté (Lepp, Gibson 2003; Law 2006; Simpson, Siguaw 2008; Fialová, Nováková 2011; Zelenka, Pásková 2012; Karl, Muskat, Ritchie 2020). Možná nejčastěji je k riziku – zcela jistě v multidisciplinární oblasti výzkumu rizik – přistupováno jako k „očekávané hodnotě újmy“ (Möller 2012, s. 62). V tomto ohledu jej lze považovat za kvantifikované vyjádření hrozby. Bezpečnost je to, čeho chceme dosáhnout,

hrozba je to, čeho se chceme vyvarovat, a riziko je to, co kvantifikujeme a porovnáváme. Kvantifikace a komparace pak probíhá zejména na základě pravděpodobnosti a závažnosti. V souladu s pojetím rizika jako očekávané hodnoty újmy lze v této práci přijmout, že riziko vyjadřuje funkci pravděpodobnosti, že hrozba způsobí újmu, a jak závažná tato újma bude (Möller 2012). Ve výsledku riziko slouží k rozhodování o budoucím chování při čelení nějaké hrozbě (Eichler 2001). Takové rozhodování může – obzvláště v případě neznámé či pouze částečně známé pravděpodobnosti újmy – doprovázet nejistota. Složitá měřitelnost zejména pravděpodobnosti se dotýká hodnocení rizik hlavně u fungování komplexních socio-geografických systémů (Dostál 2008). Přitom platí, že nejen čím vyšší je pravděpodobnost a závažnost újmy, ale i čím vyšší je nejistota, tím vyšší je riziko (Möller 2012).

Möller (2012) představuje tři hlavní perspektivy na koncept rizika: vědeckou, psychologickou a kulturní. Tyto perspektivy se do značné míry překrývají s dříve nastíněnými epistemologickými pojetími bezpečnosti, tedy zda k ní přistupovat jako k objektivní, subjektivní či diskursivní. V případě rizika existuje ve vědě identický spor. První zmíněný, takzvaný vědecký přístup k riziku, který pro tuto práci je užitečný primárně z hlediska vymezení daného konceptu, spočívá ve snahách o systematické měření míry rizika. S tím se často pojí uvažování, že riziko je nejen přírodou danou – tedy přirozenou –, ale i reálnou a objektivní vlastností okolního světa. Otázkou objektivit/subjektivit rizika se zřejmě nejvíce zabývá kulturní přístup, jelikož jeho snahou je určit, jak je lidské chápání rizika utvářeno sociálním kontextem. Ze všech přístupů chápe riziko jako nejvíce sociálně konstruované, neboť dle jeho proponentů mají lidé odlišné názory na to, čím je riziko utvářeno a jak závažné může být, přičemž dodávají, že nad těmito názory neexistuje žádná skutečnost. Má tak jít o sociálně konstruovaný atribut spíše než fyzickou entitu, která existuje nezávisle na lidském jedinci. Nicméně v této práci není ani tak snahou odhalit, zda je riziko na lidském jedinci ne/závislým konceptem – ačkoliv bez zohledňování tohoto sporu by pochopení celé zkoumané problematiky bylo nekompletní a v celé práci se k němu je vždy pravidelně vraceno –, jako věnovat hlavní pozornost tomu, jak riziko na lidského jedince působí a jak jej tento jedinec hodnotí.

V tomto ohledu je zásadní psychologický přístup k riziku, mající v této práci největší váhu. Takový přístup, do kterého značně promlouvali i geografové (Rufat 2015), projevuje hlavní zájem o riziko z pohledu lidských percepcí. Jeho představitelé zkoumají, jaké domněnky panují mezi jednotlivci o riziku, jak jej lidé hodnotí, zda jej přijímají a jak se v návaznosti na to rozhodují a chovají (Möller 2012). Existence takového psychologického přístupu odpovídá návaznosti rizik na hrozby. Jestliže je riziko víceméně o vyhodnocování hrozeb, není překvapivé, že kognitivní percepce a afektivní emoce v negativním vyjádření představují vedle potenciálu a budoucí orientace další zásadní vlastnosti konceptu hrozby (Scholtz 2000). V psychologickém přístupu se debata o reálnosti rizik nejeví jako primární, ačkoliv v něm často probíhá diskuse nad vazbou mezi individuálním hodnocením rizika a jeho faktickým vyjádřením (Fischhoff a kol. 1978; Slovic 1987). Představitelé psychologického přístupu tudíž často předpokládají i existenci objektivní skutečnosti rizika (Möller 2012). Zároveň někteří autoři

– jako například Slovic (1999) – v rámci tohoto přístupu tvrdí, že lidé si koncept rizika sami vytvořili za účelem porozumění hrozbám a vypořádávání se s nimi. Ač hrozby mohou být reálné, neexistuje dle něj taková věc jako reálné nebo objektivní riziko. To má být vždy pouze subjektivní, jelikož i každé jeho vyhodnocení je svým způsobem subjektivní.

Za dualistický pohled na rizika jakožto sociálně konstruovaná a zároveň reálná, byly kritizovány například práce Becka o rizikové společnosti (Burgess, Wardman, Mythen 2018; Mythen 2018). Kombinace konstruktivistického a realistického přístupu je však přijímána i v této disertační práci, jelikož v případě terorismu je nastíněný dualismus jen obtížně zpochybnitelný, jak bude ukázáno dále. Jinou kritikou Beckových prací je jeho značný důraz na riziko jako strukturu. Přitom výchozí teze u Becka (1992) praví, že nová rizika jsou produktem industriální společnosti, respektive jsou nezamýšlenými důsledky modernizace, tedy lidského jednání. Zároveň výsledkem rizikové společnosti má být zásadní dopad na lidské jednání. Uvažuje tedy v rovině duality struktury (Giddens 1984, cit. v Daněk 2013). Přesto jednání sociálních aktérů – i v závislosti na této struktuře – nevěnoval přílišnou pozornost. V logice tohoto dlouhodobého sociálněvědního (včetně geografického) sporu mezi strukturou a jednáním (Daněk 2013), je tedy nezbytné zkoumat i to, zda riziko jako struktura skutečně sehrává klíčovou roli v lidském chování, které je i samotné hodno zkoumání. Beckův přístup k riziku, který je sociokulturní, nicméně přispěl k tomu, že lidské percepce rizika začaly být považovány za legitimní a nastal odklon od dominujícího vědeckého přístupu k riziku, který považuje za zásadní pouze expertně vyhodnocené riziko (Burgess, Wardman, Mythen 2018). U rizika tak je nezbytné uvažovat i o jeho subjektivním hodnocení, které je komplexní směsí emocí, zájmů a hodnot (Slovic a kol. 2004).

Též hodnocení rizika nicméně bylo po dlouhou dobu považováno za objektivní záležitost. V tradičním přístupu odkazuje pojem percepce rizik na kognitivní hodnocení uvažující hlavní charakteristiky rizika, jako jsou pravděpodobnost a závažnost (Slovic 1987; Wolff, Larsen, Øgaard 2019). Tento tradiční přístup vychází z teorií rozhodování, která s sebou nesou určité riziko, jako je teorie racionálního jednání a její nejčastější verze teorie očekávaného užitku. Ta předpokládá, že racionální aktér maximalizuje očekávaný užitek: tedy že je-li osoba racionální, zvolí si možnost, která maximalizuje to, co očekává získat svojí volbou. V případě možné nežádoucí události tak racionální osoba svým rozhodnutím minimalizuje očekávanou hodnotu újmy. Jde o normativní teorii, tudíž předepisuje, jak si racionálně zvolit z možností, které jsou rizikové. Normativní pravidla v tomto ohledu mají určovat, co je to racionalita (Beisbart 2012; Hickson, Khemka 2014).

Později však bylo vyzorováno, že skutečné strategie rozhodování se systematicky odchylují od principů normativních teorií. Zásadní v tomto ohledu je prospektová teorie. Jakožto deskriptivní teorie se pokouší popsat, jak lidé činí skutečná rozhodnutí u situací, kdy čelí riziku. Ačkoliv se teorie původně zabírala peněžními výsledky rozhodování a pracovala se stanovenými pravděpodobnostmi, je platná i pro rozhodování u situací s jinými druhy výsledků a u nichž pravděpodobnosti nejsou explicitně stanoveny. Klíčové zjištění teorie je, že lidé čelící možnému výsledku s rizikem se nerozhodují jako

racionální aktéři v tom smyslu, jak racionalitu chápou klasické teorie rozhodování, nýbrž jejich rozhodnutí doprovázejí určité/á předsudky/zkreslení („bias“). Existuje celá řada faktorů, jako jsou například zvyky či historické zkušenosti, jež vedou k takzvaným heuristikám neboli mentálním zkratkám. Ty lidé využívají, aby si proces rozhodování zjednodušili a vyhnuli se kognitivnímu zahlcení, což vede k odchylkám v rozhodnutí, jež tedy ve výsledku neodpovídá normativním pravidlům (Kahneman, Tversky 1979; Tversky, Kahneman 1981; 1992).

Tímto byly položeny základy pro zkoumání intuitivního posuzování rizika (Slovic 1987). Jakožto nejvlivnější přístup ve výzkumu percepce rizik se etablovalo takzvané psychometrické paradigma, mající zájem o výzkum vyjadřovaných preferencí v souvislosti s rizikem, zejména pak za jakých podmínek lidé (ne)akceptují riziko (Fischhoff a kol. 1978; Schusterschitz, Schütz, Wiedemann 2010; Möller 2012). Tento přístup vychází z poznání, že běžní lidé čelící možné újmě situaci povětšinou neanalyzují systematicky, ale jejich smýšlení o hrozbě je často výsledkem automatického, rychlého a intuitivního uvažování (Slovic a kol. 2004). Odráží tak zásadní dělení lidského myšlení a zpracovávání informací, s nímž přišly teorie duálního procesu. V jejich pojetí existují dva hlavní systémy myšlení, jež následně určují i lidské reakce na hrozby. Analytický systém (1) je pomalý, zahrnuje záměrnou analýzu a vyžaduje značné úsilí. V rámci něj tak kontrolovaně kalkulujeme riziko. Zkušenostní systém (2) je rychlý, intuitivní a nevyžaduje značné úsilí. V rámci něj je reakce na hrozbu povětšinou automatická a není příliš přístupná uvědomění (Slovic a kol. 2004; Finucane 2012; Hickson, Khemka 2014). Psychometrické paradigma se tak domnívá, že lpění na kognitivně-konsekvenční perspektivě, jak ji označují Loewenstein a kol. (2001), v podobě hodnocení pravděpodobnosti a závažnosti hrozby, je nedostatečné pro pochopení lidského uvažování o riziku.

Psychometrický výzkum percepce rizik vedl k širokému spektru poznatků. Jedno z prvních a nejzásadnějších zjištění bylo odhalení několika kvalitativních typů charakteristik potenciálně nebezpečných aktivit a technologií, které zapříčiňují extrémní averzi lidí vůči některým z těchto aktivit/technologií, lhostejnost vůči jiným a rozdíly v těchto reakcích oproti expertním názorům. Tyto charakteristiky tedy zásadním způsobem ovlivňují percepci a akceptaci rizika. Konkrétně jde o charakteristiky možné události, u níž hodnotíme riziko, jako jsou (1) dobrovolnost vystavení se možné události, (2) bezprostřednost újmy, (3) znalosti, které o možné události má potenciálně zasažená osoba, (4) vědecké znalosti o možné události, (5) kontrola nad ní, (6) její novota, (7) její chronická či katastrofická povaha, (8) míra, do níž je možná událost běžná, či děsivá, (9) její závažnost v podobě smrtelnosti, což je však charakteristika vedle pravděpodobnosti víceméně obsažená v samotném objektivním pojetí rizika (Fischhoff a kol. 1978). Později byly tyto charakteristiky z původního psychometrického modelu doplněny o další, aby se zvýšila jeho vysvětlující síla percepce a akceptace rizika. Například může být důležité, zda při hodnocené události může dojít k narušení přírody či dokonce k manipulaci s ní, nebo zda událost provází obecný antagonismus (Sjöberg 2012).

Se zkušenostním systémem myšlení, který je rychlý, intuitivní a automatický, se pojí afektivní reakce, neboť tento systém má afektivní základ (Slovic a kol. 2004; Finucane 2012). Afektivní reakce představují „pozitivní nebo negativní pocity člověka ohledně konkrétních objektů, myšlenek, obrazců nebo jiných cílových podnětů“. Pocity pak reflektují emoce a nálady člověka (Finucane 2012, s. 679). Jeden z prvotních důkazů o roli pocitů v percepci rizik přinesly výsledky studií vycházejících z psychometrického paradigmatu. Jelikož mnoho kvalitativních charakteristik možných nežádoucích událostí, které byly identifikované Fischhoffem a kol. (1978) jako ovlivňující akceptaci rizik, je vzájemně korelujících, autoři dokázali, že je lze seskupit do dvou hlavních faktorů. Následně platí, že čím je charakter hrozby děsivější (první faktor zahrnující absenci kontroly, děs, katastrofický potenciál, smrtelné důsledky) a méně známý (druhý faktor zahrnující nepozorovatelnost, neznámost, novotu, opožděnou újmu), tím větší je vnímané riziko. Právě faktor děsivosti, který sehrává zásadnější roli, naznačil vliv pocitů na percepci a akceptaci rizik.

To, jakým způsobem pocity vedou k odchýlkám v racionálním hodnocení rizika či v návazném racionálním chování, jak jej chápou normativní teorie, je vyjadřováno takzvanou afektivní heuristikou. Například dlouhodobý postoj vůči uvažovanému stimulu vyjádřený v pocitech (např. mít/nemít jej rád) ovlivňuje, jaké riziko stimulu přisoudíme. Afektivní reakce zásadním způsobem pak dále ovlivňují lidské rozhodování a chování. V tomto ohledu je zajímavé i zjištění, že pocity mají určitý prediktivní charakter, když vznikají už v návaznosti na informaci o možné události, a nejen z výsledku, k němuž situace povede. Někdy afektivní reakce vedou k selhání zkušenostního systému myšlení, jindy je naopak možné jejich roli vidět jako pozitivní až racionální, jelikož umožnily a v mnohých situacích nadále umožňují lidskému jedinci přežít. Přesto jim je často přisuzováno i nepříznivé působení. Kvůli nim jsme citlivější vůči změnám malého měřítka, ale vůči situacím většího měřítka reagujeme lhostejně (tzv. efekt identifikace se s obětí). Silné pocity též mohou objasňovat situace, kdy lidé ignorují pravděpodobnost nebo závažnost možné události. Například když je v sázce příliš mnoho (např. smrt) a výsledek možné události tak má silný afektivní význam, pravděpodobnost, i navzdory tomu že je nízká, přestává být uvažovaná, případně pravděpodobnost začíná být nadhodnocovaná (Slovic a kol. 2004; Finucane 2012).

Dle Loewensteina a kol. (2001) bylo prokázáno, že pocity o riziku jsou do značné míry necitlivé na změny v pravděpodobnosti výskytu nežádoucí události, zatímco kognitivní hodnocení berou pravděpodobnost do úvahy. Zdá se tedy, že přeceňování malých pravděpodobností u možných nežádoucích událostí je výsledkem pocitu strachu. Takovýto pocit strachu může být citlivý vůči pouhé možnosti, a nikoliv pravděpodobnosti újmy. Nastíněné je příkladem základní myšlenky hypotézy „riziko jako pocity“ (Loewenstein a kol. 2001), že pocity o riziku a kognitivní percepci rizika se často rozcházejí. Pokud se tak stane, afektivní reakce nezdědka mají dominující vliv na chování. Příčinou rozcházení se zmíněných dvou typů psychologických reakcí na hrozby je, že afektivní reakce závisí i na několika faktorech, které na kognitivní reakce nemají či mají pouze omezený vliv – například živá představitelost o možné újmě, dřívější vystavení se újmě či osobní zkušenost, časové okno před možnou

újmou, podmíněnost evoluční připraveností. Hypotéza tak posunula předchozí chápání, že pocity pouze vstupují do kognitivního procesu, například tím, že jej informují, jak předpokládá afektivní heuristika. Pocity mohou operovat samostatně bez kognitivního působení a mít přímý vliv na chování. Lidé mohou mít například strach, aniž by věděli, z čeho jsou vystrašení.

Model hypotézy „riziko jako pocity“ však neopomíná, že pocity vstupují i do kognitivního hodnocení rizika a chování tak ovlivňují nepřímo. Jinými slovy pocity vedou k anomáliím v normativním rozhodování, které nicméně mohou být užitečné. Zároveň model uvažuje i opačné působení, v němž kognitivní hodnocení rizika vyvolává pocity. Lze tedy shrnout, že model zdůrazňuje existenci dvou zcela odlišných psychologických procesů souvisejících s rizikem – afektivní a kognitivní reakce –, které mají odlišný původ a vedou k odlišnému chování. Na druhou stranu uznává, že jsou provázané a navzájem se ovlivňují. Kombinace kognice a pocitů je zcela klíčová v návazném modelu „riziko jako hodnota“ (Finucane, Holup 2006). Ten vznikl jako reakce na model „riziko jako pocity“ a zároveň na přístup vycházející z tradičních modelů o rozhodování v souvislosti s rizikem – „riziko jako analýza“. Zatímco první model zdůrazňuje spoléhání lidí na pocity, v druhém přístupu je percepce rizik pojmána jako prosté analytické uvažování. Model „riziko jako hodnota“ chápe percepce rizik a následné rozhodování jako konstrukci vycházející z kombinace obou typů psychologických reakcí na možnou újmu. Modely „riziko jako pocity“ a „riziko jako hodnota“ jsou tedy zásadní v přisouzení role emocím v případě chování, kdy lidé čelí nějaké hrozbě. Oba modely zároveň uznávají i vstup emocí do hodnocení rizika a následného rozhodování a nepřipouští, že by šlo o pouhou kognitivní aktivitu. Nicméně koncept percepce rizik, který je tak tradičně chápán, by měl být měřen jako kognitivní vyjádření, tedy hodnocení pravděpodobnosti a závažnosti hrozby, případně jako prosté vyjádření rizikovosti (Wolff, Larsen, Øgaard 2019). Tak je také činěno v této práci. Navzdory rozpoznání, že kognitivní a afektivní procesy představují provázané systémy v lidském rozhodování, by vnímané riziko mělo být měřeno jako výsledek kognitivního hodnocení. Pocity mohou toto hodnocení ovlivňovat a mohou mít i zásadní roli, zároveň však ony samy mívají vliv na naše chování. Proto je vhodné dodržovat rozlišování mezi kognitivní reakcí na hrozbu, vyjádřenou konceptem percepce rizik, a afektivní reakcí na hrozbu odkazující na pocity člověka reflektující jeho emoce.

Jednou z klíčových emocí vyjádřenou v afektivních reakcích na bezpečnostní hrozbu je strach. Jde o „negativně valenční emoci, jež je doprovázena vysokou úrovní nabuzení, a je vyvolána hrozbou, která je vnímaná jako významná a osobně relevantní“ (Witte 1992, s. 331). Vliv strachu na lidské chování je naznačen již v jeho historické konceptualizaci. V tomto ohledu mělo jít o „motivační stav ochraňující jednotlivce před nebezpečím“ (Rogers 1983, s. 155). Úkolem strachu je tedy vyvolat takové jednání, které organismus ochrání před nebezpečným stimulem. Emoce strachu tak spočinula v zájmu výzkumu díky jeho zprostředkovávající roli ve změnách chování.

Vliv strachu na lidské chování je ústředním tématem takzvaných teorií apelu strachu. Tyto teorie předkládají empiricky testovatelné modely o působení apelů strachu na lidské postoje, rozhodování

a chování. Apely strachu představují „přesvědčující zprávy, které se pokoušejí vyvolat strach tím, že zdůrazňují potenciální nebezpečí a újmu, která jednotlivcům hrozí, pokud nepřijmou doporučení těchto zpráv“ (Tannenbaum a kol. 2015, s. 329). Nejrůznější modely apelu strachu předpokládají, že za určitého stupně hrozby, respektive rizika (tedy vnímané závažnosti a pravděpodobnosti, případně osobní náchylnosti) a vyvolaného strachu, lidé doporučení přijmou a upraví své postoje a chování. Modely se často liší v předpokladech o tom, jaké podmínky musí být splněny, aby byl nastíněný proces úspěšný. Ty přední, jako teorie ochranné motivace (Rogers 1975; 1983) či rozšířený model paralelního procesu (Witte 1992), však predikují, že jednotlivci přijmou doporučení pouze tehdy, je-li je viděno jako efektivní způsob ochrany jich samotných a/nebo ostatních před hrozbou. Pokud tedy například tato podmínka nebude splněna, apel strachu může selhat a nebude stimulována změna chování. Původní chování – obsahující větší riziko než navrhovaná změna chování – může být dokonce i podpořeno. Witte (1992) v případě odmítnutí doporučení předpokládá nástup procesu kontroly strachu (namísto kontroly hrozby), což je defenzivní forma zpracování informace vedoucí k odmítnutí změny přesvědčení o hrozbě a ke zlehčování vlastní náchylnosti vůči hrozbě. Nicméně i přes existenci dalších teoretických předpokladů o nezbytných podmínkách pro funkčnost apelů strachu, proběhnuvší metaanalýza potvrdila, že apely strachu jsou obecně úspěšné (Tannenbaum a kol. 2015).

Jako ke komunikaci vyvolávající strach lze přistoupit též k terorismu. Ač je terorismus též zpochybňovaným pojmem a možnost shody na jeho jednotné definici je možná ještě vzdálenější, než je tomu v případě konceptu bezpečnosti, záměrná tvorba negativních psychologických reakcí – a zejména pak strachu – je obsažena téměř v každé jeho definici (Schmid 2013b). Pomocí zastrašení širšího publika se terorismus pokouší docílit změny jednání či chování aktérů, kteří často ani nejsou jeho přímou obětí. Uznání této charakteristiky terorismu lze připisovat samotnému pojmenování této hrozby, neboť obsahuje výraz teror, což je „stav intenzivního strachu“ (Silverstein 1977, s. 51).

U jiných charakteristik terorismu se však definice často rozcházejí, a v konečném důsledku jich tedy existuje nespočetné množství. Probíhá například spor o charakter obětí (zda zahrnovat vedle civilistů i bojovníky), o zahrnování jiných než politických cílů terorismu, o to, kdo může být teroristou (jednotlivec vs. organizace), a v souvislosti také o to, zda jde o subversivní činnost, či se na terorismu mohou represemi podílet i státy (Mareš 2010; Schmid 2013b). Schmid (2004) představil čtyři hlavní důvody, proč se terorismu nedostává jednotné definice. Kromě toho, že jde o pojem zpochybňovaný proto, že jsou mu přisuzovány nejrůznější významy vycházející z ideologických a politických postojů (1) a definování terorismu se pojí s procesy jeho (de)legitimizace a kriminalizace (2), existuje celá řada jeho typů a forem (3) a prošel si mnoha historickými změnami (4). Přesto konsensus v západním světě stojí na třech klíčových charakteristikách. Vedle dříve zmíněného šíření strachu musí terorismus obsahovat fyzické násilí nebo jeho hrozbu a mít politický cíl (Merari 1993). V této práci je pak určena ještě jedna klíčová charakteristika pro definování terorismu, a to ta, že pachatelem jsou nestátní aktéři. Za terorismus tedy zde nejsou považovány aktivity států, vyloučeno však není jejich jiné zapojení jako

například podpora teroristům. Jedna z definic, respektující všechny tyto charakteristiky, zní, že terorismus představuje „plánované užití nebo hrozbu užití výjimečného násilí nebo brutality subnárodními skupinami k dosažení politických, náboženských nebo ideologických cílů prostřednictvím zastrašování širšího publika, které obvykle není přímo zapojené do tvorby politiky, jež se teroristé snaží ovlivnit“ (Enders, Sandler 2002, s. 145–146). V této práci je definice do jisté míry přijata, ovšem je rozporováno, že terorismus představuje pouze skupinovou aktivitu (v pozdějších pracích Enders a Sandler (2006) již toto rozpoznávají). Definice je rozšířena nejen o jednání jednotlivců, kteří jsou na teroristickou skupinu napojeni či s ní souzní, nýbrž i těch, kteří jen s určitou (politickou) myšlenkou souzní a jednají přitom zcela samostatně. Jak bude poukázáno i v empirické části – neboť dosažení některých dílčích cílů práce [(3) a (4)] souvisí s příkladem incidentu, který byl vykonán jednotlivcem bez zjevného napojení na teroristickou organizaci a je jen obtížně zpochybnitelné, že šlo o teroristický incident –, terorismus by neměl být chápán jen jako skupinově organizovaný, ale vskutku může být vázán i na jednotlivce.

Všeobecně je přijímáno pojetí terorismu jako politické aktivity, konkrétně násilné politiky neboli politického násilí (Schmid 2004). Jako takový je složitě oddělitelný od ostatních forem politického násilí. Je s nimi i dalšími bezpečnostními hrozbami úzce provázán, což lze připisovat i často simultánnímu výskytu (Schmid 2004; Mareš 2010; Marsden, Schmid 2013; Schmid 2013b). Přesto je přímo terorismu přiznávána v současnosti jedna z předních rolí. Jsou to teroristické incidenty z 11. září 2001, které dle Mareše (2010) symbolizují začátek nové éry bezpečnostního vývoje. Terorismus se měl stát jednou z nejzávažnějších bezpečnostních hrozeb současného světa. Dle některých jde dokonce o definující hrozbu současné éry, která změnila kurz (strategických) dějin (Gray 2009). Zcela jistě pak má terorismus mimořádný vliv na současný stav bezpečnostních debat, jež byly znovu redukovány blíže k vojenskému rozměru (Buzan, Hansen 2009).

V tomto ohledu je třeba klást otázku, zda lze takovýto význam terorismu přisuzovat výši rizika s ním spojeného. Nejprve je třeba upozornit, že objektivní kvantifikace a komparace rizikovosti hrozeb je příliš složitou a obtížně dosažitelnou záležitostí. Při hodnocení závažnosti újmy se často za nejvyšší možnou považuje úmrtí. Zůstává nicméně sporné, zda jedno úmrtí stojí na škále závažnosti výše než například vícero těžkých zranění. I význam úmrtí může navíc mít v různých kontextech jinou závažnost. V případě pravděpodobnosti újmy se zase lze setkat s tím, že pro hodnocení u většiny možných nežádoucích událostí nemáme dostatek dat k jejímu skutečně objektivnímu vyčíslení (Möller 2012). Přesto lze hrubě přijmout, že terorismus působí závažnou újmu, ale její výskyt je méně pravděpodobný. Richter a Waugh (1986) ke konci minulého století uvedli, že je mnohem více Američanů usmrceno bleskem či pádem ve sprše než terorismem. I současné riziko terorismu – v návaznosti na jeho slabou frekvenci výskytu – bývá považováno za nízké (Mythen 2018). Je ovšem třeba rozpoznat, že v případě terorismu je zdokumentovaný výskyt často pouhou „špičkou ledovce“, k mnoha incidentům nedošlo třeba i v důsledku působení bezpečnostních složek (Nesser 2019; 2023). Uskutečněné teroristické

incidenty přináší katastrofické dopady, neboť působí fyzickou destrukci a zapříčiňují zranění a úmrtí (Beck 2005). Závažné důsledky současného terorismu jsou jedním z důvodů, proč Beck (2002; 2005) považuje terorismus za vzorový příklad manufakturované hrozby v rizikové společnosti (Mythen 2018). Jestliže Beck (2005) rozděluje etapy terorismu na dřívější národní a současnou globální, pak ta současná je brutálnější, více smrtící a nediskriminující, a to i v důsledku ideologického posunu terorismu (Nye 2004). Smrtící účinky terorismu navíc dále sílí (Hoffman 1997; Enders, Sandler 2005; Weinberg 2005; Bravo, Dias 2006).

Přesto má Beck (2005) za to, že to není ani tak toto reálné jako spíše sociálně konstruované riziko terorismu, jež mění svět. Sociální konstrukce rizika terorismu znamená, že tato bezpečnostní hrozba dokáže měnit společnost ještě předtím, než se incident uskuteční. Hromadné sdělovací prostředky a další kulturní či politické reprezentace vytvářejí nejistotu, kterou už společnost není ochotna přijímat. Beck v tomto smyslu píše o vzniku takzvaného kruhu decivilizace. Na nehumánní teroristické incidenty bývá reagováno ztrátou zábran a decivilizací státní síly. Jakási příprava na nejhorší scénář generuje také ideové a materiální dopady, a to ve chvílích, kdy společnost pod vlivem strachu z terorismu podporuje porušování svobod (Mythen 2018). V tomto ohledu se tak terorismus stává úspěšným a hrozba terorismu je považována za všudypřítomnou (Beck 2005). Průzkumy veřejného mínění všeobecně potvrzují, že lidé přeceňují riziko terorismu, respektive jeho pravděpodobnost, případně svoji osobní náchylnost (Braithwaite 2013). A jak uvádí Crenshaw (2004), „politická účinnost terorismu je významně určována psychologickými dopady násilí na publikum“. Přisuzovaný význam terorismu tudíž není ani tak výsledkem jeho fyzických dopadů jako spíše jeho psychologických účinků.

Dalším důvodem, proč Beck (2002) chápe terorismus jako ukázkový příklad manufakturované hrozby a proč jej zařadil mezi tři hlavní osy konfliktu v rizikové společnosti (první osu představují ekologické konflikty a druhou finanční krize), je, že má antropogenní charakter, tedy je výsledkem historického jednání sociálních aktérů. Globální rozsah současného terorismu je pak dalším důvodem (Mythen 2018). Skutečnost, že terorismus překonává hranice států, respektive reprezentuje příklad takzvané postnárodní války, znamená, že institucionální reakce selhávají. Státy jej nedokážou vyřešit ani kontrolovat a jedinou možností, jež jim zůstává, je zdánlivá redukce rizika. Přitom o ztrátě státní kontroly a v důsledku i o nemožnosti ochrany se samotný terorismus často pokouší přesvědčit své širší publikum. Je to součástí jeho komunikačních snah o vyvolání psychologických reakcí, které přecení jeho schopnost způsobit újmu (Braithwaite 2013).

Takováto komunikace byla terorismu usnadněna s nástupem globalizace a rozmachem hromadných sdělovacích prostředků. Periodický tisk, rozhlas, televize a zejména internet se staly klíčovými komunikačními kanály teroristů (Mareš 2010). Beckova teze o rizikové společnosti byla za opomíjení role hromadných sdělovacích prostředků kritizována, jeho pozdější práce nicméně zdůrazňují, že tyto prostředky i jiné kulturní (případně politické) reprezentace produkují prostředí neustálých obav z terorismu (Mythen 2018). Hromadné sdělovací prostředky jsou tak zásadní v přechodu od národního

terorismu první moderny k transnacionálnímu globálnímu terorismu druhé moderny (Beck 2005). Druhá moderna je vyjádřena rizikovou společností, jež nastupuje postupně od 60. let minulého století a je reakcí na industriální společnost, která existovala během první moderny (Beck 1992). Terorismus jako klíčová globální hrozba v rizikové společnosti se pak projevuje zejména po 11. září 2001 (Beck 2002). Návaznost terorismu na modernizaci v industriální společnosti tedy spočívá i v technologickém pokroku umožňujícím šíření informací za pomoci hromadných sdělovacích prostředků.

Projevy terorismu nicméně sahají do dávné historie. Mohou být dokonce starší než válka (Richter, Waugh 1986). Samotný pojem se zrodil během Velké francouzské revoluce na konci 18. století (Weinberg 2005; Mareš 2010). Počátky moderního terorismu jsou však přisuzovány až nástupu nestátního subversivního terorismu v 70.–80. letech 19. století. V tomto období začíná jedna z neznámějších vývojových typologií terorismu (Rapoport 2002). Dle ní existují čtyři vlny terorismu a každá se vyznačuje odlišnými příčinami, motivacemi, modem operandi či publikem, na které teroristé cílí. Nástup každé nové vlny však neznamenal zánik předchozího typu terorismu – ten se pouze vůči jinému, aktuálně převažujícímu typu stáhnul více do ústraní. Pro první vlnu je charakteristický anarchistický terorismus vycházející z myšlenky „propaganda činem“, který položil základy pro moderní terorismus, jaký známe dnes. Druhá vlna, přicházející po první světové válce, je nazývána vlnou antikoloniální. Mnoho teroristických organizací po první i druhé světové válce chápalo své činy jako boj za sebeurčení či nezávislost, a proto se rádi označovali za bojovníky za svobodu. Třetí vlna přišla v 60. letech minulého století v kontextu studené války a souvisela se vznikem nové politické levice. Dosud poslední, čtvrtá vlna započala v roce 1979 v důsledku celé řady událostí, jako byly iránská islámská revoluce a sovětská invaze do Afghánistánu. Jde o náboženskou vlnu terorismu, která je nejčastěji spojována s islámem, ovšem odkazuje i na teroristické aktivity vztahující se ke křesťanství, k judaismu, sikhismu a nejrůznějším sektám.

Přesto je džihádistický terorismus (někdy označován také jako islamistický) v současnosti dominující variantou. Po 11. září 2001 začal „zcela dominovat teroristické a protiteroristické agendě“ (Mareš 2010, s. 124). Empirické studie potvrzují, že džihádistický trend, vyjádřený značným množstvím incidentů a vysokou závažností v podobě počtu úmrtí, získal v terorismu nesporný význam. Avšak zároveň zjištění těchto studií zpochybňují islamismus jako klíčovou příčinu většiny současného terorismu či jeho rizikovitosti (Bravo, Dias 2006; Piazza 2009). Džihádistický terorismus je páchán aktéry, „kteří jsou primárně motivováni interpretací islámských politických principů nebo muslimskou náboženskou a komunitní identitou“ (Piazza 2009, s. 64). Přívrženci teroristických organizací jako Al-Káida jsou považováni za salafistické džihádisty. Tato salafistická dimenze znamená, že džihádistické násilí hledá ospravedlnění v tradicích proroka Mohameda. Nesser (2018), který se ve svých pracích zabývá hlavně džihádistickým terorismem v Evropě, to považuje za jeden z hlavních důvodů (například jako reakce na zahraniční politiku evropských států), proč se zde džihádistický terorismus objevuje, a to v různých fázích. První fázi datuje do poloviny 90. let minulého století, kdy Francie čelila teroristické kampani

zejména ze strany alžírské Ozbrojené islámské skupiny. Druhá fáze probíhala v první dekádě nového tisíciletí, kdy především po invazi Iráku zesílila Al-Káida své aktivity v Evropě. Třetí fáze, která se dotýká několika dílčích cílů této práce [(2), (3) a (4)], započala zhruba v roce 2014 v návaznosti na sílící pozici Islámského státu. Zaznamenáno během ní bylo průměrně více připravovaných útoků za rok než v předchozích obdobích a měla větší smrtící účinky než předešlé fáze. Džihádistické teroristické aktivity se též staly komplexnějšími. Konkrétní specifika této fáze lze spatřovat například v tom, že připravované útoky byly zaměřené výhradně na městské prostředí a v nich na měkké cíle – například v podobě davů osob na veřejných prostranstvích. Zároveň s sebou přinesla i mnoho incidentů menšího rozsahu, a to i jako důsledek individuálních útočníků s omezenými kontakty na teroristické organizace či „weaponizace“ nástrojů každodenního užívání, jako jsou nože či dopravní prostředky (Nesser, Stenersen, Oftedal 2016; Nesser 2018).

Představené historické vlny terorismu odpovídají možnému členění terorismu dle zřejmě nejčastějšího kritéria, a to ideové/politické orientace (Mareš 2010; Marsden, Schmid 2013). Například Europol dle něj vymezuje terorismus (1) džihádistický (dříve šířeji nábožensky-inspirovaný), (2) etnonacionalistický a separatistický, (3) levicový a anarchistický, (4) pravicový a též (5) monotematický – zaměřený na specifickou problematiku (např. boj proti potratům či za práva zvířat). Existuje nicméně mnoho různorodých typologií terorismu a nejrůznějších dělicích kritérií (Marsden, Schmid 2013). V této práci je důležité dále zmínit dělení dle místa teroristických aktivit, respektive dle jejich vztahu k území státu: na domácí a transnacionální terorismus. Druhý zmíněný typ lze na rozdíl od prvního chápat jako používaný pro terorismus, který „prostřednictvím národnosti nebo zahraničních vazeb pachatelů, lokace, povahy institucionálních nebo lidských obětí, způsobů jeho řešení a důsledků překonává hranice států“ (Mickolus a kol. 2021). Autoři tohoto vymezení dále oddělují transnacionální terorismus od mezinárodního tak, že zatímco první je vykonáván nestátními aktéry, druhý typ je řízen státy. Co se však rozdílu mezi domácím a transnacionálním terorismem týče, s vývojem se stírají, v důsledku čehož dochází k výraznému prolínání těchto typů (Hoffman 1997).

Zásadní pro tuto práci je dělení terorismu i dle jeho dopadů. Typologie terorismu je přitom uvažují jen zřídka (Marsden, Schmid 2013). Operativně je však nezbytné rozdělit terorismus dle rozsahu dopadů. V práci je tedy vymezován terorismus malého a velkého rozsahu, přičemž rozsah se odvíjí primárně od počtu přímých obětí, zranění a škod na majetku. Ovšem jelikož terorismus má z definice dva druhy obětí (přímé a nepřímé) a cílovou skupinou terorismu nejsou jeho přímé oběti, ale širší publikum, lze do tohoto dělení uvažovat i jeho komunikační rozsah. Ten je samozřejmě obtížně měřitelný, a tudíž je dělicí linie ponechána spíše neostrá. Za terorismus malého rozsahu tato práce nicméně uvažuje incidenty s relativně malou intenzitou (např. vždy deset a méně usmrcených obětí) a jimž je věnována spíše omezená pozornost. Obecná absence typologií dle dopadů je zajímavá, jelikož právě ty stojí v ústředí jednoho z možných konceptuálních náhledů na terorismus, takzvaného (socio)psychologického přístupu. Schmid (2013a) za pět hlavních konceptuálních náhledů považuje: činy terorismu jako

kriminalita (1), politika (2), válka (3), komunikace (4) a náboženská křížová výprava / džihád (5). Ty se navzájem překrývají, a to i s jinými možnými konceptuálními náhledy – (socio)psychologický přístup například významně s komunikačním náhledem. (Socio)psychologická dimenze je tedy značně relevantní pro studium obětí terorismu, respektive jeho dopadů. Lze je členit na přímé, zejména fyzické, a nepřímé, především psychologické. Ač bylo dříve uvedeno, že význam terorismu je výsledkem především jeho psychologických účinků, fyzické nesmí být opomíjeny, a to i v kontextu vývoje terorismu. V tomto ohledu je výstižná změna u známé fráze, že „teroristé chtějí, aby se hodně lidí dívalo, a ne hodně lidí mrtvých“ (Jenkins 1975, s. 4). Později byla autorem přepsána: „mnoho dnešních teroristů chce, aby se hodně lidí dívalo, a hodně lidí mrtvých“ (Jenkins 2006, s. 119).

Rostoucí závažnost terorismu reflektují i postupy proti terorismu, které jsou povětšinou zacílené na redukci až eliminaci fyzických/přímých dopadů a již méně na vypořádávání se s psychologickými/nepřímými dopady (Braithwaite 2013). Též Mareš (2010) při vymezení hlavních postupů proti terorismu vybral ty, které jej zejména potlačují: (1) diskursivní, diplomatický a osvětový, (2) zpravodajský/monitorovací, (3) policejní, (4) justičně-legislativní, (5) vojenský a (6) záchranářský. Žádný z těchto postupů tak není zaměřen na boj se širšími psychologickými dopady terorismu. Ovšem jestliže přijmeme perspektivu mnohých, že spíše než fyzické elementy (infrastruktura, ikonická místa, osoby) jsou hlavním cílem teroristických útoků psychologické reakce pozorovatelů, pak tento boj nesmí být dále opomíjen (Braithwaite 2013; Bakker, de Roy van Zuijdewijn 2022). Logika zaměření se na prevenci by však mohla znít, že pokud teroristický incident (zejména ve smyslu fyzických dopadů) vůbec nenastane a nepronikne na veřejnost, nevzniknou ani následné psychologické dopady. V tomto ohledu pak tradicionalisté prosazují protiteroristická opatření jako efektivní postup proti terorismu. Zranitelnost lze jimi snížit, omezit nebo i eliminovat (Zeman 2002a). Zároveň mají poskytovat ujištění o bezpečnosti. Na druhou stranu kritici předpokládají, že protiteroristická opatření vytvářejí nezáměrné negativní psychologické dopady, neboť lidem hrozbu v podobě terorismu připomínají (Dalgaard-Nielsen, Laisen, Wandorf 2016; Hoffman, Shelby 2017). Teze je rozvinuta dále, že hlavním účelem protiteroristických opatření není ochrana osob, nýbrž kontrola právě skrze utváření nadměrných negativních psychologických reakcí (Coaffee 2009; Dalgaard-Nielsen, Laisen, Wandorf 2016). V tomto ohledu Braithwaite (2013) navrhuje, že by postupy proti terorismu měly upřednostňovat redukci těchto reakcí, namísto politiky, která je posiluje. Je prokázáno, že v důsledku války proti terorismu bývá svět často považován za nebezpečnější (Brun, Wolff, Larsen 2011; Larsen a kol. 2011). Ovšem Hoffman a Shelby (2017) proti tomu zjistili, že obecně ofenzivní postup proti terorismu, když je vhodně komunikována jeho efektivita, může lidi ubezpečovat o bezpečnosti.

V této práci jsou spíše než dopady ofenzivních zkoumány dopady defenzivních protiteroristických opatření, a to konkrétně těch viditelných (např. přítomnost bezpečnostních složek a technologických prostředků). Ty spadají do protiteroristického policejního postupu vymezeného Marešem (2010). Podobně jako u ofenzivních postupů, i v tomto případě panují spory mezi akademiky ohledně jejich

schopnosti redukovat psychologické dopady terorismu. Grosskopf (2006) prokázal, že viditelná defenzivní protiteroristická opatření mohou vyvolávat negativní psychologické reakce. Dle Dalgaard-Nielsen, Laisena a Wandorf (2016) však platí, že tento obrácený dopad je stále spíše předpokládán než dostatečně empiricky otestován a jejich výzkum potvrzuje tradiční předpoklad o opatřeních posilující ujištění o bezpečnosti. Zřejmé je, že takováto opatření zapříčiňují významnou transformaci geografického prostoru, především městského, a to po vzoru hesla „forma následuje strach“. Ačkoliv bezpečnostní technologie vždy hrály klíčovou roli v urbanizačním procesu, v období po 11. září 2001 zde probíhající bezpečnostní procesy zesílily a změnily svůj charakter. Na britském příkladu byly identifikovány tři specifické strategie: (1) správa prostoru, kde bezpečnostní složky sehrávají ústřední úlohu, (2) fortifikace prostoru spočívající v omezování přístupu a (3) dohled nad prostorem vykonávaný prostřednictvím bezpečnostních kamer. Jedno z negativ aplikací těchto strategií má pak spočívat ve vykonávané sociální kontrole. Teritorialita jakožto proces, při němž dochází k vyplňování prostoru mocí, znamená pokus ovlivnit či kontrolovat subjekty skrze vymezení geografického prostoru a uplatňování kontroly nad ním. I tento proces může chování jednotlivců v návaznosti na hrozbu terorismu ovlivňovat. Klíčové pro tuto práci ovšem bude odhalení, zda a jak přímo viditelná protiteroristická opatření ovlivňují psychologické reakce na terorismus a následné chování, a tudíž jestli je (ne)platné obrácené heslo „strach následuje formu“ (Coaffee 2009).

Navzdory nejlepším snahám jak ofenzivních, tak defenzivních protiteroristických opatření zabránit vzniku terorismu není pravděpodobné, že by tato bezpečnostní hrozba byla vymýcena (Rapoport 2002; Weinberg 2005; Mareš 2010; Bahgat, Medina 2013). I proto, jak bylo naznačeno dříve, za nejefektivnější formu protiteroristické politiky mnozí považují takovou, která zmírňuje psychologické působení terorismu (Braithwaite 2013; Hoffman, Shelby 2017). Základním východiskem pro ni musí být pochopení, proč negativní psychologické reakce na terorismus vznikají a případně proč tomu tak v jiných případech není. Rozpoznání nezbytnosti pomoci společnosti zvládat a připravit se na hrozbu terorismu a odstraňovat jeho negativní důsledky je vlastní i snahám geografického výzkumu (Bahgat, Medina 2013).

Terorismus je prostorově podmíněn. Většina teroristických aktivit probíhá v prostoru Eurasie. Zejména Blízký východ, případně Asie, a západní Evropa v tomto ohledu vyčnívají (Weinberg 2005; Bravo, Dias 2006; Enders, Sandler 2006). Navíc platí, že makroregionální distribuce vysoké teroristické aktivity zůstává v čase relativně stabilní (James a kol. 2023). Je však třeba zmínit, že reportování prostorového rozložení teroristických aktivit podléhá určité neobjektivitě, neboť v některých makroregionech jsou incidenty zaznamenávány v mnohem vyšší míře. Přitom často dochází pouze ke vstupu zdokumentovaných incidentů do nejrůznějších celosvětových databází o terorismu (Weinberg 2005; Bahgat, Medina 2013; Nesser 2019; 2023). Jiné pokusy o podchycení regionální distribuce terorismu na zemském povrchu jej vidí například jako nejvíce přítomný na semiperiferii světové ekonomiky. V tomto

ohledu jsou nejvíce zasaženy středně příjmové státy vyznačující se vyšší relativní deprivací (Flint, Radil 2009).

Ovšem i na nižší řádovostní úrovni lze vysledovat specifickou koncentraci terorismu. Přirozeným cílem terorismu jsou městská prostředí, výskyt v nich je mnohem častější než ve venkovských prostředích (Savitch, Ardashev 2001; Kliot, Charney 2006; Marineau a kol. 2020). Předpokládá se, že přímo městská prostředí umožňují častější výskyt terorismu, respektive poskytují teroristům výhody v podobě logistické nadřazenosti, podpory a náboru (Ross 1993). Konkrétně lze jmenovat například přítomnost většího množství cílů, publika, dostupnější zbraně a výbušniny, větší míru anonymity, vyšší materiální a technologickou podporu od sympatizantů či vyšší potenciál pro nábor nových členů. Města tak představují prostor, kde teroristé mohou operovat a zároveň poskytují cíle s vysokým profilem (Savitch 2005). Savitch a Ardashev (2001) stanovili tři hlavní faktory, které v průběhu času vedly k posílení terorismu jako městské hrozby. První dva se týkají usnadnění operování teroristům městským prostředím – (1) sociální kolaps, který doprovází podmínky jako chudoba, nezaměstnanost, kriminalita, absence politických práv, a (2) mobilizace zdrojů spočívající ve využití sociálního kolapsu zejména v podobě náboru a zisku sympatizantů, ale i v dostupnosti zbraní a výbušnin. Třetí faktor (3) je nazván jako blízkost cílů a definován jako pobídky a hodnoty ve městě, které jej činí atraktivním pro útok. Vyšší hustota zalidnění, přítomná ikonická místa, významné množství ekonomických a společenských aktivit či symbolická hodnota samotných měst z nich činí vhodný terč pro komunikaci teroristických cílů. Tento faktor pak tedy nejvíce vysvětluje, proč lze teroristické incidenty lokalizovat zejména v městském prostředí. Ovšem i první dva faktory jsou klíčové, neboť bylo prokázáno, že u teroristů může platit princip nejmenšího úsilí – s rostoucí vzdáleností od bydliště teroristů či jejich domovské základny klesá pravděpodobnost teroristického incidentu (Berrebi, Lakdawalla 2007; Marchment, Gill 2019). Samozřejmě i charakter města určuje, zda se stanou terčem teroristických útoků. V souladu s nastíněnými důvody, proč se města stávají cíli teroristů, bylo prokázáno, že vyšší pravděpodobnosti útoku jsou vystavena zejména města hlavní, větší a s větším počtem obyvatel (Berrebi, Lakdawalla 2007; Marineau a kol. 2020).

Za další prostorové faktory nižších řádovostních úrovní, jež zvyšují pravděpodobnost výskytu terorismu, byly identifikovány: blízkost státních hranic, přítomnost občanského konfliktu, více zalidněné oblasti, dříve terorismem zasažené oblasti, oblasti s vyšší úrovní ekonomické aktivity, s vyšším počtem vyloučených skupin obyvatel, se snadným přístupem a únikem pro teroristy například v podobě přítomnosti významných silnic a dálnic, nebo naopak při absenci defensivních protiteroristických opatření, přítomnost policejní stanice nebo vojenské základny, dopravní infrastruktury či židovské populace (Kliot, Charney 2006; Berrebi, Lakdawalla 2007; Marchment, Gill 2019; Marineau a kol. 2020). Prostorové podmíněnosti výskytu terorismu ovšem nejsou v čase stabilní a mění se spolu s vývojem terorismu (Bahgat, Medina 2013).

Přesto se lze domnívat, že zmíněné (a případně další) faktory nejenže zvyšují skutečnou pravděpodobnost výskytu teroristického incidentu, ale mohou i ovlivňovat lidské psychologické reakce na terorismus. V důsledku toho může docházet i ke změnám lidského chování, jako je zvýšená pozornost ve veřejném prostoru, vyhýbání se hromadným společenským událostem či veřejné hromadné dopravě (Crijns, Cauberghe, Hudders 2017). Navíc vzhledem ke schopnosti terorismu utvářet negativní psychologické reakce a změny v chování, aniž by jeho incident nastal, je nezbytné chápat tyto reakce i v kontextu takzvaného preventivního zvládnání hrozby. Takový typ je vymezen v teorii proaktivního zvládnání, postavené na časové klasifikaci, a to vedle dalších tří typů – zvládnání reaktivního (snahy vypořádat se s minulou nebo současnou újmou), anticipačního (snahy vypořádat se s jistotou nastávajících událostí vedoucí k možné újmě) a proaktivního (snahy vypořádat se s nadcházející výzvou vytvořením příležitostí pro růst). Konkrétně jde o snahu připravit se na nejistou hrozbu v budoucnosti (Schwarzer, Taubert 2002; Lee a kol. 2009). Preventivní zvládnání hrozby je dobře rozpoznáno v kriminologických studiích. Ty pracují s negativní psychologickou reakcí v podobě strachu z viktimizace, u nějž vidí zejména dva dopady na lidské chování: (1) jeho omezení v podobě vyhýbání se určitým místům a situacím a (2) ochraňování sebe sama na místech a v situacích spojovaných s kriminalitou (Liska, Sanchirico, Reed 1988; Brownlow 2005). Tento proces vzniká i v důsledku známek fyzického a sociálního nepořádku (odpadky, hluk, vandalismus, graffiti, zastrašující osoby), o nichž hovoří například teorie rozbitého okna (Kelling, Wilson 1982), a jiných aspektů blízkého sociálního a fyzického prostředí jako tma, jeho neznámost a (ne)přítomnost jiných osob (Warr 1990; Akkuş, Arslan 2021). Takovéto působení fyzického a sociálního prostředí a jejich časoprostorových variací je rozpoznáno geografickým výzkumem strachu a vyjádřeno v konceptu geografie strachu (viz podkapitola 2.3.3).

Primárním geografickým příspěvkem ke studiu terorismu se nicméně stala spíše snaha o podchycení prostorového rozložení a prostorových zákonitostí výskytu reálného rizika terorismu než jejich vliv na psychologické reakce. Bahgat a Medina (2013) vymezují tři hlavní geografické přístupy ke studiu terorismu. Původně byla geografická odborná literatura zaměřená na terorismus postavena na aplikovaném, respektive politicky-orientovaném výzkumu, který se snažil využívat výhod geografických informačních systémů (1). V další fázi zaujal v literatuře určité postavení kritický geografický přístup spočívající ve filozofickém a teoretickém odmítání statusu quo a kriticky debatující zejména protiteroristické postupy, čemuž byla stručná pozornost věnována v předcházejících částech textu (2). O skutečném geografickém obratu ve výzkumu terorismu však autoři píšou až s příchodem kvantitativních metod a studií řízenými daty (3). Tyto geografické přístupy, zejména pak empirický, mají v oblasti zájmu několik hlavních výzkumných témat. Jde o zaobírání se prostorovou distribucí terorismu, příčinami vzniku terorismu a specifickými aspekty jeho fungování, které mohou být též prostorově závislé, a dopady terorismu na společnost – psychologickými, ekonomickými či politickými. Zejména u psychologických a ekonomických dopadů však zjištění studií nejsou zcela jednoznačná:

ukazuje se, že jsou tyto dopady významně určovány časoprostorovou limitací. Tyto dopady budou v nadcházející podkapitole diskutovány na příkladu turismu.

2.3. Vztah mezi turismem, terorismem a bezpečností

Ačkoliv i v místech běžného pobytu lidé mohou vnímat riziko a pociťovat strach, často jim obeznámenost s tímto prostředím v jeho fyzickém a sociálním vyjádření pomáhá limitovat tyto negativní psychologické reakce (Valentine 1989). Jedním z důsledků rostoucí prostorové mobility ovšem je, že se stále častěji dostáváme do méně známých prostorů, a to obzvláště pokud přijmeme, že znalost území klesá přímo úměrně se vzdáleností od bydliště (Gould, White 1992; Siwek 2011). Při turistickém cestování se tak strategie zvládání hrozeb využívané v místech běžného pobytu stávají nepoužitelné či neúčinné a někdy i zavádějící. Účastníci turismu tedy ve výsledku mohou mít zdání o ztrátě kontroly nad situací. Pohyb do destinace a v rámci ní se může stát skličujícím úkolem pro mnoho účastníků turismu (Wilson, Little 2008). Navíc jako důsledek neznalosti prostoru často u lidí vzniká předsudek, že domov je bezpečnější než zahraničí („home-is-safer-than-abroad bias“), a to bez ohledu na to, kde domov je. Tento předsudek může u některých hrozeb být dále posilován prostřednictvím jejich sociální amplifikace spočívající v sociálním konstruování pomocí hromadných sdělovacích prostředků a dalších kulturních či politických reprezentací. Z neznámých prostorů se totiž k nám dostává větší podíl informací o závažných nežádoucích událostech než z prostoru blízkého (Larsen a kol. 2011; Wolff, Larsen 2014; Williams, Baláž 2015; Wolff, Larsen 2016; Wolff, Larsen, Øgaard 2019). Ačkoliv je nastíněný předsudek formulován především pro procesy probíhající v mezinárodním turismu, uváděné působení obecně neznámého prostoru naznačuje, že může být platný, ač zřejmě v menší míře, i v domácím turismu. Lze jej tak zevšeobecnit na předsudek, že domov je bezpečnější než destinace. Představený předsudek ve výsledku znamená i to, že k turistickému cestování, ať už do zahraničí, tak i uvnitř domovského státu, nemusí vůbec dojít.

Zřejmě i z důvodu rozpoznání tohoto uvažování účastníků turismu se ve výzkumu turismu vyskytuje určitý bezpečnostní determinismus. Mnoho výzkumníků se domnívá, že chování účastníků turismu a v důsledku i jeho rozvoj jsou určovány bezpečností. V návaznosti dosud vzniklo podstatné množství studií na toto téma a lze pozorovat konstantní růst jejich počtu v alespoň posledních třech dekadách. Bezpečnostní témata se dokonce stala jedněmi z nejvýznamnějších ve výzkumu turismu (Wang a kol. 2019). Zárodky vědeckého zájmu o úloze bezpečnosti v turismu lze najít již v 70. letech minulého století (Yang, Nair 2014). Debaty o této úloze pak zesílily po teroristických incidentech z 11. září 2001 (Kóvári, Zimányi 2010; Karl, Schmude 2017).

Ovšem nejen vliv bezpečnosti na turismus, ale i obrácené působení bylo akademiky zdokumentováno. Jak bylo nastíněno v podkapitole 2.1, turismus působí na bezpečnost prostřednictvím jeho mírotvorné funkce, nebo naopak utvářením konfliktů. Pandemie covid-19 odkryla, že turismus může být i přímou příčinou zhoršující se bezpečnosti. Prokázalo se, že čím vyšší byla aktivita zahraničního turismu

ve státu, tím více případů a úmrtí na covid-19 daná země zaznamenala (Farzanegan a kol. 2021). Paralelu pak lze najít v případě terorismu. Goldman a Neubauer-Shani (2017) odhalili, že čím vyšší počet turistických příjezdů do státu, tím vyšší počet teroristických útoků spáchaných cizinci a při nichž byli pachatelé a oběti cizinci. Autoři objasňují, že tento dopad turismu na terorismus plyne čistě z turistických příjezdů, a nikoliv ze samotných aktivit spojovaných s turismem. Turistické příjezdy totiž nezáměrně umožňují snazší přeshraniční infiltraci státu teroristy a poskytují teroristům ideální terč pro komunikování jejich myšlenek směrem k širšímu publiku. Turismus poskytuje způsob, jak být viděn, což umožňuje teroristům „přeměnit svět na jeviště, na kterém může člověk popsat svoji kauzu“ (Tarlow, Muehsam 1996, s. 21). Na druhou stranu i další negativní vedlejší efekty turismu mohou být příčinou terorismu. V tomto ohledu tak kulturní, sociální a ekonomické problémy plynoucí z aktivit spojovaných s turismem slouží jako zprostředkovatelé v působení turismu na terorismus (Richter, Waugh 1986; Aziz 1995). Turismus v rámci jeho nastíněných negativních důsledků navíc s sebou může přinášet i sociálně patologické jevy, jako jsou prostituce, hazard, drogová a další běžná kriminalita (Ryan, Kinder 1996; Dumbrovská, Fialová 2016). Vztah mezi turismem a bezpečností je tak vzájemný. Ovšem v zájmu této práce je především jeden jeho směr, a to působení bezpečnosti na turismus.

2.3.1. Vliv bezpečnosti na turismus

Nebezpečí a nejistota byly po většinu lidské historie nedílnou součástí cestování. Jednalo se o obtížnou a rizikovou činnost (Tarlow, Muehsam 1996). S moderním turismem, který nastoupil zhruba v polovině 19. století (Freyer 2015), však postupně došlo ke změně v lidském uvažování o cestování. Většinová industriální společnost dostala možnost a začala chtít turisticky cestovat, ovšem jen tehdy, pokud považovala cestu a pobyt za chráněné od nežádoucích událostí potenciálně ohrožující radostný zážitek (Neumayer 2004). S modernitou se podařilo omezit reálné riziko spojované s cestováním a více přiblížit objektivní bezpečnosti, ovšem jejich vliv na lidské subjektivní uvažování a pocity, a v důsledku i chování, nezmizel. Naopak postupně zesílil, stejně jako touha po bezpečnosti (van den Berg, Hutten, Prins 2021).

Plog (1974) byl jedním z prvních, kdo rozpoznal význam (subjektivní) bezpečnosti v chování účastníků turismu (Yang, Nair 2014). Ve svém výzkumu, ve kterém se zabíral tím, proč lidé turisticky (ne)cestují, a proč v důsledku destinace (ne)prosperují, stavěl na psychologickém přístupu. Objevil, že strach je jeden z důležitých důvodů, proč se jednotlivci rozhodují necestovat. Ten přitom spojoval především s jedním typem účastníků turismu, takzvanými psychocentriky. V rámci modelu psychografické typologie účastníků turismu je psychocentrik chápán jako osoba preferující organizované a odpočinkové cestování, prostřednictvím cestovních kanceláří, do známých a bezpečných destinací. U tohoto typu je pak největší šance, že omezí své chování v podobě turistického cestování. Naopak na zcela opačném pólu se nachází alocentrik, který preferuje aktivní, individuální a dobrodružné cestování, rád objevuje nová, exotická místa a kultury. Od cestování se jen zřídka nechá odradit. Midcentrik se nachází uprostřed

tohoto kontinua a představuje tak kombinaci obou typů. Nastíněný model pak poukazuje, jak se mezi účastníky turismu může lišit jejich tolerance/averze k riziku.

Ještě zásadnější úlohu v turismu však bezpečnost začala sehrávat až se vstupem do etapy globálního turismu od 90. let minulého století a následně po teroristických incidentech z 11. září 2001 (Kóvári, Zimányi 2010). S postupující globalizací je turismus více a více ovlivňován silami a událostmi v jeho vnějším prostředí, že i ty lokální mohou mít značný dopad nejen na blízké, ale i ty nejbližší destinace (Seddighi, Nuttall, Theocharous 2001; Ritchie 2004; Aktas, Gunlu 2016). V návaznosti se adaptoval i výzkum bezpečnosti v turismu, který se měl dokonce stát odděleným výzkumem v oblasti turismu. Adaptace konkrétně spočívala například v zahrnutí multidimenzionálního pojetí konceptu bezpečnosti či v zaobírání se již nejen teoretickou úrovní problematiky, ale též prováděním aplikovaných výzkumů cílící na poskytování praktických rad aktérům v oblasti turismu. V důsledku došlo v praxi turismu ke změně pojetí bezpečnosti od víceméně pasivního k aktivnímu faktoru (Kóvári, Zimányi 2010). Nejen že byla rozpoznána nezbytnost ochrany účastníků turismu či turistické infrastruktury, ale též začal být kladen důraz na práci s faktorem bezpečnosti za účelem zajištění rozvoje turismu. Podílení se na tvorbě subjektivní bezpečnosti se stalo důležitou součástí destinačního managementu, zejména v destinacích zasažených nežádoucími událostmi (Beirman 2003; Avraham 2015). Jinými slovy byl přijat argument, že jestliže nejde některým těmto událostem zabránit, lze alespoň omezit jejich dopady na turismus (Ritchie 2004).

V souvislosti tak dopady závažných nežádoucích událostí na turismus nemusí být vždy nepříznivé. Pro turismus mohou tyto události dokonce představovat i příležitosti, neboť někdy mohou podporovat návštěvnost, a to ve smyslu rčení, že jakákoliv publicita je dobrá publicita (Hall 2010). Nežádoucí události a zejména jejich pozůstatky se mohou stát novými turistickými atraktivitami, jak dokládá existence temného turismu, a zasažené destinace se mohou stát atraktivními pro jiný typ a segment účastníků turismu, což má návaznost i na představený koncept alocentrických účastníků turismu (Faulkner 2001; Beirman 2003; Hazbun 2006; Aktas, Gunlu 2016). Pozitivní působení nežádoucích událostí na turismus pak je i důsledkem lidských úsudků, které se odchyľují od racionálního rozhodování, tak jak jej chápou normativní teorie rozhodování (viz podkapitola 2.2). Ačkoliv jsme varováni, může dojít k maladaptivnímu chování ve smyslu, že nás výskyt nežádoucí události v destinaci neodradí od její návštěvy. Je prokázáno, že lidé se často dopouštějí takzvaného hráčova omylu. Předpokládají, zjednodušeně, že stejná událost se již nebude opakovat. V případě turismu se tak po závažné nežádoucí události může zvýšit ochota vycestovat do zasažené destinace, jelikož další je dle takového uvažování méně pravděpodobná. Zda bude takto vyvolán pozitivní dopad na turismus však značně závisí na vnímaném charakteru nežádoucí události, ta musí být považována za vzácnou a náhodnou (Wolff, Larsen 2014; 2017).

Přesto je prokázáno, že narušená bezpečnost v destinacích nezřídka poškozuj e jejich turismus, zejména pak snižuj e poptávku v turismu v těchto destinacích (Hall, O'Sullivan 1996; Neumayer 2004; Kozak,

Crotts, Law 2007; Yap, Saha 2013; Saha, Yap 2014; Ivanov a kol. 2017; Asongu a kol. 2019; Bayar, Yener 2019; Fourie, Rosselló-Nadal, Santana-Gallego 2020; Akamavi, Ibrahim, Swaray 2023). Akamavi, Ibrahim a Swaray (2023) ve svém navrhovaném konceptuálním rámci poukazují na další nepřímé a vyvolané efekty, které bezpečnostní hrozby na turismus mohou mít. Jde například o vliv na zaměstnanost v turismu či investice do turismu, ale též i v důsledku multiplikačního působení na ekonomická odvětví s turismem související. Empiricky pak potvrdili své předpoklady, že skutečně bezpečnostní hrozby negativně ovlivňují podíl turismu na zaměstnanosti a hrubém domácím produktu. Ovšem mnohé studie zároveň ukazují, že dopady na turismus jsou heterogenní, tedy ne vždy jsou závažné, naopak někdy jsou značně limitované, a jindy dokonce vůbec neexistují. Jeden z faktorů určující sílu dopadu je charakter zasažené destinace (Muzindutsi, Manaliyo 2016; Ghaderi, Saboori, Khoshkam 2017; Balli, Uddin, Shahzad 2019). Příkladem takové charakteristiky mimo jiné je, že záměry potenciálních účastníků turismu navštívit destinaci po výskytu bezpečnostní události závisí na obecné míře (dlouhodobé) bezpečnosti v destinaci, zejména pak v jejím subjektivním vyjádření (Pizam, Fleischer 2002; Fischhoff a kol. 2004; Saha, Yap 2014; Voltes-Dorta, Jiménez, Suárez-Alemán 2016; Wolff, Larsen 2017; Butnaru a kol. 2018; Mitra, Pham, Bandyopadhyay 2018; Walters, Wallin, Hartley 2019; Krajňák, Vágner 2020).

Spor o zranitelnosti turismu je i důsledkem časoprostorových perspektiv, skrz které na problematiku nazíráme. Na globální úrovni jen zřídka dochází k poklesu celkového objemu poptávky v turismu, ačkoliv těm nejzávažnějším nežádoucím událostem, jako byla pandemie covid-19 a ekonomická krize z roku 2008, se to podařilo (Nekolný, Krajňák 2021). Též teroristické incidenty z 11. září 2001 měly významný vliv na globální turismus (McKercher, Hui 2004; Aimable, Rosselló 2009). Jejich případ ovšem ukazuje, že ne všechny destinace kvůli globálním nežádoucím událostem jsou negativně poznamenány, ale naopak některé se mohou stát vítězi dané situace. Například Portugalsko v důsledku významných teroristických incidentů ve světě zaznamenávalo nárůsty turistických příjezdů (Andraz, Rodrigues 2010). Jestliže je nicméně o dopadech uvažováno na nižší řádovostní úrovni, tím více lze turismus chápat jako zranitelný. Jak dokládá nejvýraznější příklad Spojených států amerických po 11. září 2001 (Goodrich 2002), destinace přímo zasažené bezpečnostními událostmi mají jen malou pravděpodobnost, že jejich turismus nezaznamená ztrátu. Na druhou stranu i možná výrazná zranitelnost turismu v zasažených destinacích je limitována, a to časovým působením. Dopady bezpečnostních událostí – zejména těch, které jsou náhlé a nevedou k dlouhodobému či trvalému narušení bezpečnosti (van den Berg, Hutten, Prins 2021), a v případech kdy nedochází k jejich opětovnému výskytu – bývají dočasné. Plné zotavení turismu nastává v momentě, kdy se jeho hodnoty vrátí do trendové linie, tedy jsou takové, jaké by byly v případě bez výskytu bezpečnostní události (Bonham, Edmonds, Mak 2006). Ačkoliv i tento časový projev dopadů na turismus je heterogenní, například v závislosti na intenzitě mediálního pokrytí bezpečnostní události (Neumayer 2004), vše nastíněné poukazuje na značnou resilienci turismu.

Resilience turismu se projevuje i v takzvaném substitučním efektu, jehož fungování bylo již naznačeno na příkladu portugalského příjezdového turismu. Jde o externalitu, která se projevuje v prostoru. V případě, že je určitá destinace přímo zasažená bezpečnostní událostí, účastníci turismu ji mohou při svém rozhodování nahradit alternativní destinací a na místo té zasažené navštívit destinaci, u níž nevnímají a nepocítují hrozby. Substituční efekt může probíhat mezi destinacemi, které jsou v relativní blízkosti – uvnitř států či mezi státy ve stejném makroregionu (Drakos, Kutun 2003; Greenbaum, Hultquist 2006; Fielding, Shortland 2011). Zřejmě pravděpodobnější je však jeho projevení se mezi makroregiony (Neumayer 2004; Afonso-Rodríguez, Santana-Gallego 2018). To je dáno tím, že prostřednictvím generalizací se škodlivé účinky bezpečnostních událostí na turismus rozšiřují nezdědka do (bezpečných) destinací, které jsou v relativní blízkosti té zasažené. Opačná prostorová externalita vytvořená bezpečnostní událostí tak bývá nazývána jako generalizační/přelévací efekt (Enders, Sandler, Parise 1992; Clements, Georgiou 1998; Cavlek 2002; Drakos, Kutun 2003; Neumayer 2004; Neumayer, Plümper 2016). Tento efekt se může projevovat i „neprostorově“, neboť škodlivé účinky se mohou šířit i na konkrétní způsoby trávení dovolené (Larsen a kol. 2011). Často nicméně dochází k tomu, že oba efekty probíhají současně, a to i vůči destinacím v relativní blízkosti (Mansfeld 1996; Drakos, Kutun 2003).

Aktas a Gunlu (2016) každopádně zdůrazňují, že turismus v přímo zasažené destinaci stále bývá více poškozen než turismus v (konkurujících) relativně blízkých destinacích. Současně se domnívají, že absence bezpečnosti v destinacích je vůči turismu škodlivější, než když tomu tak je na zdrojových trzích. Přesto též nežádoucí události na zdrojových trzích jsou prokázány jako převážně negativně ovlivňující jejich (zejména výjezdový) turismus, ačkoliv někdy dochází i k pozitivnímu vlivu (Goodrich 2002; Mitra, Pham, Bandyopadhyay 2018; Fourie, Rosselló-Nadal, Santana-Gallego 2020). Bezpečnost na zdrojovém trhu se ovšem stává důležitějším faktorem, pokud je destinace závislá na přímo zasaženém trhu (Aktas, Gunlu 2016). Co více, jako klíčová se ukazuje být interakce mezi bezpečností zdrojového trhu a destinace. Účastníci turismu preferují navštěvovat destinace s obdobnou mírou bezpečnosti, jako mají na svém zdrojovém trhu, respektive ti z méně bezpečných zdrojových trhů jsou tolerantnější vůči absenci bezpečnosti v destinacích (Fourie, Rosselló-Nadal, Santana-Gallego 2020). Toto odhaluje, že struktura zdrojových trhů jednotlivých destinací je dalším faktorem, který určuje sílu dopadu bezpečnostní události na turismus v zasažené destinaci.

Jinými slovy různé zdrojové trhy reagují odlišně na bezpečnostní událost v destinaci. Již dříve (viz podkapitola 2.1) bylo uvedeno, že domácí turismus bývá odolnější než zahraniční turismus. Lze to připisovat zejména představenému předsudku, který má mnoho potenciálních účastníků turismu, že domov je bezpečnější než zahraničí. V rámci zahraničních trhů reakce též nebývají jednotné. Sshrát roli může prostorová a nebo kulturní blízkost zdrojového trhu k destinaci, všeobecně zastávané hodnoty a turistické preference na zdrojovém trhu, jeho ekonomická výkonnost či vztah k případným obětem bezpečnostní události (Tremblay 1989; Hazbun 2006; Fielding, Shortland 2011; Larsen a kol. 2011;

Morakabati 2013; Wolff, Larsen 2014; Neumayer, Plümper 2016; Hamadeh, Bassil 2017; Buigut 2018; Corbet a kol. 2019).

Dopad na turismus je dále závislý na typu bezpečnostní události. V oblasti turismu se lze setkat s různými typologiemi faktorů, které ohrožují realizaci turismu a jeho účastníky. V českém akademickém prostředí se ujalo dělení Zelenky a Pásková (2012) na faktory fyzicko-geografické; politické, ekonomické a sociální; technologické a selhání lidského faktoru; nedostatečná aklimatizace a vlivy na cestování, případně zdravotní faktory (podrobně je popsaly Fialová, Nováková 2011). V anglicky psané odborné literatuře jsou předkládány různorodé typologie. Karl a Schmude (2017) a Karl, Muskat a Ritchie (2020) je detailně představili a provedli jejich syntézu. Jejím výsledkem byla klasifikace na rizikové faktory charakteru funkčního, fyzického/zdravotního, finančního, sociálního, psychologického, časového, satisfakčního, politicko-nestabilního a teroristického. Nejsilnější vliv mají pak ty, které ohrožují fyzické zdraví, a to oproti těm, které souvisejí s ryzí spokojeností účastníků turismu – sociální, psychologické, časové a satisfakční (Gray, Wilson 2009). I proto se Karl, Muskat a Ritchie (2020) v pozdější práci, stejně jako tato předkládaná práce, zaměřili na bezpečnostní události, které mohou ovlivnit fyzické zdraví – přírodní, zdravotní, politická nestabilita, kriminalita a terorismus. Právě ty jsou nejčastěji využívány v literatuře zkoumající vliv bezpečnosti na turismus (Karl, Schmude 2017).

I v rámci těchto bezpečnostních hrozeb nicméně existují podstatné rozdíly. Již dříve bylo uvedeno (viz podkapitola 2.2), že intencionální hrozby (tj. potenciálně zapříčiněné záměrným lidským chováním) oproti těm neintencionálním zřejmě vyvolávají negativnější reakce u účastníků turismu. Mnozí autoři dále poukazují a nebo přímo prokázali, že jsou to bezpečnostní hrozby nacházející se pod pojetími politické násilí a politická nestabilita, které zapříčiňují nejnegativnější dopady na turismus (Sönmez 1998; Sönmez, Graefe 1998a; Cavlek 2002; Gray, Wilson 2009; Aktas, Gunlu 2016; Jin, Qu, Bao 2019; Karl, Muskat, Ritchie 2020; Krajňák, Vágner 2020). Právě působení politického násilí a politické nestability je v zájmu této práce. Ovšem jelikož se nejedná o synonymní pojmy, ačkoliv se mohou překrývat, navzájem ovlivňovat a doplňovat, tato práce dosavadní terminologickou nejednotnost ve výzkumu turismu řeší souhrnným označením politicko-bezpečnostní hrozby, čímž zároveň zdůrazňuje nejen jejich probíhající, ale především potenciální charakter. V případě uskutečnění těchto hrozeb vzniká závažná nežádoucí událost politicko-bezpečnostního charakteru. Pod označením se tak nachází terorismus, dále například války a ozbrojené konflikty, revoluce, převraty (i nenásilné) nebo totalitní tendence některých politických režimů. Ne zcela všechny studie však potvrzují, že politicko-bezpečnostní hrozby a události způsobují turismu největší poškození (Larsen, Brun, Øgaard 2009; Rittichainuwat, Chakraborty 2009; Wolff, Larsen 2014; Parida, Bhardwaj, Roy Chowdhury 2017). Protichůdná zjištění jsou důkazem, jak je vliv bezpečnosti na turismus závislý na kontextu v podobě uvažované destinace, zdrojového trhu, a jak ukázali například Brun, Wolff a Larsen (2011) i času. Těž mezi jednotlivými typy politicko-bezpečnostních hrozeb a událostí panují rozdíly ohledně dopadů na

turismus (Neumayer 2004; Yap, Saha 2013; Saha, Yap 2014; Hamadeh, Bassil 2017; Lanouar, Goaid 2019). Dále i rozdílné charaktery konkrétního typu politického násilí a nestability vedou k odlišným reakcím (Drakos, Kutan 2003; Llorca-Vivero 2008; Yaya 2009; Fielding, Shortland 2011; Bassil, Hamadeh, Samara 2015; Kapuściński, Richards 2016; Wolff, Larsen 2017; Mitra, Pham, Bandyopadhyay 2018).

Bezpečnostní události mají potenciál turismus, včetně poptávky v turismu, negativně ovlivňovat i tím, že zničí infrastrukturu, poškodí turistické atraktivity nebo vedou ke snahám autorit o omezení cestování, ať už na straně destinací v podobě zpřísnování vízové politiky či prostého zákazu vstupu do destinace, tak na straně zdrojových trhů v podobě vydávání státních cestovních doporučení a v extrémních případech i zákazů, které mohou dále limitovat aktivity cestovních kanceláří (Sharpley, Sharpley, Adams 1996; Cavlek 2002; Neumayer 2010; Czaika, Neumayer 2017; Groizard, Santana-Gallego 2018; Krajňák 2019; Nekolný, Krajňák 2021). Jak však naznačily i předchozí části této práce a zejména této podkapitoly, jsou to primárně psychologické reakce účastníků turismu, které rozhodují o vlivu bezpečnosti na turismus. V tomto ohledu je odborná literatura v oblasti turismu jednotná v konstatování, že rozhodující úlohu sehrává subjektivní povaha bezpečnosti a rizika, a nikoliv jejich objektivní vyjádření (Sönmez, Graefe 1998a; Yang, Nair 2014; Karl, Schmude 2017). Navíc jak bylo ukázáno v podkapitole 2.2 a dále odhalí například i geografie strachu představená v následující kapitole 2.3.3, lidé se při svém uvažování o riziku nezdědka odchylojí od jeho objektivnějšího hodnocení. V turismu, kde se lidé dostávají do neznámých prostorů, se mohou tyto odchylky dále zvětšovat a zejména amplifikovat negativní psychologické reakce na bezpečnostní hrozby (Wilson, Little 2008). Na druhou stranu takové zesílené negativní psychologické reakce oproti těm, které vnímáme a pocítujeme v místech běžného pobytu, nemusí být neoprávněné, jelikož když se staneme skutečným účastníkem turismu, může platit větší pravděpodobnost viktimizace, jak na příkladu kriminality zjistil například Mawby (2000). Ovšem i jeho výzkum ukázal, že subjektivní hodnocení rizika a jeho realita nekorespondují, ačkoliv obráceně, než je všeobecně předpokládáno a většinou dokazováno v případě bezpečnostních hrozeb. Odhalil, že dochází k podhodnocování hrozby kriminality. Zásadní každopádně je, že to byla subjektivní, a nikoliv objektivní bezpečnost, která v jeho výzkumu rozhodovala o chování účastníků turismu.

Z této premisy o zásadní úloze subjektivní bezpečnosti v turismu vychází objemný výzkum, který se etabloval jako jeden z nejhlavnějších přístupů ke studiu vlivu bezpečnosti na turismus. Nejčastěji se nazývá jako turistické percepce rizik (Yang, Nair 2014). Lze k němu však přičlenit i další typy psychologických reakcí, a to včetně těch afektivních, které ovšem dosud byly zkoumány jen velmi omezeně. Tento výzkum navázal na rozvoj psychologického přístupu k riziku (Roehl, Fesenmaier 1992), který je představený v podkapitole 2.2. Masivně začala být percepce rizik v turismu zkoumána po teroristických incidentech z 11. září 2001, a to především pomocí nekritických ekonomicky zaměřených přístupů (Korstanje 2017). Hlavní kritika vůči dosavadnímu výzkumu však směřuje na

nejednotnost konceptuálního vymezení vnímaného rizika, respektive časté nerespektování dominujícího pojetí v psychologii, a v důsledku i na rozdílné či dokonce nepřesné měření percepce rizika. Turistické percepce rizik jsou tak ve studiích pojímány v rozsahu od kognitivních evaluací až po afektivní reakce, a tedy často měří (ne zcela vhodně) i pouze související koncepty, jako jsou obavy, pocity strachu či nervozity (Wolff, Larsen, Øgaard 2019). Navíc percepce rizik je někdy zpochybňována jako nejvhodnější vyjádření subjektivní bezpečnosti predikující budoucí chování účastníků turismu. Larsen, Brun a Øgaard (2009) navrhují zkoumat turistické obavy jakožto vhodnější prediktor, neboť někteří účastníci turismu sice mohou vnímat riziko v destinaci jako značné, to však ještě neznamená, že se obávají, a naopak jiní se obávat mohou, a to přesto, že riziko považují za nízké.

Celý tento směr výzkumu je ovšem jednotný v předpokladu, že psychologické reakce ohledně bezpečnosti ovlivňují rozhodování, záměry a chování účastníků turismu. Mnohé studie to i potvrzují (Sönmez, Graefe 1998a; 1998b; Chen, Noriega 2004; Floyd a kol. 2004; Kozak, Crofts, Law 2007; Larsen a kol. 2011; Karl, Muskat, Ritchie 2020). Současně tento směr často neodmítá existenci reálného rizika, jelikož i to má určovat míru subjektivního rizika. Reflektují tak tvrzení kritického realisty Sayera (2006, cit. v Daněk 2013, s. 124), že „sociální jevy sice v zásadě jsou sociálními konstrukcemi, avšak nemohou být vytvářeny zcela libovolně, bez závislosti na reálném světě“. Cui a kol. (2016) ve svém přehledovém příspěvku o turistických percepcích rizika vymezují dvě dimenze faktorů, které rozhodují o psychologických reakcích účastníků turismu na bezpečnostní hrozby. Zatímco subjektivní faktory představují ty na straně účastníků turismu, objektivní faktory představují skutečnou bezpečnostní situaci, která panuje při turistickém cestování a v destinaci.

Též lze faktory rozdělit na interní a externí (Yang, Nair 2014; Karl, Schmude 2017). Interní faktory lze bez výhrad chápat jako identické se subjektivními. Například Yang a Nair (2014) je na základě předchozí literatury rozdělují do čtyř kategorií – sociokulturní, sociodemografické, psychografické a biologické. Jsou to primárně tyto faktory, které určují interpretaci rizika, respektive individuální vnímání a pociťování hrozby. Obecně se lidé pohybují na spektru od paranoidních (vidí hrozby tam, kde nejsou), přes racionální nebo objektivní (vnímají a pociťují reálné hrozby co nejpřesněji), až po samolibé (nevidí reálné hrozby nebo je záměrně ignorují) (Buzan, Hansen 2009). Externí faktory jsou sice považovány za sekundární, destinační kontext však stále sehrává významnou úlohu (Roehl, Fesenmaier 1992). Ovšem označení externí faktory v sobě vedle objektivní bezpečnosti též obsahuje bezpečnost subjektivní. Navržený teoretický model Karl a Schmudeho (2017) ukazuje, jakým způsobem může být objektivní realita o bezpečnosti v destinacích zprostředkovávána účastníkům turismu jejich zkušenostmi (s destinací, turistickým cestováním a hrozbou) a pomocí nejrůznějších informačních zdrojů (hromadné sdělovací prostředky, mikrosociální prostředí a oficiální úřední zdroje). Tímto je předpokládána bezpečnost sociálně konstruována a často i zkreslována.

Subjektivní bezpečnost je v turismu též obsažena v konceptu image destinace. Lze jej definovat jako „souhrn přesvědčení, myšlenek a dojmů, jež má osoba o destinaci“ (Crompton 1979, s. 18). Tento

koncept poukazuje, jak v turismu je pro rozhodovatele (účastníky turismu) rozhodující subjektivně pojímaná situace, podle které jedná, před objektivní realitou. Též naznačuje, že bezpečnost je pouze jedním z možných aspektů určující chování účastníků turismu, přesto v mnohých kontextech image destinace zásadně ovlivňující (Crompton 1979; Alvarez, Campo 2014; Isaac, Eid 2019; Krajňák, Vágner 2020). Image destinace je utvářena kognitivním hodnocením a afektivním posouzením nejrůznějších aspektů destinace, a to i bezpečnostních hrozeb (Beerli, Martín 2004). Zajímavé je, že v případě výskytu bezpečnostní události afektivní složka zaujímá přední postavení (Alvarez, Campo 2014). Beerli a Martín (2004) ve svém konceptuálním modelu o tvorbě image destinace předpokládají, že image destinace je určována dvěma typy faktorů. Opět jde o interní faktory (1), které se týkají konkrétních charakteristik účastníků turismu. Ty způsobují, že se účastníci turismu dostávají k odlišným informacím o destinacích a přikládají jim různou váhu. V důsledku tak každý jednotlivec má odlišnou image destinace. Ta však může být universálně sdílena, a to zejména za pomoci druhého typu faktorů, který zahrnuje nejrůznější informační zdroje (2). Autoři mezi ně řadí i zkušenosti účastníků turismu jakožto primární informační zdroje. U aspektu bezpečnosti bývá předpokládáno, že například předchozí návštěva destinace (jakožto získaná určitá znalost o tomto prostoru) by měla pomáhat limitovat negativní psychologické reakce na bezpečnostní hrozby a podporovat záměr do destinace opět vycestovat. Mnohé studie to potvrdily (Sönmez, Graefe 1998a; Fuchs, Reichel 2011; Adeloye 2020; Isaac 2021; Duan, Xie, Morrison 2022), výsledky jiných však zpochybňují universální platnost takového působení (Rittichainuwat, Chakraborty 2009).

Jsou to ovšem sekundární informační zdroje, které fungují jako hlavní zprostředkovatelé informací o destinacích, včetně jejich bezpečnosti, obzvláště pak pro ty, kteří destinaci (zatím) nenavštívili. Zřejmě žádný sekundární informační zdroj přitom nedokáže předložit informaci o reálném riziku (včetně expertního vyhodnocení). Mohou se přiblížit k objektivnímu zhodnocení, ovšem i tato objektivita je do určité míry zpochybňována (Slovic 1999). Nejde pouze o hromadné sdělovací prostředky, cestovní kanceláře či destinační marketing. Obzvláště v kontextu bezpečnosti hrají výraznou roli státní cestovní doporučení (Karl, Schmude 2017; Duan, Xie, Morrison 2022). Ačkoliv jde o oficiální úřední zdroje, které jsou často uposlechnuty a jimž bývá větší objektivita přisuzována, výrazně se od ní mohou odchylovat, jelikož někdy sledují nejrůznější zahraničněpolitické zájmy a podléhají kulturní, politické a rasové předpojatosti (Sharpley, Sharpley, Adams 1996; Löwenheim 2007; Deep, Johnston 2017; Krajňák 2019). Ovšem bylo odhaleno, že účastníci turismu upřednostňují zejména informace z jejich mikrosociálního prostředí – od příbuzných, přátel a známých či jednotlivců z online prostoru (Jonas, Mansfeld 2017). Takový „word-of-mouth“ marketing nicméně může být značně nepřesný kvůli folklórním desinterpretacím. Ačkoliv mají tedy sekundární informační zdroje, na rozdíl od primárních, spíše tendenci zveličovat bezpečnostní události a hrozby (ovšem i zlehčování je možné), vyhledávání informací lze považovat za strategii, kterou účastníci turismu využívají k redukci vnímaného rizika (Yang, Nair 2014; Karl, Schmude 2017).

2.3.2. Působení terorismu na účastníky turismu a jejich psychologické reakce

S vývojem poznatků v odborné literatuře se studie v oblasti turismu začaly ve zvyšující míře zaměřovat na dopady specifických bezpečnostních hrozeb (Karl, Muskat, Ritchie 2020). Nyní budou představeny ty v souvislosti s terorismem. Dosavadní výzkum, který se věnoval působení terorismu na účastníky turismu lze dělit na dva základní typy (Wolff, Larsen 2016). První vychází ze sekundárních dat a pokouší se odhalit, jakým způsobem působí terorismus na poptávku v turismu pomocí zachycení té skutečné (vyjádřená například uskutečněnými turistickými příjezdy). Druhý typ využívá data zejména primární a zajímá se hlavně o psychologické působení terorismu na účastníky turismu. Jinými slovy ověřuje jeden z hlavních předpokladů, kterými končí první typ výzkumu (jakožto pozitivistický se tímto předpokladem nezabývá), že chování účastníků turismu reflektující terorismus vychází z jeho psychologického působení. Navíc má potenciál pokrývat perspektivu skutečné, potlačované i neuskutečňované (žádné) poptávky v turismu. Poznatky z uváděného prvního typu výzkumu již byly částečně reflektovány v předchozí podkapitole 2.3.1 a především jsou systematicky shrnuty v rámci dosažení vytyčeného dílčího cíle (1) této práce. Detailně tak lze tyto poznatky nalézt v Příloze 1 a jejich stručnější představení v podkapitole 4.1. Systematické shrnutí těchto poznatků je zcela zásadní v tom, že stejně jako celá kapitola 2 o teoretických základech a východiscích informuje další dílčí cíle [(2), (3) a (4)] této práce. Dále tak nyní bude rozebírána zejména ta složka působení terorismu na turismus, která se bez pochyb dotýká psychologických reakcí účastníků turismu.

Terorismu byla dosavadním výzkumem, který zkoumal vliv bezpečnostních hrozeb na turismus, věnována největší pozornost (Duan, Xie, Morrison 2022; Akamavi, Ibrahim, Swaray 2023). Lze to připisovat i předpokladu o jeho významném, ne-li největším vlivu. Již dříve bylo naznačeno, že mezi terorismem a turismem panuje logický vztah. Turismus je z mnoha důvodů častým terčem terorismu (Richter 1983; Richter, Waugh 1986; Aziz 1995; Goldman, Neubauer-Shani 2017). V důsledku se tak účastníci turismu mohou stát obětí a zasaženy mohou být i nejrůznější turistické atraktivity a turistická infrastruktura (Tarlow 2007). Následná reakce poptávky v turismu může být významná, nicméně to může platit i v případech, kdy turismus nebyl fyzicky zasažen. Již dříve bylo uváděno, že vliv bezpečnostních hrozeb na turismus je určován zejména vyvolávanými psychologickými reakcemi, u terorismu může být takovéto psychologické působení ještě výraznější.

Alespoň od poloviny 80. let minulého století je terorismus považován za jeden z hlavních faktorů, který ohrožuje realizaci turismu a jeho účastníky (Norton 1987). Mnohé studie prokázaly, že terorismus i nadále patří mezi hlavní faktory, které nejnegativněji působí na vnímání, emoce a chování účastníků turismu (Sönmez, Graefe 1998a; Gray, Wilson 2009; Bowen, Fidgeon, Page 2014; Ekeberg, Fauske, Berg-Hansen 2014; Karl, Muskat, Ritchie 2020; Krajňák, Vágner 2020). Takovéto silné psychologické působení terorismu by bylo možné připisovat nejrůznějším odchýlkám od racionálního rozhodování, jak jej chápou normativní teorie rozhodování. Prospektová teorie mimo jiné tvrdí, že jednotlivci mají omezené schopnosti hodnotit extrémní pravděpodobnosti. To například znamená, že přeceňují možné

negativní události, které mají nízkou pravděpodobnost, ale vysokou závažnost (Kahneman, Tversky 1979; Tversky, Kahneman 1992). Významnou úlohu v tomto kognitivním předsudku mohou sehrávat pocity jednotlivců, především reflektující strach (Loewenstein a kol. 2001; Slovic a kol. 2004; Finucane 2012). Jestliže přijmeme, že teroristické incidenty jsou málo pravděpodobné, ale vysoce závažné, nemělo by být překvapivé, že tato jejich nízká pravděpodobnost je v našem rozhodování ignorována. Oproti jiným hrozbám tak terorismus může být mnohými viděn jako zásadnější (Sunstein 2003).

Lidé se ovšem neřídí pouze subjektivně zváženými kvantitativními hodnotami vyjadřující vnímané riziko, uvažování o hrozbě je ovlivňováno i jejími nejrůznějšími kvalitativními charakteristikami (Fischhoff a kol. 1978; Slovic 1987; Sjöberg 2012). Terorismus zcela jistě představuje člověkem vytvořenou, potenciálně smrtelnou, nedobrovolnou hrozbu, bez jakéhokoliv benefitu, s okamžitými fyzickými účinky, a zřejmě i hrozbu děsivou a nekontrolovatelnou. Obecně takové charakteristiky zapříčiňují u lidí výraznou averzi vůči potenciálně nebezpečným aktivitám a navíc způsobují výraznější odchylování laického uvažování od toho objektivnějšího (Schusterschitz, Schütz, Wiedemann 2010; Kapuściński, Richards 2016). Nastíněné působení těchto charakteristik nemusí být universální, například snahy o kontrolu hrozby někdy mohou být (považovány za) škodlivé, neboť zvýší (vnímanou) pravděpodobnost incidentu (Möller 2012). Přesto se lze domnívat, že minimálně jako celek tyto charakteristiky z terorismu teoreticky činí jednu z nejvýznamnějších hrozeb pro realizaci turismu.

V neposlední řadě lze značný vliv terorismu připisovat tomu, že na rozdíl od jiných hrozeb a událostí ohrožující turismus se terorismus záměrně pokouší vyvolávat negativní psychologické reakce a ovlivňovat chování společnosti (Schmid 2013b). Ačkoliv někdy cílí i na změnu chování turistické společnosti (Richter, Waugh 1986; Aziz 1995), účastníci turismu povětšinou nejsou primárním publikem, které se teroristé pokouší ovlivnit. Přesto může teroristy iniciovaná zpráva v podobě apelu strachu k účastníkům turismu doputovat a (ne)přímo jim doporučit, aby upravili své chování. V případě že je vnímané riziko hrozby vysoké a jsou splněny i některé další podmínky, u účastníků turismu může započít proces kontroly hrozby (Rogers 1975; 1983; Witte 1992), který vede u potenciálních účastníků turismu k vyhýbání se turistickému cestování (obecně nebo vůči destinaci na níž přesvědčující zpráva směřuje) a u těch skutečných k zapojování dalších strategií například v podobě úpravy svého chování v destinaci.

Přesto některé studie dospěly ke zjištění, že terorismus zas až tak úspěšný v negativním psychologickém působení na účastníky turismu není (Larsen, Brun, Øgaard 2009; Rittichainuwat, Chakraborty 2009; Brun, Wolff, Larsen 2011; Wolff, Larsen 2014). Opět je nezbytné poznamenat, že zásadní úlohu vždy sehrává kontext, v němž daná studie operuje. Jako jedno z užitečných teoretických východisek pro pochopení takovýchto kontextuálních podmíněností je revidovaná teorie ochranné motivace (Rogers 1983). Dle ní jsou to faktory v podobě „odměn“, které zvyšují pravděpodobnost maladaptivního chování, respektive s jejich zvyšováním dochází k ustupování významu rizika. V případě turismu to může například znamenat, že destinace, které jsou unikátní a atraktivní budou odolnější vůči hrozbám.

Též návštěvy přátel a příbuzných či obchodní cesty mohou vést k „odměnám“, kterých se účastníci turismu ani za přítomnosti určité míry rizika nechtějí vzdát. Současně se pravděpodobnost maladaptivního chování zvyšuje s „náklady“, které bychom museli vynaložit k přijetí doporučeného chování. V turismu může jít o případ, kdy nechceme přijít o finanční obnos, který byl s předstihem vynaložen. Destinace stavějící na typu turismu vyžadující brzké rezervace, dražší destinace, případně destinace ve zcela počáteční fázi krize vyvolané bezpečnostní událostí (oproti těm v pozdější fázi) pak mohou být odolnější vůči hrozbám. Také destinace, které mají založený svůj turismus na opakovaných návštěvách – tedy pravidelném návratu stejných účastníků turismu –, mohou projevovat určitou odolnost. Překonávání síly zvyku je totiž též „nákladem“, který účastník turismu nemusí chtít vynaložit. Teorie neopomínají, že zcela zásadním faktorem určující naši reakci na hrozbu je (vnímaná) účinnost navrhovaného opatření a individuální schopnost jeho aplikace. V důsledku lze například předpokládat, že účastníci turismu ze zdrojových trhů pravidelně zasažených terorismem nepovažují vyhýbání se cestám do destinací náchylných na terorismus za efektivní strategii. Ve většině ostatních případů nicméně zřejmě za efektivní strategii považována bude a účastníci turismu by v mnoha případech neměli mít obtíže ji aplikovat. Za této konstelace sehrává hlavní úlohu riziko. Dle nastíněné teorie, ale i mnoha dalších teorií apelu strachu (Tannenbaum a kol. 2015), pak platí, že s jeho nárůstem klesá pravděpodobnost maladaptivního chování aneb klesá pravděpodobnost návštěvy destinace.

Proto zásadním externím faktorem, který může určovat dopad terorismu na turismus, respektive ovlivňovat psychologické reakce účastníků turismu, je intenzita incidentu v zasažené destinaci. Platí, že incidenty většího rozsahu více snižují poptávku v turismu (Drakos, Kutun 2003; Bassil, Hamadeh, Samara 2015; Mitra, Pham, Bandyopadhyay 2018). Současně i frekvence terorismu v destinaci určuje, jakým způsobem účastníci turismu na incident zareagují (Pizam, Fleischer 2002; Fischhoff a kol. 2004; Wolff, Larsen 2017; Adeloye 2020). Pravděpodobnost dalších incidentů dokonce bývá důležitější než samotný výskyt incidentu (Walters, Wallin, Hartley 2019). Když k incidentu nicméně dojde, vedle intenzity jsou to i jeho další vlastnosti, které určují reakce účastníků turismu: kdo byl nebo co bylo jeho terčem (např. skuteční účastníci turismu versus residentní), kdo byl pachatelem (např. jednotlivec versus organizace), z jaké ideové/politické orientace vycházel (např. džihádistické versus jiné) či kde přesně se uskutečnil (např. v centrální části versus okrajové části destinace) (Kapuściński, Richards 2016; Wolff, Larsen 2017).

Prokázány jsou dále též rozdíly v závislosti na destinačních charakteristikách nesouvisejících s bezpečností. Jako příklad lze uvést, že negativní psychologické reakce na terorismus bývají skutečně potlačovány výhodami, které destinace nabízí. Jako nejsilnější výhody se v tomto působení ukazují být přírodní atraktivita a dobrodružné aktivity, a naopak jako nejslabší přímořské pobyty (Morakabati, Kapuściński 2016). Jak však bylo zmíněno v předchozí podkapitole 2.3.1, klíčové je, jakým způsobem jsou všechny objektivní informace (zejména o terorismu v destinaci) účastníkům turismu zprostředkovány. Ačkoliv vliv hromadných sdělovacích prostředků v případě terorismu lze do určité míry

zpochybnit v tom smyslu, že očividné přehánění může u účastníků turismu vést k odmítnutí jejich zpráv (Adeloye, Brown 2018), v mnoha případech jimi předávané informace o terorismu vedou k negativnějším psychologickým reakcím, a v důsledku i tlumí ochotu turisticky cestovat (Seabra, Abrantes, Kastenholz 2014; Kapuściński, Richards 2016; Hoffman, Shelby 2017). Obdobně působí i státní cestovní doporučení (Buigut, Braendle, Sajeewani 2017). Jak však zjistily Walters, Wallin a Hartley (2019), aby byly „úspěšné“, musejí zdůraznit, že existuje budoucí hrozba terorismu. Ojedinelý teroristický incident – v souladu se zkreslením v podobě hráčova omylu (Wolff, Larsen 2014; 2017) – totiž může být nedostatečným důvodem k odmítnutí návštěvy zasažené destinace.

Předchozí osobní zkušenost s návštěvou destinace by naopak měla ve většině případů představovat informační zdroj, který nám pomáhá limitovat negativní psychologické reakce na terorismus a podporovat záměr do destinace opět vycestovat (Isaac 2021; Adeloye 2020). Naopak předchozí zkušenost s terorismem může zapříčínovat negativnější psychologické reakce na tuto bezpečnostní hrozbu (Seabra, Abrantes, Kastenholz 2012; Seabra a kol. 2013). Tyto faktory lze brát tak, že se pohybují na rozhraní externích a interních faktorů. Co se čistě interních faktorů týče, psychologické působení terorismu na účastníky turismu je prokázáno jako lišící se dle pohlaví (Brun, Wolff, Larsen 2011; Wolff, Larsen 2017; Isaac 2021), věku (Brun, Wolff, Larsen 2011; Wolff, Larsen 2017; Walters, Wallin, Hartley 2019; Isaac 2021), rodičovství (Isaac 2021), národnosti a kultury (Reisinger, Mavondo 2006; Seabra a kol. 2013), politických postojů (Fuchs a kol. 2013), turistických preferencí (Seabra a kol. 2013; Kapuściński, Richards 2016; Morakabati, Kapuściński 2016; Walters, Wallin, Hartley 2019), turistických znalostí (Walters, Wallin, Hartley 2019) či účelu návštěvy (Vanneste a kol. 2017).

Míra psychologické reakce (nejen) na terorismus je zásadně určována tím, v jaké fázi spotřebního chování se účastník turismu nachází (Larsen, Brun, Øgaard 2009; Fennell 2017; Wolff, Larsen, Øgaard 2019). Například jelikož ve fázi „během spotřeby“ se nacházejí skuteční účastníci turismu, kteří se rozhodli destinaci navštívit, není nikterak překvapující, že jejich psychologické reakce na terorismus nebývají tak závažné jako u potenciálních účastníků turismu, kteří jsou v rozhodovací fázi „před pořízením“. Lze to připisovat i určitému typu kognitivního zkreslení, který spočívá v přeceňování budoucích hrozeb oproti těm, které se nás mohou v daném momentu týkat (Wolff, Larsen, Øgaard 2019). U skutečných účastníků turismu jsou negativní psychologické reakce v souvislosti s hrozbou terorismu prokázány často jako minimální (Uriely, Maoz, Reichel 2007; Larsen, Brun, Øgaard 2009; Wolff, Larsen 2014; Vanneste a kol. 2017). Samozřejmě to nemusí platit, když se účastníci turismu nacházejí v destinaci během výskytu teroristického incidentu (Ferreira a kol. 2019). Slabé až neexistující negativní psychologické reakce ohledně všeobecné hrozby terorismu však u skutečných účastníků turismu převažují a v jejich myslích jsou různorodě odůvodňovány. Opět může jít o představu, že se teroristický incident již nebude opakovat, ale též že v destinaci neexistují žádné vhodné cíle pro teroristy nebo že se zvýšila bezpečnostní opatření. Zásadní je také fatalistický postoj k terorismu, který mohou účastníci turismu zaujímat, spočívající v chápání této hrozby jako něčeho, čemu nelze předcházet,

jelikož se může stát kdekoli a kdykoli. Konečně v kontrastu k dříve nastíněnému předsudku, že domov je bezpečnější než (zahraniční) destinace, se spíše výjimečně a za určitých podmínek může u účastníků turismu vyskytovat opačný předsudek, že destinace je bezpečnější než domov anebo obecně celý svět (Uriely, Maoz, Reichel 2007; Rittichainuwat, Chakraborty 2009; Fuchs a kol. 2013; Wolff, Larsen 2014; Ferreira a kol. 2019).

Destinace i navzdory uvedenému může být v důsledku terorismu zažívána jiným způsobem, než kdyby (vnímaná a pociťovaná) hrozba absentovala. Terorismus tedy dokáže měnit turistické volby i v rámci fáze „během spotřeby“. Například jsou upřednostňovány etablované hotely před lokálními možnostmi ubytování a skupinově organizované návštěvy před těmi individuálními (Walters, Wallin, Hartley 2019). Studie navíc naznačují, že po teroristických incidentech velkého rozsahu mohou v zasažených destinacích u skutečných účastníků turismu probíhat změny v časoprostorovém chování. Někteří (spíše výrazná menšina) se mohou začít vyhýbat rušným místům a společenským událostem nebo dokonce některým turistickým atraktivitám, dále veřejné hromadné dopravě, místům spojených s incidentem, prozkoumávání destinace v nočních časech a místům bez bezpečnostních opatření (Chen, Noriega 2004; Vanneste a kol. 2017; Ferreira a kol. 2019). Viditelná bezpečnostní opatření jsou důležitým lokálním aspektem v prostoru destinací, který mnohdy spíše limituje působení terorismu na psychologické reakce účastníků turismu (Chen, Noriega 2004; Vanneste a kol. 2017; Adeloje, Brown 2018; Isaac 2021). Přesto jejich pozitivní působení není universálně platné (Bowen, Fidgeon, Page 2014; Survila, Mikenas, Zuromskaite 2017; Ferreira a kol. 2019; Duan, Xie, Morrison 2022).

2.3.3. Klíčové geografické koncepty pro zkoumanou problematiku

V předcházejících částech celé kapitoly 2, která předkládá teoretické základy a východiska této práce, bylo ukázáno, že působení bezpečnostních hrozeb na lidské chování je určováno primárně jimi vyvolávanými psychologickými reakcemi. Pro tuto práci je zásadní rozvinutí nastíněného tvrzení, že tyto psychologické reakce mají i geografické tendence, a v důsledku těmto tendencím podléhá i lidské chování. Práce předpokládá, že celý proces probíhá ve vztahu mezi turismem, respektive jeho poptávkou, a terorismem, případně souvisejícími bezpečnostními hrozbami. Předchozí části to naznačují. Ačkoliv tedy jsou v dosavadní odborné literatuře u psychologického působení bezpečnostních hrozeb na účastníky turismu vyzorovány některé geografické distribuce a podmíněnosti, zarámování celého procesu bylo dosud nedostatečné. V této práci dochází k překonání tohoto nedostatku. K zarámování je vhodné využít koncepty známé především humánním geografům. Nyní budou nastíněny ty relevantní, to jest navigující uchopení geografických aspektů psychologických reakcí účastníků turismu primárně na terorismus, ale i další politicko-bezpečnostní hrozby.

V lidském chování nelze přecenit úlohu percepce. Při procesu percepce „vzniká v lidském vědomí obraz reality“ (Siwek 2011, s. 70). Význam takového obrazu dokládá Thomasův teorém tvrdící, že „pokud lidé definují situace jako reálné, jsou reálné ve svých důsledcích“ (Thomas, Thomas 1928, s. 572). Pro

turismus a konkrétně pro pochopení chování účastníků turismu je proces percepce v kontrastu s realitou obzvláště důležitý, neboť jsme při těchto aktivitách potenciálně vystavováni pro nás méně známým prostorům. Tedy více specificky: jelikož chování účastníků turismu je z velké části i chováním prostorovým, významně jej určuje proces percepce geografického prostoru. Siwek (2011, s. 76) tento koncept definuje jako „obraz okolního světa, který si každý člověk vytváří ve svém vědomí, svým jedinečným způsobem a na základě zkušeností v podobě mentální mapy“.

Výzkum percepce geografického prostoru je typický pro školu behaviorální geografie. Její představitelé si vzali za své objasňování prostorových aspektů chování člověka. Postupně potvrzovali svůj hlavní předpoklad, že při takovémto typu rozhodování a následném chování jsou rozhodující subjektivní znalosti o prostoru. Jak člověk prostor vnímá a interpretuje. Přispěli tak ke zpochybnění do té doby povětšinou uvažované racionality lidského chování založené na objektivních informacích (Golledge 1980; 2001; Daněk 2008; Siwek 2011; Daněk 2013). Jsou to tedy lidské kognitivní procesy jako geografické percepce prostoru, které informují prostorové chování. Přestože celý tento proces je výsledkem nanejvýš omezené racionality, byl udržován předpoklad, že v rámci tohoto procesu lze nalézat pravidelnosti (Golledge 1980).

Behaviorální geografii se podařilo propojit geografický zájem o přírodní a vybudované prostředí s psychologickým zájmem o lidské chování (Golledge 2001). V době jejího rozvoje se přitom psychologové začínali ve větší míře zajímat i o to, jak se lidé čelící riziku skutečně rozhodují a v tomto ohledu byl jejich hlavní zájem o příčiny odchylování se tohoto rozhodování od stanovené racionality normativními teoriemi (viz podkapitola 2.2). Též v behaviorální geografii se studium percepce rizik stalo jedním z jejich specifických směrů, a to zejména v souvislosti s přírodními hrozbami (Golledge 2001; Daněk 2008; 2013). Jakožto geografický přístup zůstávala v tomto ohledu behaviorální geografie věrná vlivu fyzického prostředí na lidské chování, za pomoci zakomponování psychologických poznatků nicméně předpokládala především jeho nepřímé působení. Individuální interpretace, ovlivněné mnoha faktory jako například míra předchozího vystavení se hrozbě, byly ukázány jako zkreslující lidské uvažování o riziku, a v důsledku tak vedoucí k suboptimálnímu chování (Kates 1966; 1967).

Ačkoliv behaviorální geografové hlavní význam v lidském chování připisují, respektive svoji pozornost věnují subjektivním proměnným, uznávají i existenci a vliv objektivních faktorů (Golledge 1980; 2001). Percepce geografického prostoru je tak určována vedle subjektivních interpretací i objektivními rysy prostředí: prostorovými prvky a vlastnostmi prostoru. Spadá mezi ně například vzdálenost. V prostoru se nacházejí objekty a místa. Místa jakožto prostorový pojem jsou v prostoru vyčleněná díky specifickým vlastnostem, které je odlišují od ostatních míst, a jsou od sebe i různě vzdálená (Siwek 2011). Význam působení vzdálenosti na člověka byl vyzdvihnut v prvním geografickém zákoně, který zní, že „všechno souvisí se vším, ale blíže umístěné věci spolu souvisí více než vzdálenější“ (Tobler 1970, s. 236). Tento zákon se zdá projevuje i v případě působení bezpečnostních hrozeb na rozhodování účastníků turismu, neboť například může docházet k prostorovým generalizacím v uvažování a chování

vůči destinacím navzájem si blízkých a též se efekt může šířit mezi navzájem blízkými zdrojovými trhy (viz podkapitola 2.3.1). Vzdálenost je klíčovou prostorovou charakteristikou pro naše znalosti o prostoru a místech. Zřejmě platí, že znalosti o nich klesají s rostoucí vzdáleností (Gould, White 1992; Siwek 2011). Jestliže přijmeme, že s neznalostí rostou percepční nepřesnosti a že se percepce a zejména pocity stávají negativnější, může jít o vysvětlení, proč zahraniční turismus reaguje na bezpečnostní hrozby citlivěji než domácí, a o základ předpokladu, že působení bezpečnosti na turismus se liší v závislosti na vzdálenosti mezi destinací a zdrojovým trhem. Vzdálenost zřejmě hraje i přímou úlohu v percepci rizik. Bezpečnostní události jako teroristické incidenty, které se odehrály v naší blízkosti, ale i pouhá místa v naší blízkosti s větší hrozbou terorismu, vytvářejí negativnější percepce rizik (Fischhoff a kol. 2003; Woods a kol. 2008). Takovéto působení by přitom mohlo stírat nastíněný vliv znalosti prostoru.

Znalost o prostoru je však určována i jinými faktory než jen vzdáleností od našeho běžného místa pobytu. Člověk prostorově pohyblivý může znát mnoho míst na celém světě. Účastník turismu může mít částečnou či dokonce i dobrou znalost o destinacích, které již dříve navštívil (Siwek 2011). Zkušenost s destinací se tak zdá být příznivě působící na percepci rizika v tom smyslu, že může vnímané riziko snižovat. Prokázalo to mnoho empirických studií prezentované v předcházejících dvou podkapitolách. Ne každá návštěva nicméně učiní pro nás destinaci známou. Jak moc ji známe bude záležet na množství času v ní stráveném, uplynulém čase od poslední návštěvy a případně zážitcích s ní spojených. Ovšem i kdyby přímé poznání bylo dostatečné proto, abychom mohli znalost destinace považovat například za dobrou, nelze vyloučit chybnou interpretaci (Siwek 2011). To znamená, že naše poznání destinace neznamena schopnost objektivního vyhodnocení rizika. Dle Siweka vedle přímého poznávání prostoru navíc existuje i nepřímé. Autor dodává, že v případě pouze zprostředkovaného poznání se však destinace nemůže stát důvěrně známou. Co víc, jak bylo dříve ukázáno v podkapitole 2.3, jsou to obzvláště tyto zprostředkované informace, které nás výrazně odchyľují od objektivního hodnocení rizika (Slovic 1999), a zřejmě tedy i prostoru (Gould, White 1992).

Prostor tak bývá sociálně konstruován. V našem vědomí se projevuje ve formě mentální mapy, která se od objektivní reality více nebo méně liší (Gould, White 1992; Siwek 2011). Mentální mapu lze pak pojímat jako „vnitřní reprezentace vnějších daností, např. způsob, jakým si daná osoba představí daný kontinent, zemi, region či bezprostřední okolí svého domu“ (Pásková 2008, s. 83). Jak bylo naznačeno, zásadní je, že mentální mapy, a tudíž percepce geografického prostoru se mezi lidmi liší. V tomto ohledu úlohu samozřejmě nesehrává jen míra znalosti prostoru. Například k prostoru neznámému mohou mít zvidavější lidé – mezi které se často účastníci turismu řadí – příznivější postoje než lidé usedlí, kteří raději zůstávají ve svém domovském prostředí (Gould, White 1992; Siwek 2011). Na abstraktnější úrovni lze uvést, že percepce geografického prostoru je podmíněna psychologicky (osobní filtr) a kulturně (kulturní filtr) (Siwek 2011). V o něco rozvinutějším pojetí závisí pozadí tvorby mentálních map v podobě percepce geografického prostoru na politických, sociálních, kulturních, ekonomických a genetických aspektech (Drbohlav 1991).

Je zřejmé, že mnohé faktory, které určují proces formování percepce geografického prostoru jsou zásadní i u percepce rizika. Ta sice nemusí být vždy prostorově podmíněná a vést ke změnám v prostorovém chování, přesto v ní lze vystopovat mnohé geografické tendence. Přístup behaviorální geografie, a především její koncept percepce geografického prostoru je k tomu vhodným východiskem. Při přenesení do oblasti turismu je tak předpokládáno, že (vnímaný) prostor – v geografickém pojetí nevyplývající jen z jeho absolutní povahy, ale i z povahy prvků tvořících prostředí pro život člověka (Siwek 2011) – často určuje to, jakým způsobem účastníci turismu smýšlí o riziku. Současně vnímané riziko může ovlivňovat jejich prostorové chování.

Jedním z prvních pokusů explicitně geograficky přistoupit k tématu psychologického působení politicko-bezpečnostních hrozeb na účastníky turismu byla nedávná práce Adeloye (2020). Ta vychází primárně z předpokladů behaviorální geografie, i proto se zaměřuje na percepci, „bezvýznamový“ prostor a vyjadřované lidské preference. Odpovídá tak dominantnímu pojetí v dosavadním empirickém výzkumu o psychologickém působení bezpečnosti na poptávku v turismu (podrobně představený v předcházejících dvou podkapitolách 2.3.1 a 2.3.2). Ten, vedle toho že geografické aspekty zahrnoval spíše implicitně, zatím pouze okrajově mezi sebe přijal studium takových věcí, jako jsou pocity a chování v destinacích jakožto zažívaných místech. V předkládané práci jsou však i u takovýchto reakcí nastíněny a hledány možné geografické podmíněnosti a projevy. Předpoklad o jejich existenci v oblasti psychologických reakcí účastníků turismu na politicko-bezpečnostní hrozby vychází zejména z poznatků humanistické geografie. Toto paradigma obohatilo humánní geografii o uznání role pocitů a emocí v prostorových vztazích (Koskela 2010). Konkrétně se „humanistická geografie zaměřuje na emocionální vztahy lidí k místům“, jelikož i ty představují „motiv pro naše jednání“ (Daněk 2013, s. 64). Místa se v jejím pojetí stala něčím více než pouhými body v prostoru. Jsou dávány do kontrastu k prostoru, jelikož vznikají z prostoru (na jakékoli řádovostní úrovni) až když jim je lidmi připsán určitý význam. „Místo je centrem významu vytvořeného zkušeností [s ním]“. Místo je poznáváno nejen jeho pozorováním a myšlením o něm, ale i zažitím, čímž se vyhýbá objektivizaci (Tuan 1975b, s. 152). Právě zažitím, respektive zastavením se, si člověk vytváří vztah k místu (Daněk 2008; 2013).

U silného pozitivního vztahu k místu jde o topofilii a v takovém případě se s místem pojí příjemné pocity (Tuan 1974). Pocity a emoce jako odpor, hněv a strach jsou přítomny v případě negativního vztahu k místu nazývaný topofobie. Ovšem v realitě ne všechna místa vyvolávají silné pocitové vazby – topoapatie (v humanisticko-geografickém pojetí tak mnohdy již „pouze“ prostory), anebo se k mnohým místům nevytváří vyhraněný vztah – topoambivalence (Brisudová, Šimáček, Šerý 2020). Vytvořit si silný vztah k místu, především pozitivní, chce čas (Tuan 1975b; Šimáček a kol. 2020), kterého v případě turismu většinou není mnoho. Vytvoření si vztahu k místu bylo totiž původně koncipováno jako pocit, že někam patříme. Bez pocitu zapadnutí se nám vzdaluje i možnost pocitu bezpečí (Koskela 2010). I to může být důvodem, proč se negativní pocity k místům povětšinou pojí s těmi neznámými (Siwek 2011). Navíc skutečný účastník turismu hodnotí destinace primárně esteticky (Tuan 1974), a jestliže

vedle takového poznávání si utváří vztah k těmto místům zejména pomocí paměti a imaginace (Tuan 1975a), jeho pocity například o hrozbě mohou být výrazně odchýlené od toho, jaká je realita.

Subjektivní uvažování o hrozbách v prostoru je centrálním tématem geografie strachu jakožto přístupu, ale i konceptu. Zřejmě nejčastěji byla geografie strachu stavěna na strachu z běžné „lokální“ kriminality a projevech ji symbolizující (Valentine 1989; Brownlow 2005; Modly 2009; Jíchová, Temelová 2012a; 2012b; Jíchová, Kopecká 2015; Temelová, Novák, Jíchová 2016; Šimáček a kol. 2020). Strach z kriminality může víceméně odpovídat objektivní bezpečnosti (Kasl, Harburg 1972; Temelová, Novák, Jíchová 2016). Samozřejmě přesné poznání objektivní bezpečnosti je obtížně dosažitelné a možná i nedosažitelné (viz podkapitola 2.2). Přesto je prokázáno, že strach z kriminality mnohdy výsledkem situace, která vychází z reality, není (Hale 1996). Lze polemizovat, že bez této pravidelnosti by existence geografie strachu byla do značné míry nadbytečná a k vysvětlení lidského prostorového chování ovlivněného kriminalitou bychom si mohli vystačit s geografii jako prostorovou vědou.

Zjištění, že strach z kriminality nereflektuje pouze skutečnou kriminalitu, ale naopak se od ní velmi často odlišuje, otevřelo prostor pro zkoumání faktorů, které tedy strach z kriminality utvářejí, případně jej zprostředkovávají. Může jít o nepřímé sekundární informační zdroje – od hromadných sdělovacích prostředků po lidskou konverzaci. Individuální charakteristiky jedinců též určují náš strach z kriminality. Ženy jej v průměru reportují jako větší. Silné působení je předpokládáno u předchozí viktimizace, ale výsledky nejsou zcela přesvědčivé (Hale 1996). Z pohledu geografie strachu může být nejzásadnější předpoklad, že strach z kriminality je vyvoláván nejrůznějšími charakteristikami míst – fyzickými i sociálními. Prvotní východisko pro tento předpoklad lze hledat v tezích o důsledcích projevů nepořádku a neslušnosti v prostoru, jež byly zřejmě nejvýznamněji zformulovány v teorii rozbitého okna (Kelling, Wilson 1982). Tyto projevy, jakožto znak absence sociální kontroly, byly považovány za počáteční příčiny rozběhnutí kriminální aktivity v daném místě. To však bylo do značné míry vyvráceno. Naproti tomu předpoklad o strachu z kriminality jako důsledek projevů nepořádku a neslušnosti v prostoru byl mnohokrát empiricky dokázán (Drakulich, Pereira V TISKU). V této části je nezbytné upozornit, že strach z kriminality (podobně jako strach z terorismu) představuje v odborné literatuře povětšinou všezahrnující koncept, nerespektující pojetí strachu jako emocí, ale jako celé škály psychologických reakcí na kriminalitu, tedy nejen afektivní, ale i kognitivní reakce.

Existuje celá šíře lokálních aspektů míst, které mohou strach z kriminality ovlivňovat, a někdy přitom mají jen pramálo společného se známkami nepořádku a neslušnosti v prostoru. Například z fyzických lze jmenovat otevřenost/uzavřenost místa, jeho odlehlost, viditelnost v něm, ze sociálních zase množství lidí a jejich fluktuaci (Valentine 1989; Brownlow 2005; Jíchová, Temelová 2012b). Jindy je strach z kriminality ovlivňován převažující etnicitou v daném místě, a to bez ohledu na přítomnost jakýchkoliv znaků neslušnosti. Ovšem přítomnost osob vykazující známky podezřelého a závadového chování či zanedbávané až opuštěné fyzické prostředí vskutku též výrazně přispívají ke strachu z kriminality (Modly 2009; Jíchová, Temelová 2012a; 2012b; Jíchová, Kopecká 2015; Šimáček a kol. 2020). Ať už

je lidmi identifikován za faktor ovlivňující jejich strach jakýkoliv aspekt místa, mnohdy jde o důsledek sociálně mocenských vztahů. Může jít o struktury patriarchy, rasy nebo třídy (Valentine 1989; Brownlow 2005; Modly 2009; Wilson, Little 2008; Koskela 2010). V této práci není zásadní vliv nastíněných struktur zpochybňován, do určité míry z tohoto předpokladu vychází, jejím cílem nicméně není jejich odhalení a objasnění. Více se zajímá o prostou úlohu prostoru a míst, respektive působení jejich fyzických a sociálních charakteristik. Mnohdy je to až jejich kombinace, která určuje finální míru strachu a vnímaného rizika, navíc jako důležitá se jeví proměna některých míst v čase (Šimáček a kol. 2020). Například v mnohých místech se strach z kriminality značně mění se setměním (Valentine 1989; Warr 1990; Jichová, Temelová 2012a; 2012b; Šimáček a kol. 2020).

Jako důsledek celého procesu se z geografie strachu stává koncept týkající se různorodého pocíťování strachu napříč prostorem a místy. Tedy i nejrůznější aspekty míst zapříčiňují, že některá jsou považována za místa s topofobickým významem vyvolaný strachem. Často mezi ně spadají parky, městská centra a náměstí, vedlejší ulice, některé residenční čtvrti, nádraží a stanice s jejich okolím, tunely a podchody, dlouhodobě opuštěná a zanedbaná místa, okolí nočních podniků a další (Brownlow 2005; Jichová, Temelová 2012a; 2012b; Jichová, Kopecká 2015; Šimáček a kol. 2020). Těchto míst může být mnoho, jsou na různých řádovostních úrovních (zde diskutována zejména lokální) a záleží na konkrétním prostoru, v němž jsou uvažovány (zde diskutovány zejména městské). Co je zásadní, že strach má prostorové projevy, ovšem také důsledky. Strach mění lidské jednání (Koskela 2010). Pro tuto práci jsou zásadní změny na úrovni jednotlivců. Při vystavení se hrozbě můžeme zvládat strach anebo hrozbu. V druhém případě dochází buď ke snaze o ochranu, která cílí na získání kontroly nad situací, nebo ke snaze se hrozbě fyzicky vyhnout (Liska, Sanchirico, Reed 1988; Brownlow 2005). Obojí má prostorové důsledky, a tak jsou pro geografii strachu zásadní. Ovšem u druhého typu strategie zvládání hrozby je tento důsledek přímý a určuje časoprostorové chování přímo ovlivněného jednotlivce. Navíc pro turismus má potenciálně závažnější implikace. Více k němu inklinují ženy než muži (Brownlow 2005; Wilson, Little 2008). Vyhýbání se určitým místům v určitých časech jakožto převažující strategie u žen odkrývá zcela klíčový význam interakce individuálních charakteristik a aspektů míst v lidském uvažování o hrozbách v prostoru.

Ve výzkumu turismu je přístupu k tématu psychologického působení bezpečnostních hrozeb prostřednictvím geografie strachu značně ojedinelé. Lze to přisuzovat tomu, že geografie strachu je často spojována zejména s lokální úrovní. Ta byla do značné míry přehlížena při studiu psychologického působení bezpečnosti na účastníky turismu, to jest na ty skutečné, kteří se dostali do fáze „během spotřeby“ a již zažívají konkrétní destinaci. Existující pokusy ve výzkumu turismu o zahrnutí geografie strachu jsou navíc postaveny výhradně na strachu z kriminality (Mawby 2000; Wilson, Little 2008).

Ač se geografie strachu obecně opírá především o výzkum v souvislosti s kriminalitou, s vývojem začaly být uvažovány i další hrozby, zejména politicko-bezpečnostní (Sivek 2011). To pomohlo geografii strachu rozšířit i do vyšších řádovostních úrovní, respektive to bylo nezbytné. Zejména po

teroristických incidentech z 11. září 2001 byl koncept strachu přehodnocen tak, že již není vyvoláván jen lokálními hrozbami, ale do popředí se dostávají hrozby globální. Strach se (údajně) stal všudypřítomným, lidé se staly kolektivně otřesenými a všeobecně vystrašenými (Furedi 2006; Pain 2009; Koskela 2010; Pain 2010). Lze to připisovat uvažování o terorismu jako zcela náhodné a „nediskriminující“ hrozbě (viz podkapitola 2.2). V takovéto kultuře strachu jsou globální hrozby považovány za nevyhnutelné, a proto hlavní snahy o zvládnutí hrozby vychází z ochrany sebe sama a svého okolí. Tato snaha však má polarizační, diskriminační a segregační důsledky, a dochází tak i k nepřímému působení strachu a hrozeb na lidské prostorové chování (Koskela 2010). Jeden z projevů nastíněných snah o ochranu je zvyšující se kontrola prostoru pomocí defenzivních bezpečnostních opatření. Patrná je obzvláště v městském prostoru, kde se terorismus postupně vedle kriminality stal významnou hrozbou a začal měnit jejich fyzický charakter (Coaffee 2009). Důležitou otázkou se stalo, zda i tato opatření nepředstavují lokální aspekt místa přispívající k tvorbě geografie strachu (viz podkapitola 2.2). Některé empirické studie to odmítají (Dalgaard-Nielsen, Laisen, Wandorf 2016; Ilum 2023).

Ač terorismus představuje globální hrozbu, má i přímé dopady na lokální chování jednotlivců, a to ať už v místech kde se teroristické incidenty odehrály (Crijns, Cauberghe, Hudders 2017), tak i v místech od nich oproštěných (Ilum 2023). Výzkum těchto dopadů byl však velmi sporadický, a proto dosud je jen málo známo o tom, jaké lokální aspekty míst zprostředkovávají strach z terorismu. Jde i o důsledek odchýlení se geografického výzkumu strachu s nástupem literatury o tzv. globalizovaném strachu od základních premis geografie strachu, včetně ignorování jejich poznatků a také lokálního kontextu (Pain 2009; 2010). Předcházející diskuse o vlivu kriminality tak nebyla náhodná. S terorismem totiž opravdu sdílí schopnost vyvolávat psychologické (kognitivní a afektivní) a behaviorální reakce (Cohen, Rotem-Mindali 2018). Zároveň se ukazuje, že existují i některé shodné fyzické a sociální charakteristiky míst, které ovlivňují lidské pocíťování a vnímání hrozby jak kriminality, tak terorismu. Cohen a Rotem-Mindali (2018) například ukázali, jak uvažování o hrozbě terorismu je určováno otevřeností místa, neboť s její nižší mírou klesá přehled o okolí a možnost útěku. V celkovém vyjádření se však vliv jejich uvažovaných fyzických charakteristik ukázal jako značně slabý. Zdůvodnění je hledáno v tom, že zkoumány byly pravidelné cesty, a tedy známé prostředí, ve kterém nejrůznějším fyzickým indiciím nemusí být věnována taková pozornost. Při turistickém cestování, kde hodnocení destinace je výrazně estetickou záležitostí (Tuan 1974), se toto může zcela změnit. Na kriminalitě postavené studie ovšem naznačují, že tomu tak být nemusí (Mawby 2000).

Na druhou stranu strach z terorismu přeci jen může být určován trochu jiným způsobem než strach z kriminality. Ač i strach z kriminality je sociálně konstruován, v případě nástupu globálních hrozeb jako terorismus bývá proces sociálního konstruování strachu výraznější (Koskela 2010). Ilum (2023) potvrdila, že různé estetické charakteristiky míst jsou u lidí spouštěčem strachu z terorismu. To platí i v místech, které terorismem fyzicky zasaženy nebyly. Teroristický význam některým místům a jejich

aspektům totiž přisuzujeme primárně na základě poznatků získaných ze sdělovacích prostředků. Proto specifická estetika míst – jako je podzemní a stísněný charakter, větší zalidněnost, pohybující se vozidla nebo absence únikových cest –, která připomíná tu u předchozích teroristických incidentů, může vyvolávat strach z terorismu téměř kdekoliv na světě. Tento pocit bývá dočasný a lidé jsou schopni se jej rychle zbavit (též Pain 2010), někdy k tomu však potřebují se místům skutečně vyhnout.

Terorismus je považován za hrozbu přicházející „zvenčí“, a proto je strach z něj mnohdy spojován s vágním strachem z „těch Druhých“ (Koskela 2010). Jde o jasnou binární opozici, které bývají obsaženy i v imaginativních geografích (Daněk 2020). Ty jsou „specifickým a relativně standardizovaným způsobem tvorby představ o vzdálených regionech a tamních lidech – způsobem, pro který je klíčovým termínem jinakost“ (Doboš 2016, s. 8). Zřejmě nejvýznamnější formou imaginativní geografie je orientalismus, jelikož v jeho případě bezesporu nejde o pouhý výtvar neškodných fantazií o vzdálených místech a tamních lidech, ale v konečném důsledku slouží i k proměňování a podmaňování si „těch Druhých“ neboli je performativní (Said 1979). Ovšem existují i mnohé další, například víceméně přirozený protiklad v podobě okcidentalismu (Yu 2018). Zásadní je, že imaginativní geografie jako spojení konstrukcí o „vzdálených“ místech a lidech v lidských představách a kulturních reprezentacích mnohdy „tvoří hranice, zjednodušují, homogenizují, stereotypizují, depersonifikují, odtělesňují“, a tak dramaturgizují představu o oddělenosti a vzdálenosti představovaného prostoru od prostoru vlastního (Doboš 2016, s. 100). Stručné zastavení se této práci u imaginativní geografie je nezbytné, jelikož v rámci ní utvářené představy ovlivňují též očekávání a chování účastníků turismu, a to i v kontextu bezpečnosti (Carter 1998; Wise 2011; Mostafanezhad, Promburom 2018; Adeloje 2020). Hlavním důvodem zdejší diskuse imaginativní geografie ovšem je nastínění jejího vztahu ke geografii strachu. Imaginativní geografie posiluje geografii strachu, ovšem důsledky geografie strachu mohou dále posilovat imaginativní geografii. Vyhýbání se místům – v jakékoliv řádovostní úrovni – i kvůli sociálně vyprodukovaným představám o hrozbách v těchto místech má za následek, že místo pro nás zůstává neznámé. Neznámé místo však dále podléhá imaginativní geografii a naše představy o „těch Druhých“ jako třeba i nebezpečných stále více vychází zprostředkovaně z dominujících narativů naší kultury. Na druhou stranu ani skutečné zažívání destinace nemusí vést k nezkrácenému povědomí o ní, ale může ponechávat imaginativní geografii imaginativní (Yu 2018). To by však znamenalo, že z nastíněného „začarovaného kruhu“ není úniku.

3. Metodologický rámec a stanovená metodika

Pro dosažení hlavního cíle a jednotlivých dílčích cílů předkládané práce bylo využito kombinace více metod sběru dat a jejich analýz. Každý dílčí cíl měl stanovené specifické výzkumné metody k jeho dosažení a v následujících podkapitolách budou stručně představeny. Z metodologického hlediska lze shrnout, že šlo o využití jak kvantitativních, tak kvalitativních metod. Též není možné tvrdit, že by v práci převažoval induktivní nebo deduktivní přístup ke zkoumání uvažované problematiky, ale lze jej chápat jako abduktivní. V souvislosti je s daty informující tuto práci pracováno za pomoci technik jak analýzy, tak syntézy. Vstupní data jsou pak typu primárního i sekundárního.

Stanovená metodika v této práci odpovídá metodám, které jsou běžně využívány pro vědecké poznávání lidského chování (Snape, Spencer 2003). Práce neodmítá využít jak pozitivistické, tak více interpretivistické metody. Pro podchycení komplexní povahy určité problematiky v lidském chování se totiž smíšený výzkum jeví jako vhodný, a dokonce žádoucí (Hendl 2005; Creswell 2014; Havelková 2020). Překlenutí epistemologických přístupů v podobě pozitivismu a interpretivismu chápal jako zásadní již Max Weber, který věřil, že „analýza materiálních podmínek (jak by byla provedena těmi, kdo využívají pozitivistický přístup) byla důležitá, ale nedostatečná k úplnému porozumění lidských životů“ (Snape, Spencer 2003, s. 7). To však neznamená, že by v této disertační práci nebyla dodržována konsistence mezi výchozími filozofickými postoji a zvolenými metodami. Využité metody jsou například značně známé i zástupcům behaviorální geografie a humanistické geografie, jejichž východiska lze pro podchycení geografických podmíněností a projevů považovat v této práci za ústřední. Navíc nastíněná konsistence je patrná v rámci řešení jednotlivých dílčích cílů. Tím by měla být zvýšena validita dosažených výsledků a zjištění (Morse, Swanson, Kuzel 2001). Na druhou stranu propojení několika výstupů odpovídající dílčím cílům vyžaduje v této práci určitý pragmatický přístup. Využití celé šíře výzkumných nástrojů v této práci napříč jejími studii lze ovšem považovat za přispívající k její vyšší kvalitě a hlubšímu porozumění dané problematiky (Seale 2007). Současně autor této disertační práce uznává, že jeho pozice a prostředí, případně i ostatních autorů, kteří přispěli k tvorbě jednotlivých příkládaných výstupů, mohou ovlivňovat výsledky a obzvláště zjištění, kterých bylo dosaženo, včetně jejich interpretace. Naproti tomu se autor nezříká snahy o co nejvyšší objektivitu a neutralitu.

Nyní budou stručně shrnuty data a metody zvolené pro dosažení jednotlivých dílčích cílů této práce. Zdůrazněny budou především výhody a nevýhody použití konkrétních technik, včetně vhodnosti jejich aplikace k dosažení konkrétního dílčího cíle. Součástí bude též specifikace výzkumných otázek. Jejich představení v následujících podkapitolách je uskutečněno i z důvodu nastínění vhodnosti stanovené metodiky pro dosažení jednotlivých dílčích cílů. Kompletní znění metodiky, která v následujících podkapitolách bude popsána prostřednictvím jen zcela nezbytných informací, lze nalézt

v Přílohách 1, 2, 3 a 4. Ty představují jednotlivé odborné články tvořící základ této disertační práce, přičemž každý článek odpovídá jednotlivému dílčímu cíli.

3.1. Cíl 1 – systematická rešerše

Pro dosažení dílčího cíle (1) systematicky shrnout, zda a případně jak terorismus ovlivňuje turismus, konkrétně poptávku v turismu, byly stanoveny následující výzkumné otázky:

1. Jaká jsou hlavní kontexty, v nichž byly dosud zkoumány dopady terorismu na poptávku v turismu?
2. Jaká hlavní témata dosud zkoumaná v oblasti dopadů terorismu na poptávku v turismu lze identifikovat?
3. Jak se v rámci identifikovaných témat projevují dopady terorismu na poptávku v turismu?

K zodpovězení těchto otázek bylo využito metody systematické rešerše, a to dle pokynů PRISMA – „Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses“ (Liberati a kol. 2009). Tyto pokyny byly vytvořeny za účelem zvyšování kvality uskutečňování a reportování systematických rešerší, a proto by jejich následování mělo zajistit kompletní a transparentní způsob dosažení sledovaného cíle. Dle jejich autorů se „systematická rešerše pokouší shromáždit všechny empirické poznatky, které odpovídají předem specifikovaným zvoleným kritériím sloužící k zodpovězení konkrétní výzkumné otázky“ (s. 2). Za klíčové charakteristiky systematické rešerše považují: (1) zřetelně a explicitně stanovené cíle s detailně popsanou metodikou, kterou lze reprodukovat; (2) systematické vyhledávání, které se pokouší identifikovat všechny studie splňující předem specifikovaná zvolená kritéria; (3) zhodnocení validity výsledků a zjištění studií, které zkoumá; (4) systematické představení a systematickou syntézu charakteristik, výsledků a zjištění studií, které zkoumá.

Za účelem dosažení stanoveného dílčího cíle bylo vycházeno ze systematického vyhledávání literatury, konkrétně recenzovaných publikací, které bylo možné najít v nejobsáhlejších databázích odborné literatury. Vyhledávání bylo omezeno na články v časopisech (zejména z důvodu vyšší přístupnosti a očekávané vyšší konsistence kvality), na texty v angličtině a ty publikace, které byly publikovány nejpozději do konce roku 2018 (sběr dat probíhal na začátku roku 2019). Vyhledávání probíhalo za pomoci konkrétní vyhledávací formule, která byla stanovena tak, aby pokryla celé téma vztahu turismu a terorismu. Prostřednictvím následného několika fázového procesu výběru studií byly články postupně eliminovány z participace ve finální analýze. Předem specifikovaným kritériem pro vstup do finální analýzy bylo, že studie musely mít za nezávislou proměnnou sadu teroristických incidentů, a naopak závislou proměnnou měly vyjádřenou skutečnou poptávku v turismu. Celkem do finální analýzy vstoupilo 45 studií. Ačkoliv tyto studie měly zřetelně kvantitativní charakter a vycházely z pozitivistických zásad, ve výsledku představují sekundární data, či přímo dokumenty, které lze analyzovat i více kvalitativně (Hendl 2005). Při analýze tudíž bylo následováno pokynů pro provádění tematické analýzy (Braun, Clarke 2006). Specificky byla data extrahována do předpřipraveného

tabulkového schématu obsahující předem identifikované položky (s postupující analýzou průběžně revidovány) na základě seznámení se s články. V rámci něj byly pomocí kódování článků identifikovány, klasifikovány a sumarizovány hlavní kontexty studií a jejich výsledky. Výsledky analyzovaných studií byly rozčleněny do individuálních témat. Veškeré nastíněné kroky systematické rešerše byly provedeny autorem této práce. Takové provedení pouze jedním autorem může mít za následek i určitá nezamýšlená zkreslení vlivem možné zaujatosti. Přesto bylo přijato několik opatření k dosažení alespoň intra-hodnotitelské reliability.

Ačkoliv systematická rešerše odborné literatury je zcela vhodnou metodou k poznávání určité problematiky, které věda již věnovala určitou pozornost, a k syntetizování dosavadních poznatků o ní, nelze opominout, že ji doprovázejí i určité problémy. Obecně rozpoznáním problémem týkající se publikování vědeckých studií je takzvané publikační zkreslení. Jelikož výsledky studií mají větší šanci být publikovány, pokud jsou statisticky významné, dochází k tomu, že některé studie nakonec publikovány vůbec nejsou nebo jsou v rámci nich opomenuty některé výsledky. Na toto zkreslení může navazovat takzvané výběrové zkreslení, jelikož již předem jsou vybírány takové případy, na kterých dojde k potvrzení předem stanovených hypotéz (Liberati a kol. 2009). Zjištění proběhnuvší systematické rešerše naznačují přítomnost minimálně výběrového zkreslení i v literatuře věnující se dopadům terorismu na poptávku v turismu. Přesto lze metodu systematické rešerše považovat za velmi přínosnou, jelikož její správné provedení minimalizuje riziko zkreslení v porovnání s individuálními studii výrazně více. Navíc tato metoda je velmi vhodná k identifikování dosavadních mezer ve výzkumu a bylo tak učiněno i u využití této metody při prvním dílčím cíli této práce.

3.2. Cíl 2 – statistická analýza dat z online dotazníkového šetření

V rámci dílčího cíle (2) charakterizovat prostorovou percepci rizika politicko-bezpečnostních hrozeb – v čele s terorismem – u českých potenciálních účastníků turismu, a to na příkladě států Blízkého východu, byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

1. Jak čeští potenciální účastníci turismu vnímají riziko politicko-bezpečnostních hrozeb v prostoru států Blízkého východu?
V rámci této otázky byly stanoveny následující podotázky:
  - 1a. Jaké jsou rozdíly ve vnímané rizikovosti mezi jednotlivými státy?
  - 1b. Lze identifikovat ve vnímané rizikovosti generalizační/přelévací nebo substituční efekt?
  - 1c. Jak se vnímání rizikovosti odlišuje od reálné rizikovosti?
2. Jaké faktory na straně českých potenciálních účastníků turismu ovlivňují jejich percepci rizika politicko-bezpečnostních hrozeb na Blízkém východě?

Jako hlavní výzkumná metoda, která byla využita ke sběru primárních dat, na nichž byla založena analýza vedoucí k zodpovězení nastíněných otázek, posloužilo dotazníkové šetření. Tuto metodu sběru dat lze považovat za tradiční a nejvyužívanější v předchozím výzkumu o psychologickém působení bezpečnosti na účastníky turismu. Konkrétně bylo šetření pro potřeby této práce provedeno formou CAWI – „Computer-Assisted Web Interviewing“. V takovém případě je přístup k dotazování

samovyplňovací a má online podobu. S tímto přístupem se pojí určité nevýhody. Jedna z nich spočívá v takzvané digitální propasti, neboť ne všichni mají stejný přístup k moderním informačním technologiím, jako je internet. Tím se může ztrácet reprezentativita a případná snaha o generalizaci výsledků, které mohou být zkreslené z hlediska některých sociodemografických charakteristik jako věk či vzdělání (Wright 2005; Sowa a kol. 2015; Reuter, Schaefer 2017). Provedená studie sdílela tuto nevýhodu, a proto je třeba chápat výsledky s ohledem na tato omezení. Na druhou stranu je ovšem známo, že i specifická turistická subpopulace se v sociodemografických charakteristikách obecně odchyľuje od běžné populace, například vyšším vzděláním (Vystoupil 2008). Navíc dotazníkové šetření formou CAWI má i určité výhody a některé z nich činí z tohoto způsobu sběru dat vhodnou metodu pro dosažení nastíněného dílčího cíle. Například jde o jeho schopnost získat respondenty ze vzdálených a specifických subpopulací (Wright 2005; Sowa a kol. 2015). Dosavadní výzkum navíc ukazuje, že online nábor respondentů může přispět k větší participaci osob z marginalizovaných skupin (Upadhyay, Lipkovich 2020), a to i díky případnému zajištění větší vnímané anonymity (Ward a kol. 2012).

Dotazník, vytvořený pro potřeby nastiňované studie, byl pilotně otestován na studentech geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Hlavní sběr dat proběhl na začátku roku 2016. Cíleno bylo na české občany zajímající se rozličným způsobem o turistické cestování, tedy české potenciální účastníky turismu mající vyšší potenciál stát se skutečnými než osoby nemající v úmyslu účastnit se turismu (tj. pokryta skutečná a potlačovaná poptávka v turismu). Proto vyhledávání respondentů, respektive šíření dotazníku, probíhalo na různých webových stránkách, které se věnují tématu turismu. Do analýzy vstoupila data z dotazníků od 306 respondentů. Struktura dotazníku odpovídala ustáleným pravidlům (Rochovská, Káčerová, Ondroš 2014). To znamená, že na začátku byly snazší a atraktivní otázky týkající se turisticko-cestovatelského profilu respondentů. Prostřední část dotazníku obsahovala náročnější a stěžejní otázky. Pro dosažení nastíněného dílčího cíle této práce byla přítomna uzavřená otázka, respektive takzvaná baterie otázek, na vnímání rizika politicko-bezpečnostních hrozeb u jednotlivých států Blízkého východu. Ten zahrnoval státy dle tradičního vymezení (Čejka 2013). Respondenti hodnotili rizikovost na šestistupňové Likertově škále. U výsledné proměnné byla zjištěna přijatelná interní reliabilita (Nunnally, Bernstein 1994). Závěrečnými otázkami byly zjišťovány sociodemografické charakteristiky respondentů.

K analýze veškerých získaných dat bylo využito kombinace metod statistického usuzování a deskriptivní statistiky. Konkrétní testy byly zvoleny dle charakteru dat. Tudiž šlo o parametrický test v podobě analýzy rozptylu (ANOVA) a případné post-hoc testy či neparametrickou metodu v podobě korelační analýzy s využitím Spearmanova koeficientu pořadové korelace (Hendl 2012). Součástí analýzy bylo porovnání vnímané a reálné rizikovosti. Jako zástupná proměnná pro reálné riziko byl využit Global Peace Index (Institute for Economics and Peace 2016), který představuje expertní a zřejmě objektivnější číselné hodnocení situace. Tento index by se měl jakožto agregovaný ukazatel navzdory svým limitům nejvíce přibližovat reálné rizikovosti.

3.3. Cíl 3 – rámcová analýza procházkových rozhovorů vyvolávajících strach

U dílčího cíle (3) zhodnotit lokální psychologické reakce skutečných účastníků turismu na terorismus v městské destinaci byly stanoveny výzkumné otázky, které reflektují zvolenou kombinaci induktivního a deduktivního přístupu ke kvalitativnímu výzkumu:

1. Jaké jsou dopady hrozby terorismu na psychologické reakce skutečných účastníků turismu přítomných v městské destinaci?
V rámci této otázky byly stanoveny následující podotázky:
  - 1a. Jak skuteční účastníci turismu v městské destinaci kognitivně hodnotí hrozbu terorismu?
  - 1b. Jak skuteční účastníci turismu v městské destinaci reagují afektivně na hrozbu terorismu?
2. Jak se tyto psychologické reakce liší napříč místy v rámci městské destinace?
3. Jak lokální aspekty prostoru městské destinace ovlivňují tyto psychologické reakce?
V rámci této otázky byly stanoveny následující podotázky:
  - 3a. Jaké druhy těchto lokálních aspektů lze identifikovat?
  - 3b. Jak tyto lokální aspekty ovlivňují uvažované psychologické reakce?
  - 3c. Jak viditelná bezpečnostní opatření ovlivňují uvažované psychologické reakce?
  - 3d. Jak jednotlivé druhy viditelných bezpečnostních opatření ovlivňují uvažované psychologické reakce?
4. Jak zapojují skuteční účastníci turismu v městské destinaci osobní strategie ke zvládnutí hrozby terorismu?
5. Jaké další skutečnosti lze induktivně identifikovat v oblasti psychologických reakcí skutečných účastníků turismu na terorismus v městské destinaci?
6. Jaké faktory na straně skutečných účastníků turismu ovlivňují jejich (psychologické) reakce na terorismus v městské destinaci?
7. Jaký je vztah mezi jednotlivými identifikovanými tématy týkajícími se psychologických reakcí skutečných účastníků turismu na terorismus v městské destinaci?

Výzkum týkající se nastíněného dílčího cíle byl založen na případové studii německého města Mnichov. Ten byl zvolen z několika důvodů. Řadí se mezi nejvýznamnější městské destinace v Německu a s nejvyšším podílem zahraničního turismu jej lze považovat za velmi populární turistickou destinaci mezinárodního významu (Namberger a kol. 2019). Jsou to pocity a vnímání právě zahraničních účastníků turismu, které byly ve výlučném zájmu této konkrétní studie. Jak Německo, tak Mnichov mají dále relativně bohatou historii terorismu. Navíc se jim nevyhnula ani specifická vlna terorismu v Evropě v druhé dekádě 21. století. Přímo v Mnichově došlo v roce 2016 k teroristickému incidentu. Ten byl vyhodnocen jako politicky motivovaný s krajně pravicovým a protiimigračním motivem (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism 2020). Dále platilo, že v období sběru dat (červen 2019) bylo Německo oficiálně na úrovni zvýšené hrozby terorismu (Bundesministerium des Innern und für Heimat 2019). Na druhou stranu v Mnichově minimálně do konce sběru dat nebyl zdokumentován žádný další uskutečněný teroristický incident a v podstatě tak lze město považovat za destinaci zasaženou „pouze“ jedním teroristickým incidentem v poslední dekádě (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism 2020).

V předchozí podkapitole 3.2 bylo uvedeno, že ve výzkumu psychologických reakcí účastníků turismu na (politicko-)bezpečnostní hrozby dominuje metoda dotazníkového šetření. Pouze malý počet studií

byl postaven na rozhovorech či jiných kvalitativních datech (Uriely, Maoz, Reichel 2007; Adeloye, Brown 2018; Ferreira a kol. 2019). Lze to připisovat i obtížím, které doprovázejí provádění rozhovorů s účastníky turismu ohledně citlivých témat, jakým je terorismus. (Adeloye, Carr, Insch 2020). Obtíže lze spatřovat ve fázi shánění participantů, při samotném uskutečňování rozhovorů, ale též se týkají možných psychologických dopadů na tazatele/výzkumníky (k nim též viz Ilum 2023). Je tak pochopitelné, že pro zkoumání problematiky dosud nebyla využita ani metoda procházkových rozhovorů. Nastíhovaná studie byla jako jedna z prvních postavena na této metodě. Procházkové rozhovory jsou ideální „pro zkoumání otázek ohledně vztahu lidí k prostoru“ (Jones a kol. 2008, s. 2). Dokážou propojit, co participant říká, s tím, kde to říká. Pozitivní vliv prostředí na komentáře participantů během procházkových rozhovorů byl empiricky potvrzen (Evans, Jones 2011). Lidé totiž strukturují své komentáře více geograficky a kontextuálně, což představovalo hlavní důvod volby této metody. Výhodou procházkových rozhovorů je zároveň jejich potenciál k potlačení mocenské nerovnováhy mezi výzkumníkem a participantem, která může vznikat při tradičních „sedavých“ rozhovorech (Kinney 2017).

Současně se však procházkovým rozhovorům dostalo určité kritiky. Obzvláště zásadní je otázka, zda skutečně zachytávají to, co je v plánu vyzkoumat, jelikož mnohdy jsou spíše než ve zcela běžném prostředí prováděny v prostředí, jež lze přirovnat k „laboratornímu“ (Porkertová a kol. 2024). Oproti tradičním rozhovorům mohou u procházkových rozhovorů navíc nastávat významnější problémy s ohledem na soukromí a důvěrnost, které jsou nezbytné pro otevření se participantů svým tazatelům (Upadhyay, Lipkovich 2020; Marcotte a kol. 2022). Mobilitní výzkum kromě toho může více limitovat participaci osobám, které mají mobilitu z různých důvodů omezenou (Evans, Jones 2011).

Procházkové rozhovory se nicméně staly oblíbenou metodou obzvláště pro výzkum v oblasti postižení (Meissonnier, Dejoux 2016; Marcotte a kol. 2022; Porkertová a kol. 2024). Též však byly využity pro výzkum v oblasti turismu. Specifickým využitým typem byly například komentované procházky (Popp 2012; 2018). V nastíhované studii byly následovány některé z jejich principů (Thibaud 2001; 2013). Nicméně vzhledem ke zkoumané problematice byly procházkové rozhovory více strukturované a intervenční. Rozhovory byly uskutečňovány s participanty po předem stanovené standardizované trase. Ta se nacházela v městském centru a bylo na ní navštíveno sedm hlavních míst, vždy charakteristické například svojí funkcí. Šlo o turistické atraktivity, důležité uzly hromadné dopravy a více či méně zabezpečená až střežená místa. Ačkoliv existují názory, že nejvhodnějším způsobem je nechat procházkovým rozhovorům volný průběh (Vannini, Vannini 2017), Porkertová a kol. (2024) tvrdí, že vždy záleží na tom, co výzkumníci chtějí zkoumat a někdy je u procházkových rozhovorů „nezbytné vytvořit příhodné situace, které umožní dotazování“ (s. 19). V případě objasňování psychologických reakcí na terorismus byl předem plánovaný a zacílený způsob výzkumu zcela nezbytný, jelikož vnímání a pocity o terorismu mohou být obecně nepovšimnuté a možná i marginální, to však neznamená, že neexistují. I z důvodu zacílení procházkových rozhovorů na terorismus k nim byl

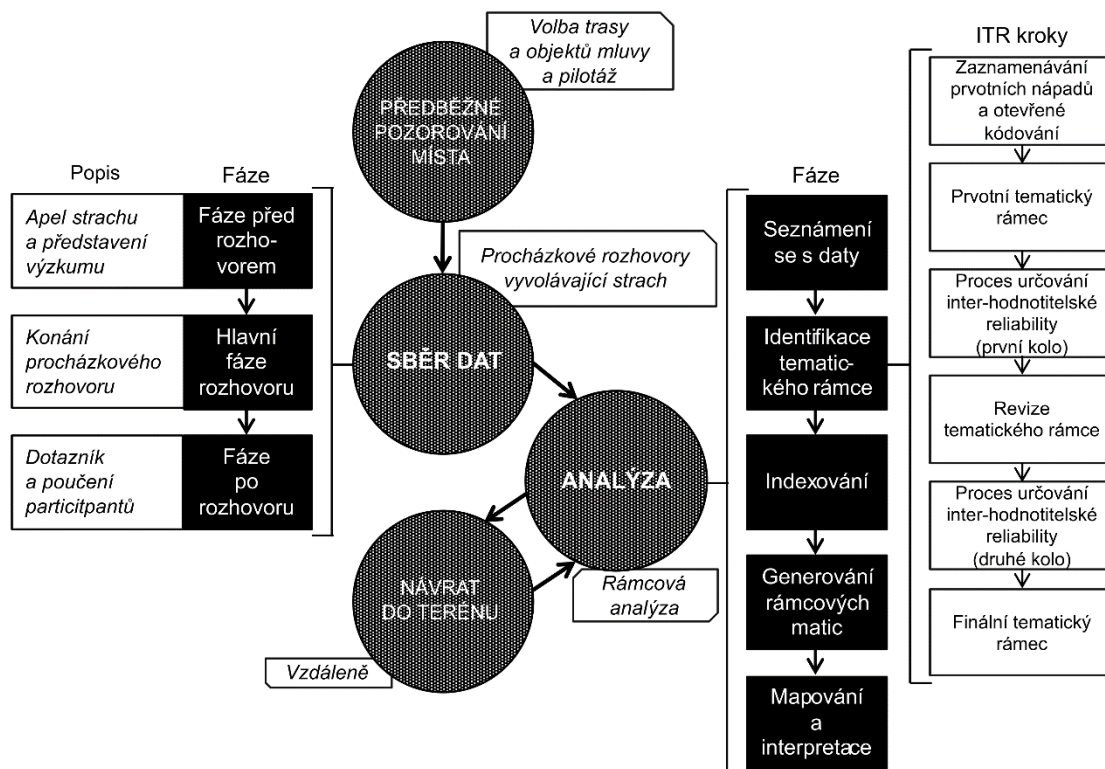
zvolen přístup v podobě komunikace vyvolávající strach. To znamená, že participantům byla ve fázi před rozhovorem prezentována zpráva v podobě apelu strachu, která měla zdůraznit hrozbu terorismu v Mnichově. Hlavní fáze rozhovorů byla nahrávána na kameru – konkrétně bylo natáčeno (proměňující se) fyzické a sociální prostředí – a zaznamenávána na mikrofon. Sběr dat prováděl pouze jeden tazatel (autor této práce). V kontextu využitého typu specifických procházkových rozhovorů však lze díky tomu předpokládat zajištění konsistence ve sběru dat (Rosenblatt 2012).

Kombinace předem stanovené trasy, opakujících se otázek tazatele na participanty, ale i proměňujícího se prostředí (De Leon, Cohen 2005), možnosti participantů vyjadřovat se svobodně a kdykoliv či zapojování technik tazatelem k „dosažení hloubky“ (Legard, Keegan, Ward 2003), vedla k polostrukturovaným hloubkovým rozhovorům. Participantů bylo pro rozhovory získávání nepravidelným účelovým výběrem na základě dobrovolnosti (Ritchie, Lewis, Elam 2003; Hendl 2005). Vzhledem k citlivému tématu terorismu (Adeloye, Carr, Inch 2020) či zájmu o vnímání a pocity skutečných účastníků turismu jako obtížně dosažitelné subpopulace (Harvey, Van Teijlingen, Parrish 2023) byli participantů vyhledáváni v online prostředí. Již v předchozí podkapitole 3.2 byly naznačeny nevýhody takového způsobu získávání participantů, ale též výhody, které v případě kvalitativního výzkumu mohou být značné. Celkem se rozhovorů zúčastnilo 24 participantů. Sběr dat skončil, když byla saturační (Ritchie, Lewis, Elam 2003). K tomu byly hledány nejen potvrzující důkazy, ale též negativní případy (Morse 2015).

Rámcová analýza, skládající se z pěti fází (Ritchie, Spencer 1994), a která je vhodná pro kombinovaný přístup deduktivně-induktivního výzkumu (Gale a kol. 2013), byla využita k analýze sesbíraných dat. V první seznamovací fázi došlo ve třech krocích k průzkumu rozhovorů, které byly doslovně přepsány. Ve druhé fázi identifikující tematický rámec (viz ITR v Obrázku 2) bylo vytvořeno kódovací schéma. Jeho tvorba též podléhala několika krokům. V prvním bylo využito otevřeného kódování, jehož se účastnili dva hodnotitelé (autor a školitel této práce – obdobně tomu bylo v krocích následných). Výsledkem byl počáteční tematický rámec. Ten byl úspěšně otestován na jednom z transkriptů a spolu s vytvořenými kódovacími pokyny posloužil ke standardizaci následného formálního interkódovacího procesu. Zhodnocení inter-hodnotitelské reliability tematického rámce bylo dle návrhu O'Connor a Joffe (2020) uskutečněno ve dvou postupných krocích – nejprve ad hoc strategie (na základě dvou náhodně zvolených transkriptů) a následná předem stanovená segmentace (na základě tří náhodně zvolených transkriptů). V rámci druhého kroku bylo dosaženo uspokojivé inter-hodnotitelské reliability tematického rámce. Proto bylo možné na základě vytvořeného finálního tematického rámce (58 kódů rozčleněných do 7 kategorií) přistoupit k třetí fázi spočívající v indexování neboli kódování (autorem této práce) všech transkriptů. Po této fázi byla kódovaná data převedena do rámcových matic neboli tabulkových schémat. Každá kategorie měla vlastní tabulkové schéma a do jednotlivých buněk byly za jednotlivé participanty a jednotlivé kódy vkládány odpovědi participantů – heslovitě a ve formě

ilustrativních citací. Po této čtvrté fázi bylo možné přistoupit k finální fázi, v níž došlo k identifikaci a interpretaci témat a vztahů mezi nimi.

Obrázek 2 – Fáze výzkumu k dosažení třetího dílčího cíle disertační práce

Zdroj: vlastní zpracování.

3.4. Cíl 4 – statistická analýza sekundárních dat a dat z pilotního dotazníkového šetření

V rámci dílčího cíle (4) odhalit, zda a jakým způsobem se proměňují reakce účastníků turismu vůči destinacím zasažených terorismem malého rozsahu, odpovídají stanovené výzkumné otázky snahám určit, jakým způsobem reagují jak potenciální, tak skuteční účastníci turismu:

- Jaký je dopad terorismu malého rozsahu na poptávku v turismu v městské destinaci?
V rámci této otázky byly stanoveny následující podotázky:
  - Lze identifikovat negativní dopad?
  - Jak silný je tento dopad?
  - Jaké jsou rozdíly v dopadech na různé zdrojové trhy?
  - Jak se dopady projevují v čase?
- Jaké jsou v souvislosti s hrozbou terorismu reakce účastníků turismu, kteří po nějaké době do městské destinace zasažené terorismem malého rozsahu přicestovali?
V rámci této otázky byly stanoveny následující podotázky:
  - Jaké jsou psychologické reakce těchto účastníků turismu na hrozbu terorismu v městské destinaci?
  - Jak se tyto psychologické reakce liší napříč místy v rámci městské destinace?
  - Jaká je u těchto účastníků turismu náklonnost k zapojování strategií zvládání hrozby terorismu?
  - Jaké faktory na straně těchto účastníků turismu ovlivňují jejich reakce v souvislosti s hrozbou terorismu v městské destinaci?

Otázky byly zkoumány prostřednictvím dvou odlišných studií. Obě však proběhly stejně jako výzkum řešící třetí dílčí cíl na příkladu města Mnichov. Zasazení výzkumu do mnichovského kontextu bylo provedeno již v předchozí podkapitole 3.3. Nezbytné je ovšem pro potřeby nastiňovaných dvou studií dále uvést, že incident, který v Mnichově dne 22. července 2016 proběhl, lze považovat za terorismus malého rozsahu. Při střelbě pachatele (rodilý Němec íránského původu) došlo k 9 úmrtím a dalších 27 osob bylo zraněno (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism 2020). Určitý důkaz, že lze incident považovat za terorismus malého rozsahu, byl navíc objeven i při řešení třetího dílčího cíle, a to ve fázi před zahájením rozhovoru, z které mnohdy vyplynulo, že účastníci neměli o daném incidentu (výraznější) povědomí.

Pro zodpovězení první výzkumné otázky v rámci posledního dílčího cíle této práce, týkající se reakcí potenciálních účastníků turismu, bylo využito sekundárních dat ohledně vývoje poptávky v turismu v Mnichově – pro výhody a nevýhody obecného využití sekundárních dat viz například Baum (2021). Poptávka v turismu byla vyjádřena turistickými příjezdy. Více specificky šlo o počet hostů, kteří přijeli ve sledovaném období do ubytovacích zařízení a obsadili v nich dočasně lůžko (München Tourismus 2020). Ve využitých datových souborech jsou příjezdy členěny na domácí a zahraniční turismus. Příjezdy ze zahraničí jsou v nich dále členěny za jednotlivé státy, případně shluky států s nižšími počty příjezdů, a dále rozdělené do pěti makroregionů – Evropa, Afrika, Asie, Amerika a Austrálie včetně Oceánie. Využita byla roční i měsíční frekvence dat.

Analýza byla založena na porovnávání uskutečněných příjezdů s očekávanými příjezdy dle lineárního vývoje, který by proběhl v případě scénáře bez teroristického incidentu. Obdobný přístup byl použit například ve studii Schmudeho, Karl a Webera (2020). Nicméně v nyní nastiňované metodice bylo uvažováno delší časové období pro určení lineárního vývoje a za zotavení turismu byl považován až návrat do lineárního trendu (Bonham, Edmonds, Mak 2006). Jelikož byl teroristický incident v Mnichově malého rozsahu a již dle prvotního náhledu na celkový objem příjezdů se dopad na poptávku v turismu neprojevoval jako silný (nedošlo k meziročním poklesům), bylo předpokládáno jeho relativně krátké časové působení, a to i v souladu s poznatky předchozí literatury. Proto lze ztráty příjezdů (i za jednotlivé zdrojové trhy) odvozovat z ročních dat (výpočet lineárního vývoje z let 2010–2019, bez uvažování hodnot za rok 2016) a konkrétně byla ztráta vypočítávána pouze pro rok 2016. Přesto v další fázi analýza mířila též na objasnění časového vývoje a konkrétní doby trvání dopadu na poptávku v turismu. Tyto výpočty byly založeny na měsíčních hodnotách (dostupné pro roky 2014–2019). Využity byly dva modely. První měl deduktivní charakter a uvažoval dobu trvání účinků kratší než 12 měsíců – vypočítána byla rovnice lineárního trendu dle scénáře bez teroristického incidentu pro jednotlivé měsíce od července 2016 do června 2017, přičemž uvedené měsíce nebyly pro výpočet uvažovány. Z důvodu možného delšího časového působení byl vytvořen i druhý model, jehož nevýhodou bylo menší množství hodnot vstupujících do výpočtu lineárního trendu. Model byl řízený daty a výpočty ztrát prováděl tak, že postupoval po jednotlivých měsících (a postupně je vyřazoval

z výpočtu lineárního trendu bez teroristického incidentu) do té doby, než došlo k plnému zotavení příjezdů, tedy návratu do trendové linie. Z nastíněného je zřejmé, že výzkumný přístup v této studii byl značně pozitivistický.

V případě druhé studie, pokrývající druhou nastíněnou výzkumnou otázku, vycházejí získaná data z odpovědí participantů, kteří se účastnili rozhovorů v rámci výzkumu řešící třetí dílčí cíl. Způsob získávání participantů byl tedy již stručně představen v podkapitole 3.3. Výzkum, jehož metodika bude nyní stručně popsána, byl postaven na dotazníkovém šetření, kterého se participant zúčastnil ve fázi po ukončení procházkového rozhovoru. Vzhledem k velikosti vzorku ($n = 24$) je třeba šetření považovat za pilotní. Využití procházky představovalo určitou překážku pro zahrnutí většího množství participantů. Současně však pomohla získat postřehy od participantů za standardizovaný výsek městského centra a vytvořila příležitost pro porovnání psychologických reakcí na terorismus mezi konkrétními místy v centru. Participant i proto obdrželi před procházkou mapu s vyznačenými místy návštěvy. Mapa jim měla pomoci i při vyplňování dotazníku. Dotazník byl v angličtině a šetření bylo provedeno formou PAPI – „Paper-and-Pencil Personal Interviewing“. Za výhodu tohoto přístupu k dotazníkovým šetřením, která v některých případech byla patrná i při uskutečňování nastiňovaného šetření, lze považovat možnost objasnění otázek v případě, že participant s vyplněním tápá. S tím se ovšem částečně pojí i určitá nevýhoda, jelikož participant mohou více inklinovat k odpovědím, jež považují za vyžadované společností a tazatelem (Ward a kol. 2012). Na druhou stranu participant, kteří se zúčastnili nastiňovaného výzkumu, byli před, v průběhu i po ukončení procházek povzbuzováni k volnomyšlenkářství, též byla zdůrazňována neexistence správných a chybných odpovědí a bylo využito mnoho technik k vytvoření důvěry mezi participantem a tazatelem (Legard, Keegan, Ward 2003).

Dotazník byl zaměřen na prozkoumání čtyř závislých proměnných. Měřena byla vnímaná pravděpodobnost teroristického útoku, a to zvlášť za každé ze sedmi navštívených míst. Dále byl měřen strach z terorismu v městském centru Mnichova, a to prostřednictvím konstruktů ze šesti položek, jehož validita byla úspěšně otestována předchozí literaturou (Mewborn, Rogers 1979; Gleicher, Petty 1992). Obdobný přístup, ovšem za pomoci jiných položek, byl zvolen k měření náklonnosti participantů k viditelným bezpečnostním opatřením. Konečně participant se vyjadřovali i k možnosti zapojování devíti konkrétních osobních strategií ke zvládnutí hrozby terorismu. Interní reliabilita byla přijatelná u všech závislých proměnných (Nunnally, Bernstein 1994). Prostřednictvím dotazníku byly též zaznamenávány nejrůznější charakteristiky participantů (získané informace posloužily i k analýze týkající se třetího dílčího cíle této práce). Typy zvolených charakteristik v dotazníku vyplývaly z předpokladů předchozí literatury o jejich vlivu na závislé proměnné. Pro analýzu získaných dat byly použity neparametrické testy: pro dva (Wilcoxonův párový) a více závislých (Friedmanův) a dva nezávislé výběry (Mann-Whitneyův U). Současně bylo využito i deskriptivní statistiky.

4. Portfolio předložených článků

Empirická část této disertační práce je výsledkem několika uskutečněných studií, které byly publikovány v rámci čtyř odborných článků. Nyní budou stručně představeny (celé verze jsou dostupné v Přílohách 1, 2, 3 a 4) zejména prostřednictvím specifikace výsledků a zjištění jednotlivých studií. Články reagují na vytyčené dílčí cíle této práce, odpovídají na výzkumné otázky náležející ke stanoveným dílčím cílům a vycházejí z metodiky popsané v kapitole 3. Například článek I tedy pokrývá první dílčí cíl disertační práce, odpovídá na výzkumné otázky vytyčené v rámci tohoto cíle a je postaven na metodice sloužící k dosažení prvního dílčího cíle. Tato návaznost je stejná i v případě článků II, III a IV.

Z hlediska tematické návaznosti platí, že všechny články jsou zaměřeny na reakce účastníků turismu vůči politicko-bezpečnostním hrozbám. Ve třech člancích jsou explicitně řešeny psychologické reakce, zatímco ve dvou je pozornost věnována (i) chování účastníků turismu vyjádřeného skutečnou poptávkou v turismu, a to s předpokladem, že hlavním hybatelem tohoto chování ovlivněného bezpečnostními hrozbami jsou psychologické reakce. Všechny články jsou zaměřené na působení bezpečnostní hrozby v podobě terorismu. Ve třech člancích je mu věnována výhradní pozornost, v jednom článku je terorismus obsažen v širším konceptu politicko-bezpečnostních hrozeb. Nakonec všechny články postihují geografické aspekty působení terorismu a souvisejících bezpečnostních hrozeb na účastníky turismu.

Následující představení článků odpovídá postupu od obecného pojetí problematiky k více detailnímu a kontextu podmíněnému pojetí. Článek I jakožto systematická rešerše předchozích empirických studií shrnuje dopady terorismu na chování účastníků turismu, a to na příkladu reakcí poptávky v turismu. Pokrývá tak celou širší kontextů, v nichž byla problematika dosud zkoumána. Článek II je zaměřen na řádovostní úroveň států a působení širšího konceptu bezpečnostních hrozeb zkoumá v rámci destinace Blízkého východu. Z pohledu zdrojového trhu je nicméně zaměřen na Evropu, a to konkrétně na Česko. Článek III řeší problematiku na nižší řádovostní úrovni, a to na příkladu německého města Mnichov, čímž utváří příležitost ke zkoumání terorismem ovlivněných turistických reakcí na lokální úrovni. V důsledku objasňuje roli prostorových atributů na této úrovni. Článek IV se taktéž zaměřuje na lokální úroveň v podobě Mnichova a odhaluje, jaký vliv na reakce účastníků turismu má terorismus malého rozsahu.

4.1. Článek I – Dopady terorismu na poptávku v turismu: systematická rešerše

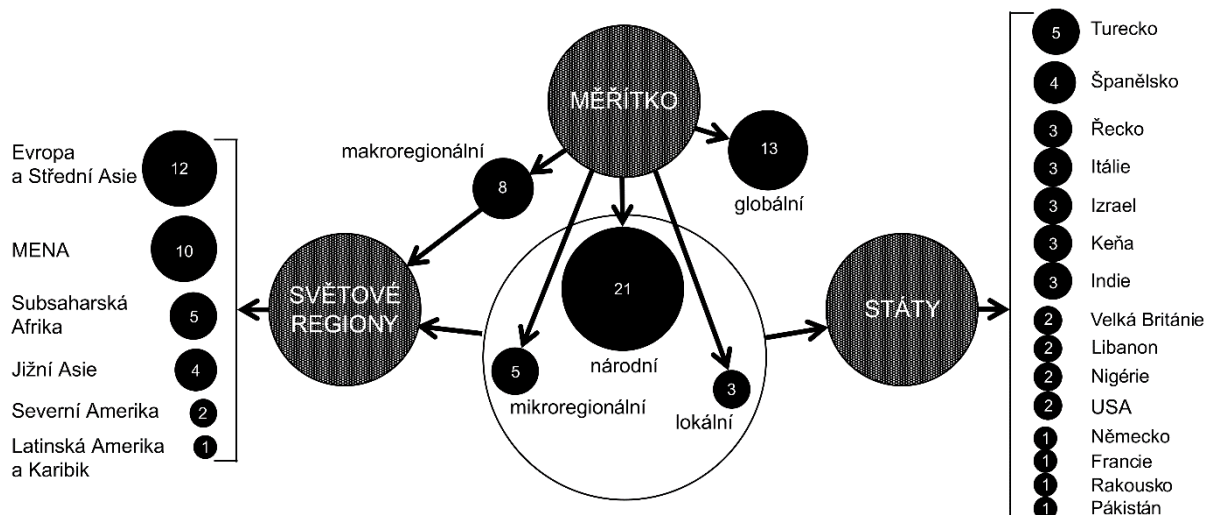
původní název	The effects of terrorism on tourism demand: A systematic review
autoři	Krajňák, Tomáš
autorský podíl	100 %
rok	2021
časopis	Tourism Economics
typ výsledku	Jimp – přehledový článek, IF 4,582/Q1 (2021)
citace	KRAJŇÁK. T. (2021): The effects of terrorism on tourism demand. <i>Tourism Economics</i> , 27, 8, 1736–1758.
odkaz	https://doi.org/10.1177/1354816620938900

Článek I má návaznost na dílčí cíl (1) systematicky shrnout, zda a případně jak terorismus ovlivňuje turismus. Shrnutí poznatků dosavadních studií bylo uskutečněno na příkladu reakce skutečné poptávky v turismu. Zjištění, která byla v daném článku odhalena, lze rozdělit na dvě části.

Nejprve byl objasněn kontext, v jakém dosavadní studie zkoumaly dopady terorismu na poptávku v turismu. Vytyčeny byly čtyři hlavní kontextuální kategorie. Terorismus jako vysvětlující proměnná (1) vycházel nejčastěji z dat Global Terrorism Database. Stejně jako v případě ostatních využívaných databází jsou jejím hlavním zdrojem informace z hromadných sdělovacích prostředků. Z hlediska typu terorismu ve většině případů nebylo specifikováno, zda byl analyzován vliv domácího nebo transnacionálního terorismu. Lze předpokládat, že povětšinou do analýz vstupovaly oba typy. V případech specifikace uvažovaného typu terorismu studii platilo, že častěji byly zkoumány dopady transnacionálního terorismu. Terorismus v analýzách byl ve většině případů zastoupen jeho incidenty a téměř vždy byl uvažován terorismus uvnitř zájmové prostorové jednotky (destinace a zdrojové trhy), pro niž byly modelovány změny poptávky v turismu. Poptávka v turismu jako závislá proměnná (2) byla získávána takřka vyrovnaně z dat od národních a mezinárodních institucí. Uvažovány byly zejména dopady na zahraniční/mezinárodní turismus a jen spíše výjimečně byly analyzovány reakce domácího turismu. Zastoupena byla nejčastěji pomocí turistických příjezdů, v menší míře pomocí příjmů z turismu. Zájem pak panoval zejména o modelování poptávky v turismu z pohledu destinací, jen v jednom případě byl zájem výhradně na perspektivu zdrojového trhu. Co se týče studovaných prostorů (3), tak úroveň států představovala nejčastější řádovostní úroveň analýzy, následovaná globální úrovní. Makroregionální a zejména dvě substátní úrovně – mikroregionální a lokální – byly uvažovány podstatně méně častěji. Z hlediska makroregionů byly analýzy nejčastěji prováděny pro oblast Evropy a Střední Asie, následovala oblast Blízkého východu a severní Afriky (MENA). Ostatním makroregionům byla věnována podstatně menší pozornost. Z perspektivy států byly nejčastěji dopady

zkoumány pro Turecko, následované Španělskem (Obrázek 3). Konečně co se týče časového období (4), pro něž byly modelovány dopady terorismu na poptávku v turismu, tak průměrná délka činila ve studiích 15 let. Uvažovány byly dopady od konce 60. let minulého století do konce druhé dekády nového tisíciletí, nejčastěji pak byly pokryty roky mezi lety 1995 a 2013. Též nesmí být opomenuto, že většina studií byla publikována po roce 2016, respektive skoro tři čtvrtiny studií od roku 2010, a z hlediska afiliace prvních autorů vyplývá, že výzkum zůstává západocentrický.

Obrázek 3 – Studované řádovostní úrovně a lokality

Pozn.: čísla v kruzích značí počet studií, které analyzovaly danou řádovostní úroveň či lokalitu; některé studie analyzovaly vícero úrovní a lokalit. Zdroj: vlastní zpracování.

Jako hlavní témata dosud zkoumaná v oblasti dopadů terorismu na poptávku v turismu byla identifikována (řazena dle logické návaznosti, a nikoliv dle frekvence výskytu v jednotlivých studiích): (1) míra závažnosti, (2) kauzalita, (3) časový rozsah, (4) prostorový rozsah, (5) porovnání zasažených jednotek, (6) porovnání forem terorismu a (7) porovnání vůči jiným bezpečnostním hrozbám. Dopady terorismu na poptávku v turismu zachycené v rámci těchto témat lze shrnout následovně:

Míra závažnosti se vysoce lišila v důsledku značné rozrůzněnosti využitých metod a uvažovaných kontextů. Novější studie postavené na globálních datech ovšem indikovaly poměrně omezené dopady. Obecně však platilo, že až na pár výjimek terorismus negativně ovlivnil poptávku v turismu. Zároveň lze tento dopad považovat za dočasný. Trval od 2 do 39 měsíců. Zatímco některé studie odhalily, že nejvyšší dopad není ihned po incidentu, ale dochází k určitému zpoždění (i až několik měsíců po incidentu), jiné prokázaly okamžitou reakci poptávky v turismu v tom smyslu, že se snížila zásadně již v nejbližších dnech po útoku. Kauzalita byla jednoznačně prokázána jako probíhající vliv terorismu na turismus, ovšem občas i opačný vztah byl odhalen.

Co se týče prostorové manifestace dopadů, identifikován byl jak generalizační/přelévací, tak substituční efekt. V prvním případě bylo odhalováno, že se negativní dopady terorismu na poptávku v turismu šíří zejména do okolních destinačních států v makroregionu, ale též do kulturně blízkých destinačních států

či do zdrojových států, jestliže přímé oběti terorismu pochází z kulturně blízkých zdrojových států. V druhém případě substitučního efektu byla prokázána jeho existence zejména mezi makroregiony. Zároveň však bylo prokázáno, že mezi destinačními státy stejného makroregionu může probíhat i tento substituční efekt a objeven byl i na mikroregionální úrovni. Další vyzorovanou prostorovou manifestací bylo, že s rostoucí vzdáleností klesají negativní dopady terorismu na turistické příjezdy/odjezdy prostřednictvím letecké dopravy.

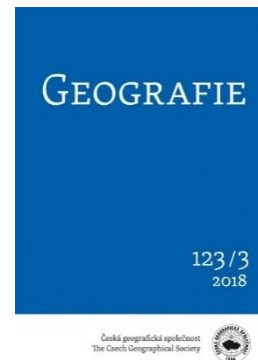
Významně pak dopad terorismu na poptávku v turismu závisel na tom, jaký typ zájmové prostorové jednotky (destinace a zdrojové trhy) byl uvažován. Více zranitelné byly destinační státy nízkopříjmové, na terorismus náchylné, s vysokou mírou politické nestability, nižší mírou demokracie a nižší mírou závislosti na turismu. U městských destinací byla prokázána jejich velikost jako určující míru dopadu terorismu. V případě zdrojových trhů bylo naznačeno, že roli může hrát jejich prostorová a kulturní vzdálenost od destinace. Domácí turismus se jevil být odolnější než zahraniční. Reakce zdrojového státu pak byla značnější, když přímá oběť terorismu byla jeho občanem. Též potenciální účastníci turismu z vyspělých států byli odhaleni jako citlivěji reagující oproti těm z rozvojových států.

Reakce poptávky v turismu byla dále prokázána jako závisící na formě terorismu. Čím větší jeho závažnost (v podobě počtu úmrtí), tím negativnější reakce poptávky. Ovšem za důležitější faktor než závažnost byla identifikována frekvence teroristických incidentů. Též jako významné se ukázalo to, zda byl incident uskutečněn v městském nebo venkovském prostředí. Poptávka v turismu pak byla redukována silněji, jestliže se cílem terorismu staly letiště, obecně dopravní infrastruktura či přímo skuteční účastníci turismu. Rozdílné dopady na poptávku v turismu vykazovaly domácí a transnacionální terorismus, studie se nicméně odlišovaly v určení, zda je dopad silnější u prvního či druhého typu. Obecně však terorismus v porovnání s některými jinými bezpečnostními hrozbami byl prokázán jako méně ovlivňující poptávku v turismu.

Článek detailně diskutuje výsledky zejména prostřednictvím předložení doporučení a implikací pro budoucí výzkumy. Stejně tak jsou zmíněny i limitace této systematické rešerše plynoucí jak z provedení uvažovaných studií, tak samotné rešerše. Plné znění lze nalézt v Příloze 1.

4.2. Článek II – Politicko-bezpečnostní rizika pro cestovní ruch: prostorová percepce Blízkého východu potenciálními českými turisty

původní název	Politicko-bezpečnostní rizika pro cestovní ruch: prostorová percepce Blízkého východu potenciálními českými turisty
autoři	Krajňák, Tomáš Vágner, Jiří
autorský podíl	80 %
rok	2018
časopis	Geografie
typ výsledku	J _{imp} – původní článek, IF 0,540/Q4 (2018)
citace	KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J. (2018): Politicko-bezpečnostní rizika pro cestovní ruch: prostorová percepce Blízkého východu potenciálními českými turisty. <i>Geografie</i> , 123, 3, 379–405.
odkaz	https://doi.org/10.37040/geografie2018123030379

Článek II má návaznost na dílčí cíl (2) charakterizovat prostorovou percepci rizika politicko-bezpečnostních hrozeb – v čele s terorismem – u českých potenciálních účastníků turismu. Konkrétně došlo k zaměření na percepci rizikovosti Blízkého východu, a to na úrovni zdejších států.

Vyzkoumány byly určité rozdíly ve vnímané rizikovosti politicko-bezpečnostních hrozeb mezi jednotlivými státy. Jako nejrizikovější stát na Blízkém východě byla českými potenciálními účastníky turismu v tomto ohledu hodnocena Sýrie, následovaná Irákem, dále Palestinou, Jemenem a Libanem. Ostatní státy, zejména pak Spojené arabské emiráty, byly hodnoceny jako méně rizikové.

Co se týče charakteru prostorové manifestace vnímané rizikovosti, objeveny byly projevy jak generalizačního/přelévacího efektu, tak substitučního efektu. Dopady politicko-bezpečnostních hrozeb na vnímanou rizikovost se přelévaly ze Sýrie a Iráku do států v okolí, jako je Jordánsko či Kuvajt. Zároveň ovšem nebylo potvrzeno, že by se vnímaná rizikovost generalizovala napříč celým Blízkým východem, a ten tak byl vnímán jako nebezpečný monolit. Naopak odhalena byla i možná existence substitučního efektu, a to zejména v takzvaném vnějším okruhu Blízkého východu zahrnující státy jako Turecko, Omán, Bahrajn a Spojené arabské emiráty, jejichž turismus tak mohl spíše těžit z vnímané rizikovosti politicko-bezpečnostních hrozeb v Sýrii a Iráku.

Ovšem odhaleno bylo, že vnímaná rizikovost se významně neodchyluje od reálné rizikovosti vyjádřené takzvaným Global Peace Indexem ve smyslu, že pořadí jednotlivých států ve vnímané rizikovosti víceméně odpovídá pořadí objektivního hodnocení. To však neznamená, že čeští potenciální účastníci turismu vnímají riziko politicko-bezpečnostních hrozeb na Blízkém východě na stejné úrovni jako objektivní hodnocení. Naopak bylo zjištěno, že čeští potenciální účastníci turismu jsou při vnímání

rizikivosti Blízkého východu výrazně optimističtější než expertní hodnocení. „Podceňování“ rizikivosti politicko-bezpečnostních hrozeb se nejvíce projevilo u Izraele a Turecka.

Dále byly u percepce rizika politicko-bezpečnostních hrozeb na Blízkém východě zjištěny rozdíly mezi českými potenciálními účastníky turismu. Analýza odhalila, že percepce je podmíněná faktory jako pohlaví, věk, zkušenost s cestováním do zahraničí, míra pocíťovaného strachu z cestování do zahraničí a psychografický typ účastníka turismu. Z hlediska sociodemografických charakteristik se neprokázal vliv vzdělání a velikosti místa bydliště. U pohlaví platilo, že muži považovali Blízký východ za bezpečnější než ženy. S věkem sice víceméně stoupalo negativní hodnocení rizikivosti, ovšem jako statisticky významné rozdíly se ukázaly pouze ty mezi věkovou skupinou 25–34 a nejstaršími věkovými skupinami 55+. U zahraničně-cestovatelského/turistického profilu se překvapivě jako nevýznamný ukázal vliv předchozí návštěvy regionu Blízkého východu. Naopak nepřekvapivě platilo, že s větší zkušeností s cestováním do zahraničí a s ním spojeným menším strachem klesalo vnímání rizikivosti. Za klíčovou proměnnou ovlivňující vnímání uvažované rizikivosti však lze považovat psychografický typ účastníka turismu. Prokázáno bylo, že existují významné rozdíly mezi všemi třemi typy – alocentriky, midcentriky a psychocentriky. Psychocentričtí čeští potenciální účastníci turismu pak vykazovali nejnegativnější percepce, zatímco alocentričtí ty nejpozitivnější. V souvislosti je zásadní uvést, že vzorek respondentů v této studii byl výrazně nakloněn alocentrickým směrem, což zásadním způsobem může určovat pozitivnější a méně generalizující soudy ohledně rizika politicko-bezpečnostních hrozeb v prostoru Blízkém východě.

Tyto a další limity výzkumu spolu s celou řadou implikací dosažených výsledků jsou detailně diskutovány v samotném článku. Plné znění lze nalézt v Příloze 2.

4.3. Článek III – Psychologické reakce turistů na terorismus: rámcová analýza procházkových rozhovorů vyvolávajících strach z městského centra Mnichova, Německo

původní název	Tourists' psychological responses to terrorism: Framework analysis of fear-arousing walking interviews from the city centre of Munich, Germany
autoři	Krajňák, Tomáš Vágner, Jiří Schmude, Jürgen
autorský podíl	60 %
rok	2023
časopis	European Journal of Tourism Research
typ výsledku	J _{imp} – původní článek, IF 2,300 (2022)
citace	KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J., SCHMUDE, J. (2023): Tourists' psychological responses to terrorism: Framework analysis of fear-arousing walking interviews from the city centre of Munich, Germany. European Journal of Tourism Research, 35, 3501.
odkaz	https://doi.org/10.37040/geografie2018123030379

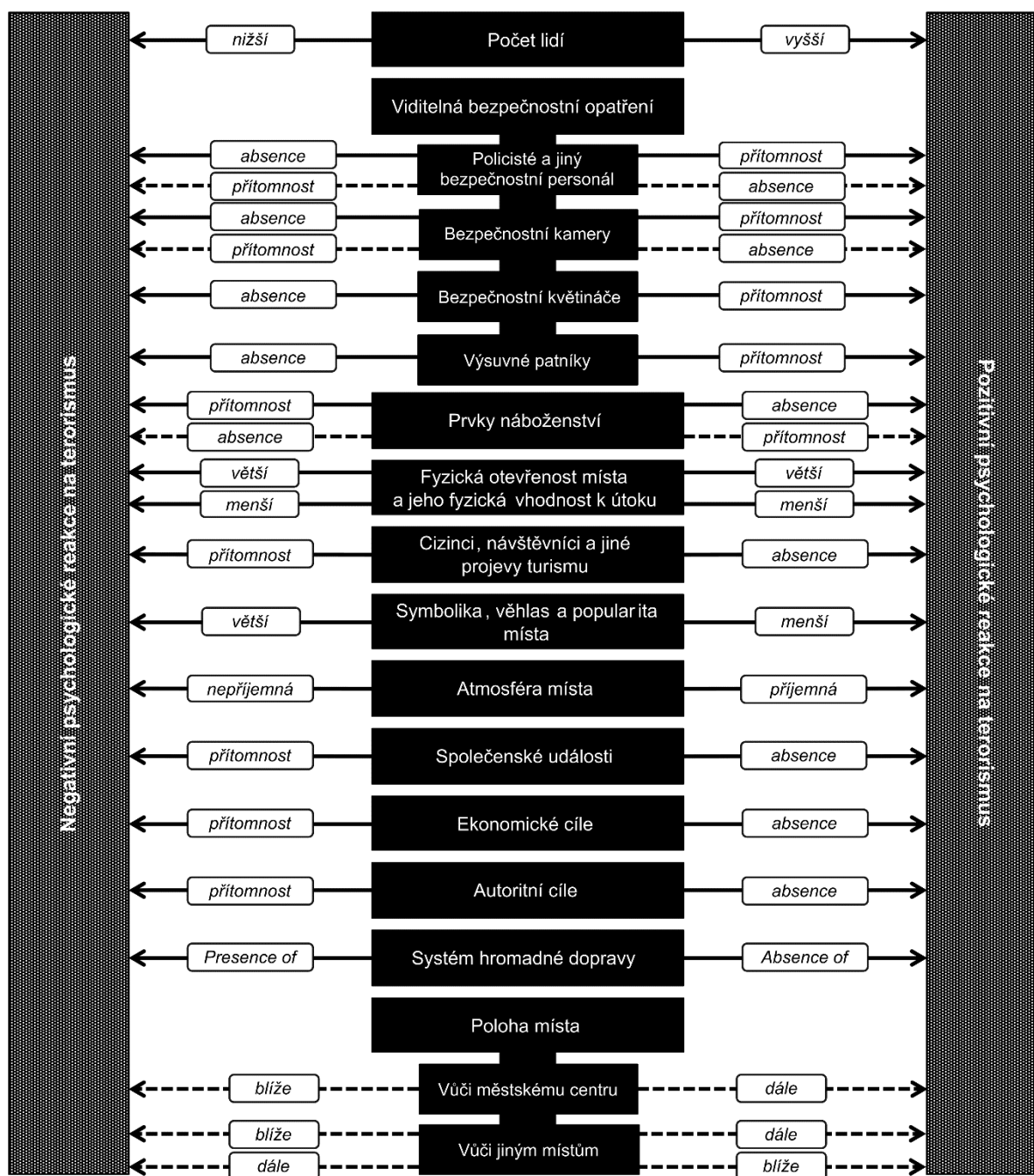

Článek III má návaznost na dílčí cíl (3) zhodnotit lokální psychologické reakce skutečných účastníků turismu na terorismus v městské destinaci. Výzkum těchto reakcí proběhl na příkladu městského centra německého města Mnichov, kde byly prováděny takzvané procházkové rozhovory vyvolávající strach se zahraničními účastníky turismu. Odhalená zjištění tak mohou být relevantní primárně pro kontext evropských měst a zejména pro zahraniční/mezinárodní turismus.

Nejprve je třeba zmínit, že pomocí rámcové analýzy bylo identifikováno pět hlavních témat, která souvisejí s psychologickými reakcemi skutečných účastníků turismu na hrozbu terorismu v městském centru Mnichova: (1) chápání terorismu, (2) lokální psychologické reakce na terorismus, (3) lokální aspekty prostoru městské destinace, které ovlivňují lokální psychologické reakce na terorismus, (4) role viditelných bezpečnostních opatření a postoje k nim, (5) osobní strategie zvládnání hrozby terorismu. V rámci nich bylo zjištěno, že negativní psychologické reakce na terorismus se u účastníků turismu v městské destinaci, jako je Mnichov, objevují. Afektivní reakce reflektující strach z terorismu se nicméně až na výjimky nevyskytovaly. Naopak v rámci kognitivního hodnocení rozhodně nebylo riziko terorismu považováno za nízké a městské centrum Mnichova bylo do určité míry hodnoceno jako riziková destinace. Závažnost byla vnímána jako vysoká v tom smyslu, že participující účastníci turismu považovali terorismus obecně za smrtící hrozbu, vedoucí zejména k hromadným úmrtím. Výskyt teroristického incidentu v mnichovském městském centru pak všichni vnímali jako možný a někdy dokonce za vysoce pravděpodobný. Tato vnímaná pravděpodobnost se lišila napříč jednotlivými místy

v městském centru. Pravděpodobnost incidentu byla hodnocena jako nejvyšší na centrálním mnichovském náměstí (Marienplatz), hlavní nákupní ulici a hlavním vlakovém nádraží. Naopak za nejmenší byla považována v židovském centru, před budovou mnichovského policejního prezidia a na místě katedrály Frauenkirche. Současně však bylo zjištěno, že v porovnání s jinými možnými nežádoucími událostmi (běžná kriminalita, nejrůznější nehody) měl terorismus potenciál vyvolávat negativní psychologické reakce v městském centru Mnichova spíše v menší míře. Zároveň zde byla pravděpodobnost výskytu teroristického incidentu často hodnocena v porovnání vůči jiným lokalitám. Ve srovnání s jinými evropskými městy nebyl víceméně vnímán žádný rozdíl, ovšem při porovnávání s destinacemi často zasaženými terorismem a někdy i s místem bydliště byl výskyt incidentu v Mnichově vnímán jako méně pravděpodobný.

Rozdíly v psychologických reakcích na terorismus napříč místy v destinaci městského centra Mnichova vysvětlují identifikované lokální prostorové aspekty. Jde o zásadní faktory, které ovlivňují lokální psychologické reakce účastníků turismu na terorismus při jejich návštěvě městské destinace. Výzkum odhalil celkem 12 více či méně provázaných druhů těchto lokálních prostorových aspektů (Obrázek 4). Důležitým aspektem bylo množství přítomných lidí. Přítomnost vyššího množství zapříčiňovala negativnější psychologické reakce na terorismus, zatímco nižší počet přítomných osob snižoval percepci rizika a odstraňoval strach z terorismu. Některé aspekty tak ovlivňovaly jak kognitivní, tak afektivní reakce. Jiné – spíše slabší faktory (ve smyslu, že byly při rozhovorech zmiňovány v menší míře) – pak působily pouze na percepci rizika terorismu. Navíc u některých byl vliv na psychologické reakce víceméně přímočarý. Přítomnost cizinců, skutečných účastníků turismu či turistické infrastruktury, dále společenských událostí, ekonomických cílů, autoritních cílů a systému hromadné dopravy zapříčiňovala negativní psychologické reakce na terorismus. Podobně platilo, že čím bylo místo symboličtější nebo slavnější a čím jeho atmosféra byla participujícím účastníkům turismu nepříjemnější, tím byly jejich psychologické reakce na terorismus negativnější. U zbylých faktorů jako přítomnost projevů náboženství, fyzická otevřenost místa a jeho fyzická vhodnost k útoku či poloha místa (vůči městskému centru a jiným místům), však bylo zaznamenáváno ambivalentní působení.

Obrázek 4 – Konceptuální model vlivu lokálních aspektů prostoru městské destinace na lokální psychologické reakce skutečných účastníků turismu na terorismus

Pozn.: faktory jsou v sestupném pořadí podle četnosti počtu prepisů, které obsahovaly daný kód; pokud byl vliv identifikován v komentářích pouze u máloho počtu participantů (1–5), je použita přerušovaná šipka. Zdroj: vlastní zpracování.

Jedním z nejdůležitějších, ovšem nejkompexnějších lokálních prostorových aspektů ovlivňující lokální psychologické reakce na terorismus byla viditelná bezpečnostní opatření. Opatření v podobě (ne)přítomnosti bezpečnostních složek, bezpečnostních kamer a technologických prostředků omezující vstup (bezpečnostní květináče a výsuvné patníky) vyvolávala ze všech faktorů nejvíce afektivních reakcí na terorismus, zároveň však ovlivňovala psychologické reakce jak pozitivním, tak negativním směrem.

Ten pozitivní však převažoval. Důležitou úlohu pak měl typ opatření. V případě vlivu (ne)přítomnosti bezpečnostních složek bylo odhaleno, že měly největší vliv na afektivní reakce a byly tak hlavním důvodem vyvolaného strachu z terorismu zapříčiněného přítomností viditelných bezpečnostních opatření. Na druhou stranu u většiny participujících účastníků turismu byly jak afektivní, tak kognitivní reakce na terorismus přítomností bezpečnostních složek vylepšeny. Ostatní opatření byla považována za méně efektivní, vyvolávala méně emocí, a v důsledku byla méně kontroverzní.

Co se týče zapojování osobních strategií ke zvládnání hrozby terorismu, tak to bylo v sesbíraných datech identifikováno pouze sporadicky. Jen výjimečně participující účastníci turismu připouštěli možnost změny svého prostorového a časového chování v podobě vyhýbání se určitým (např. rušným) místům. Někdy však byly přiznávány strategie zvýšené ostražitosti a zvýšeného povědomí o svém okolí a záměrného ignorování tématu terorismu.

Zcela induktivně pak výzkum odhalil, že jedním ze zásadních faktorů ovlivňující psychologické reakce účastníků turismu na terorismus je jejich chápání této bezpečnostní hrozby. Znalosti o minulých teroristických incidentech, snahy o vymezení cílů a typů terorismu, role médií, určování možných způsobů útoku, pojetí teroristů jako (i)racionálních a od běžné populace (ne)odlišitelných aktérů, ale též zaujetí fatalistického postoje k terorismu, sloužily participujícím účastníkům turismu ke zorientování se v tématu a zdůvodňování jejich pohledu a výsledných tvrzení. V tomto ohledu tak byl patrný vliv na lokální psychologické reakce na terorismus, a to ať už přímý (například fatalistický postoj spočívající v chápání, že teroristické incidenty se mohou stát kdekoliv a kdykoliv a nelze je předvídat ani jim zabránit, vedl ke kognitivnímu hodnocení, že teroristický incident je v uvažovaných místech možný), tak i nepřímý zejména skrz lokální prostorové aspekty (například spojování terorismu s hromadnými úmrtími bylo důvodem, proč přítomnost vyššího množství lidí na místě zapříčiňovala negativější psychologické reakce na terorismus). Jinými slovy, jak je chápán terorismus, zásadně určuje i to, které lokální aspekty prostoru městských destinací se stanou vlivnými v psychologických reakcích na tuto bezpečnostní hrozbu. Chápání terorismu pak mělo i přímý vliv na (ne)zapojování osobních strategií ke zvládnání hrozby terorismu (například fatalistický postoj byl přímou příčinou odmítnutí myšlenky, že lidé by měli kvůli terorismu upravovat svá chování, vliv tohoto fatalistického postoje tak lze považovat za dvousečný).

Prokázáno dále bylo, že lokální psychologické reakce na terorismus ovlivňují zapojování osobních strategií ke zvládnání hrozby terorismu (například pouze participující účastníci turismu, kteří reportovali negativní afektivní reakce, připouštěli možnost změny svého prostorového a časového chování). Ovšem i obrácené působení u nich bylo odhaleno (například strategie v podobě záměrného ignorování tématu terorismu byly používány k eliminaci negativních afektivních reakcí na tuto bezpečnostní hrozbu).

Výzkum dále indikoval, vedle zmíněného individuálního chápání terorismu, některé další charakteristiky skutečných účastníků turismu, které ovlivňují jejich lokální (psychologické) reakce na

terorismus v městské destinaci. Ovšem i z důvodu, že šlo o kvalitativní výzkum, působení těchto faktorů je zatím pouze předpokladem. Adresovat je musí budoucí výzkumy. Další možné směry budoucích výzkumů – stejně jako limity toho předkládaného – jsou v článku detailně diskutovány. Též jsou v něm uvedeny teoretické a praktické implikace, které plynou z předložených zjištění. Plné znění lze nalézt v Příloze 3.

4.4. Článek IV – Turismus v městských destinacích zasažených terorismem malého rozsahu

původní název	Turismus v městských destinacích zasažených terorismem malého rozsahu
autoři	Krajňák, Tomáš Vágner, Jiří Krajňáková, Lenka
autorský podíl	60 %
rok	2023
časopis	Studia Turistica
typ výsledku	J _{ost} – původní článek
citace	KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J., KRAJŇÁKOVÁ, L. (2023): Turismus v městských destinacích zasažených terorismem malého rozsahu. <i>Studia Turistica</i> , 14, 2, 18–43.
odkaz	https://www.studiaturistica.cz/wp-content/uploads/2023/12/studia_turistica_2023_2.pdf

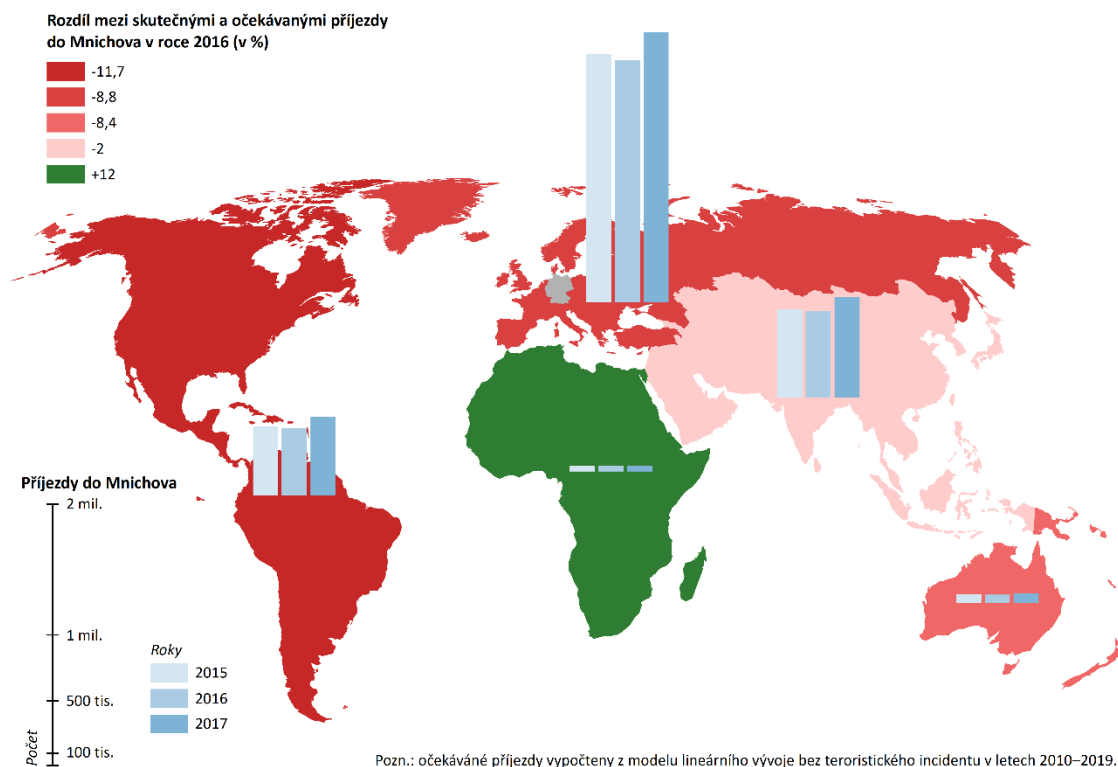

Článek IV má návaznost na dílčí cíl (4) odhalit, zda a jakým způsobem se proměňují reakce účastníků turismu vůči destinacím zasažených terorismem malého rozsahu. I v tomto případě byl použit Mnichov jako případová studie. Výsledky, jichž bylo v daném článku dosaženo, pak vycházejí ze dvou studií. Zatímco první byla zaměřena na zkoumání reakcí potenciálních účastníků turismu, a to za pomoci odhalování proměn poptávky v turismu vyjádřené turistickými příjezdy, druhá studie se věnovala reakcím skutečných účastníků turismu, kteří po nějaké době do zasažené destinace přicestovali.

V rámci první studie byl identifikován negativní dopad terorismu malého rozsahu na poptávku v turismu v městské destinaci. Teroristický incident v Mnichově z července 2016 sice nevedl k meziročnímu poklesu počtu příjezdů v daném roce, ovšem zapříčinil, že příjezdy v roce 2016 nenaplnily očekávání. Došlo ke ztrátě několika set tisíc příjezdů do uvažované destinace.

Ztráta byla dána zejména reakcí zahraničních trhů. Ukázalo se, že zahraniční turismus byl zasažen silněji než turismus domácí. Detailnější rozbor ztrát u zahraničního turismu pak odkryl rozdíly dle zdrojových makroregionů (Obrázek 5). Nejnegativněji byly zasaženy příjezdy z Ameriky a vcelku překvapivě z Evropy. Navíc nejen celoevropská, ale ani poptávka ze sousedních států se neukázala jako odolnější vůči terorismu malého rozsahu než poptávka z ostatních světových regionů. V případě terorismu malého

rozsahu se tak nepotvrdil předpoklad, že interregionální turismus neboli geograficky vzdálenější trhy na něj reagují citlivěji než turismus intraregionální neboli geograficky blízké trhy. Jako nejméně ovlivněné se ukázaly být asijský a zejména africký zdrojový makroregion, u nějž bylo dokonce překonáno očekávání.

Obrázek 5 – Dopady teroristického útoku v Mnichově na zahraniční příjezdy z makroregionů v roce 2016

Zdroj: vlastní zpracování.

Analýza na úrovni zdrojových států však odhalila podstatné rozdíly v reakcích uvnitř některých makroregionů. Lze to demonstrovat na příkladu Asie, uvnitř které došlo k relativně vysokým ztrátám u příjezdů z východoasijských států Číny a Japonska. Naopak příjezdy občanů například Izraele nebyly takřka ovlivněny, a i ty ze států Perského zálivu vykazovaly relativní odolnost. Toto zjištění je zajímavé, jelikož většina usmrcených obětí uvažovaného teroristického incidentu byla islámského vyznání, kulturní blízkost mezi obětí a zdrojovými trhy přitom byla předchozími studiemi prokázána jako vlivná. Obecně státy s převažujícím muslimským obyvatelstvem nevykazovaly v předloženém výzkumu negativnější reakce oproti jiným trhům, a dokonce ani příjezdy z Turecka (turecká národnost byla nejčastěji zastoupená u usmrcených obětí). Naopak jednu z nejnegativnějších reakcí vykázaly příjezdy občanů Spojených států amerických, zcela jistě pak v absolutním vyjádření, což je dáno tím, že jde o nejsilnější zdrojový stát mnichovského turismu.

Co se časového vývoje týče, odhaleno bylo, že ač se turismus v Mnichově dokázal vrátit na předkrizovou úroveň již v září 2016, po teroristickém incidentu uběhlo dalších 13 měsíců, kdy terorismus ovlivňoval místní turismus, tedy než se plně zotavily příjezdy do Mnichova. Navíc nenastal zpožděný efekt, ale

největší pokles poptávky následoval víceméně ihned po incidentu. V článku je argumentováno, že v tomto ohledu sehrálo významnou úlohu pořádání pivního festivalu Oktoberfest, který mohl utlumit postupné sílení dopadů terorismu na poptávku v turismu a zřejmě uspil její zotavení. V článku jsou pak diskutovány detailně další výsledky této první studie.

U druhé studie je nezbytné nejprve zmínit, že vychází z dat od participantů, na jejichž pohledu je postaven výzkum řešící třetí dílčí cíl této práce. V některých oblastech se výsledky a zjištění překrývají. V rámci tohoto překryvu pak byla vysledována značná shoda. Tedy získané výsledky z předkládané pilotní studie, které budou nyní prezentovány, dodávají reliabilitu zjištěním, jež byla představena v předchozí podkapitole 4.3. Zároveň platí, že tohoto výzkumu se účastnili pouze zahraniční účastníci turismu. V případě dále prezentovaných výsledků ohledně odhalených reakcí skutečných účastníků turismu tak není zohledňována perspektiva domácího turismu.

Zjištěno bylo, že zahraniční účastníci turismu, kteří po nějaké době do terorismem zasaženého Mnichova přicestovali, vnímali jeho městské centrum jako možný cíl dalšího teroristického útoku. Pravděpodobnost sice nepovažovali za vysokou, přesto ji hodnotili v průměru jako střední. Zároveň se tato vnímaná pravděpodobnost teroristického incidentu lišila napříč specifickými místy uvnitř městského centra. Jako nejvyšší byla hodnocena na hlavním vlakovém nádraží a na centrálním mnichovském náměstí (Marienplatz), naopak jako nejmenší před budovou mnichovského policejního prezidia, případně též v židovském centru a na místě katedrály Frauenkirche. Naproti tomu strach z terorismu byl obecně velmi nízký. V konečném důsledku se prokázal významný rozdíl mezi afektivními a kognitivními psychologickými reakcemi na terorismus.

Co se dalších reakcí v souvislosti s terorismem týče, tak odhaleným výsledkem byla značná náklonnost participujících účastníků turismu k přítomnosti viditelných bezpečnostních opatření. Osobní strategie zvládnání hrozby terorismu naproti tomu byli ochotni přijímat v menší a spíše omezené míře. Též mezi jednotlivými typy osobních strategií byly odhaleny významné rozdíly u náklonnosti k jejich zapojování. Nejvíce byly odmítány prostorové a časové strategie, což indikuje, že při návštěvách městských destinací zasažených terorismem malého rozsahu nedochází k zásadním změnám v prostorovém ani časovém chování. Proaktivní strategie v podobě větší vnímavosti, podezřívavosti či snah o větší informovanosti, byli participující účastníci turismu ochotni zapojovat již více.

Analýza neodhalila téměř žádný vliv předpokládaných faktorů na straně účastníků turismu, které by ovlivňovaly jejich reakce v souvislosti s hrozbou terorismu v městské destinaci. Jednu z výjimek představoval věk. Jelikož výsledky této pilotní studie jsou vlivem vzorku participantů (<40 let) limitovány na mladší účastníky turismu, ukázalo se – ne zcela překvapivě –, že ta mladší část vnímala pravděpodobnost teroristického incidentu v centru Mnichova jako vyšší. Obecně malý vzorek participantů u této studie, který byl založen na nenáhodném výběru nemající ambice reprezentovat veškeré zahraniční (v Mnichově) či dokonce mezinárodní účastníky turismu, představuje zásadní limit

pro dosažené výsledky. Studie nicméně slouží jako prvotní náhled do problematiky a odrazový můstek pro budoucí výzkumy zabývající se reakcemi skutečných účastníků turismu, kteří navzdory určité hrozbě terorismu přicestují do městské destinace.

Kromě detailní diskuse dosažených výsledků z této studie jsou v samotném článku dále předloženy další limity uskutečněného a možnosti budoucího výzkumu, a to v návaznosti na obě zde prezentované studie. Též nechybí shrnutí hlavních praktických implikací, které plynou z celého výzkumu. Plné znění lze nalézt v Příloze 4.

5. Diskuse a závěr

Vliv bezpečnosti na psychologické a následné behaviorální reakce účastníků turismu je tématem, jehož aktuálnost je dosavadní odbornou literaturou reflektována již několik desetiletí. To však neznamená, že by bylo dosaženo všeobecně platné teorie. I z důvodu neustálých proměn společnosti to zřejmě nebude ani nikdy možné. Těž v případě omezení se na působení intencionálních, či dokonce specifických politicko-bezpečnostních hrozeb dosavadní vědecké poznatky rozhodně nejsou kompletní. Lze to do značné míry připisovat i složitosti tématu, které vyžaduje multidisciplinární přístup za využití poznatků především z psychologie, sociologie, politologie, ekonomie a geografie. Předkládaná práce se tudíž věnovala některým nedostatečně prozkoumaným, či zcela neprozkoumaným dílčím tematickým oblastem psychologického působení terorismu a souvisejících bezpečnostních hrozeb na účastníky turismu. Učinila tak na příkladu systematického shrnutí všeobecného působení terorismu na poptávku v turismu, analýzy vnímání rizikovosti politicko-bezpečnostních hrozeb na Blízkém východě z pohledu české poptávky v turismu a hloubkového výzkumu možných psychologických či behaviorálních reakcí účastníků turismu vyvolaných terorismem v německém Mnichově. Konkrétní výsledky a zjištění byly publikovány v odborných recenzovaných člancích, které jsou přílohou této práce. Kapitola 4 pak dosažené výsledky a zjištění shrnula – a to i s ohledem na mnohé geografické aspekty, které nastiňované téma doprovázejí – a poukázala tak, jak byly jednotlivé dílčí cíle disertační práce naplněny.

Předchozí literatura nemá pochyby o skutečnosti (a často je na ní založena), že možné působení (nejen) politicko-bezpečnostních hrozeb na turismus je určováno primárně psychologickými reakcemi, které mohou v důsledku těchto hrozeb u účastníků turismu vznikat. Absentuje však diskuse a explicitní výzkum o tom, jestli tento zprostředkovatel v podobě psychologických reakcí nemá i určitý geografický charakter. Předkládaná práce měla záměr napravit primárně tento nedostatek. Proto jejím hlavním cílem bylo odhalit a objasnit geografické podmíněnosti a projevy psychologických reakcí účastníků turismu na terorismus a související bezpečnostní hrozby. Tento cíl a předpoklad, na němž je založen, nevznikly nikterak nahodile, ale reagují na značné množství odborné literatury, která nepovažuje psychologické reakce na hrozby v čele se strachem za pouhou psychogenní záležitost, ale i za sociální a prostorové jevy (Pain 2009). Navíc předchozí literatuře v oblasti výzkumu turismu věnující se vlivu bezpečnosti na zájmový socioekonomický fenomén nelze odepřít, že mnohé geografické aspekty v daném vztahu implicitně nastínila. Nyní tak budou stručně shrnuty a diskutovány výsledky a zjištění o geografických podmíněnostech a projevech, které byly nejen nově objeveny, ale i ty, které byly identifikovány v dosavadní literatuře a případně i potvrzeny, nebo zpochybněny předloženým původním výzkumem.

Je zřejmé a zároveň nepřiliš překvapivé, že psychologické reakce účastníků turismu na terorismus a související bezpečnostní hrozby se projevují různorodě napříč prostorem. Mnohá místa jsou vnímána, případně pocíťována odlišně z hlediska jejich politicko-bezpečnostní rizikovosti. Odlišnosti byly objeveny mezi destinačními státy a zároveň i na nižší řádovostní úrovni uvnitř destinací mezi lokálními

místa. Místa jako centrální náměstí, významné nákupní ulice či vlaková nádraží mohou mít z hlediska terorismu značný topofobický význam pro účastníky turismu, naproti tomu klidným a zabezpečeným místům takový význam přisuzován spíše nebývá. Obdobná místa a rozdíly mezi nimi byly naznačeny u předchozích velmi ojedinělých pokusů zkoumající strach z terorismu na lokální úrovni (Ilum 2023). Je ovšem zajímavé, že u obdobných míst může vznikat též strach z kriminality (Jířková, Temelová 2012a; 2012b; Šimáček a kol. 2020), což ukazuje, že jejich postavení z hlediska topofobického významu je značně problematické, a zároveň naznačuje, že fyzické a sociální aspekty konkrétního místa mnohdy představují na bezpečnostní hrozbě významně nezávislý stimul strachu. Předchozí výzkumy dále zjistily, že vnímání rizik je odlišné i mezi destinacemi v podobě celých makroregionů (Kozak, Crotts, Law 2007). Dále se ukazuje, že odlišnosti mezi destinacemi a uvnitř destinací nemusí být důsledkem jen proběhlých bezpečnostních incidentů, ale mohou být vázány na sociální konstrukce, které vedou k imaginativním geografickým a k posuzování míst pomocí estetiky v návaznosti na lidské úsudky o terorismu a případně i o dalších politicko-bezpečnostních hrozbách. Přestože „globalizovaný strach“ v novodobé kultuře strachu lze chápat jako diskursivní a mnohdy neodpovídající reálnému riziku (Furedi 2006), různorodost psychologických reakcí účastníků turismu na politicko-bezpečnostní hrozby napříč místy poskytuje oporu kritice častého předpokladu, který po 11. září 2001 začal zejména v poststrukturalistických pracích dominovat, o všudypřítomnosti tohoto strachu ve společnosti (Pain 2009; 2010). Navzdory určité různorodosti psychologického působení napříč místy ovšem mají mnozí účastníci turismu v myslech představu o bezprostorovém a deterritorializovaném terorismu – v souladu s některými přístupy k současnému terorismu (Bahgat, Medina 2013) –, jelikož výskyt jeho incidentů považují za možný téměř kdekoli a kdykoli.

Významnou prostorovou manifestací psychologického působení politicko-bezpečnostních hrozeb na účastníky turismu lze spatřovat v substitučním, nebo naopak generalizačním/přelévacím efektu. Jak předchozí literatura, tak zde představený původní výzkum prokázaly, že se účinky politicko-bezpečnostních hrozeb na poptávku v turismu šíří mezi destinacemi. V souladu s prvním geografickým zákonem (Tobler 1970) mohou zejména blízké destinace doplácet na (vnímanou) výraznou politicko-bezpečnostní rizikovost určitého místa. Zdá se, že přelévací efekt se vyskytuje i mezi blízkými místy na těch nejnižších řádovostních úrovních. Blízké destinace mohou ovšem někdy i těžit z dané situace. Takovýto substituční efekt však je patrný zejména při uvažování makroregionální úrovně. Nastíněné prostorové externality přitom nemusí být určovány pouze fyzickou vzdáleností, ale i kulturními aspekty. Ty destinace, které považujeme za kulturně spřízněné s destinací přímo ovlivněnou politicko-bezpečnostními hrozbami nebo událostmi, též mohou na celou situaci doplácet. Kulturou vyvolaný generalizační efekt navíc může probíhat i na zdrojových trzích, jestliže se potenciální účastníci turismu kulturně identifikují s oběťmi politicko-bezpečnostních událostí. Avšak takovýto kulturou vyvolaný efekt byl zatím otestován pouze na příkladu turistického cestování ze západních států do států s převažujícím muslimským obyvatelstvem (Neumayer, Plümper 2016). Budoucí výzkumy proto musí

ověřit, zda je platný i v jiných kulturních kontextech, neboť nelze vyloučit, že jde o výlučný projev orientalismu mající výrazné homogenizační i identitotvorné důsledky (Said 1979; Daněk 2020). Kulturní podobnost by totiž v jiném kontextu mohla být výrazným motivem i pro substituční efekt. Původní výzkum provedený v rámci této práce do určité míry zpochybňuje, že kulturní identifikace s obětí obecně psychologicky působí na účastníky turismu zásadně negativně. I proto na zdrojových trzích v souvislosti s mnichovským incidentem (šlo ovšem o terorismus malého rozsahu) přelévací efekt objeven nebyl. Možností je, že jeho působení limitují jiné faktory a v tomto konkrétním případě mohlo jít o určitou resilienci vůči terorismu danou předchozí zkušeností s ním v domovském prostředí.

Nastíněné projevy psychologického působení politicko-bezpečnostních hrozeb mohou mít důsledky pro prostorové chování účastníků turismu. Práce se nezaobírala tím, zda psychologické reakce ovlivňují destinační volby a záměry turisticky cestovat, jelikož jde o literaturou mnohokrát prokázanou skutečnost. To znamená, že pokud dochází k poklesu poptávky v turismu u destinací přímo ovlivněných politicko-bezpečnostními hrozbami a událostmi – dle zjištění této práce tomu tak ve výrazné většině případů bývá a tento negativní dopad může existovat i u těch méně závažných událostí –, lze to připisovat hlavně nastíněnému psychologickému působení. Na druhou stranu empirické prokázání jeho relativního významu oproti jiným příčinám (destrukce infrastruktury a atraktivit, autoritativní omezování cestování, omezování aktivit ze strany soukromého sektoru) by mohlo být velmi zajímavým výzkumným počinem v budoucnu. Navíc stále je relativně málo známo o tom, k jakým změnám prostorového chování dochází u domácího turismu (výjimku představují například Adeloye, Brown 2018; Adeloye 2020). Nicméně možná ještě více neprobádanou oblastí dosud byly proměny (prostorového) chování účastníků turismu na lokální úrovni, což tato práce reflektovala. Terorismus a jeho vliv na psychologické reakce projevující se různorodě napříč prostorem sice někdy mohou vyústit v záměry skutečných účastníků turismu vyhnout se určitým místům uvnitř lokálních destinací, případně v určitých časech, zřejmě se tak však děje jen v případech, kdy je působení terorismu tak silné, že vyvolává afektivní reakce, jako je strach. Jak navíc ukázala dosavadní literatura, ty vcelku rychle zcela mizí (Pain 2010; Ilum 2023). Změny v lokálním (časoprostorovém) chování účastníků turismu v důsledku psychologického působení terorismu jsou tedy spíše výjimečné, a toto zjištění má oporu i v předchozí literatuře (Vanneste a kol. 2017). Zdá se, že v tomto ohledu fatalistické postoje k terorismu, vyznačující se úvahami o nekontrolovatelné hrozbě potenciálně se uskutečňující kdekoliv a kdykoliv, slouží jako strategie zvládání strachu z terorismu. Předložený výzkum, podpořený i předchozími studiemi (Ferreira a kol. 2019; Ilum 2023), navíc ukázal, že snaha zvládat strach namísto hrozby je mnohdy i záměrná dle hesla „nenechat teroristy zvítězit“. Ve zkratce lze shrnout, že prostorové důsledky psychologického působení terorismu jsou v chování účastníků turismu patrnější na vyšších řádovostních úrovních než na těch nižších, to jest týkají se spíše potenciálních než skutečných účastníků turismu.

Psychologické reakce účastníků turismu na terorismus a související bezpečnostní hrozby jsou podmíněné mnohými aspekty prostoru a míst. Objasnování, o jaké konkrétní aspekty se jedná, je nesmírně důležité. Pokud negativní psychologické reakce na současné globální politicko-bezpečnostní hrozby nejsou všudypřítomné, je třeba se ptát na důvody proč někde/y tyto reakce přítomné jsou – včetně toho, proč jsou různorodé – a jinde/y přítomné nejsou (Pain 2009). Jejich hlubší pochopení je přitom vyžadováno i výzkumníky věnující se problematice přímo v turismu (Karl, Schmude 2017; Karl, Muskat, Ritchie 2020). Prostorové podmíněnosti jsou přítomné napříč řádovostními úrovněmi. Na příkladu politicko-bezpečnostní hrozby v podobě terorismu se ukázalo, že zranitelnost destinačního státu se jeví být vyšší s jeho nižší mírou ekonomického rozvoje, demokracie, závislosti na turismu či obecné bezpečnosti. Na nižší úrovni sehrává úlohu, zda má prostor charakter městský nebo venkovský a u městských destinací pak dále jejich velikost.

U konkrétních míst na lokální úrovni jde často o jejich hmatatelné fyzické a sociální vlastnosti, ale též o jejich symbolické a pocitové významy. Na příkladu městského centra v Mnichově bylo identifikováno několik druhů těchto aspektů. Tím nejvýznamnějším byla zalidněnost místa – čím hustší, tím byly psychologické reakce na terorismus negativnější. Vysvětlení je přímočaré v tom, že lidé si soudobý terorismus spojují s masovým vražděním. Je ovšem třeba rozpoznat, že hodnocení hustoty zalidnění je subjektivní záležitostí a co je pro jednoho již moc, je pro jiného stále málo (Siwek 2011). Viditelná bezpečnostní opatření byla dalším velmi důležitým aspektem vyvolávající však povětšinou opačné působení, neboť spíše s jejich absencí jsou psychologické reakce na terorismus u účastníků turismu negativnější. Přesto i případy, kdy tato opatření hrozbu terorismu připomínají, a posilují tak jeho psychologické působení, byly objeveny. Práce tudíž nepřispěla k vyřešení sporu mezi tradicionalisty a kritiky, ovšem oběma přístupům přiznává platnost jejich tvrzení. Budoucí výzkum musí svoji pozornost zaměřit na to, kdy je který předpoklad o působení bezpečnostních opatření platný. Jak ukázala tato práce, a to v souladu s předchozí literaturou (Al-Saad, Ababneh, Alazaizeh 2019), rozdíly se zdají být dány i typem opatření. Z hmatatelných fyzických a sociálních aspektů míst lze dále zmínit, že negativní psychologické působení terorismu na účastníky turismu bývá zprostředkováno i přítomností společenských událostí, ekonomických a autoritních cílů, systému hromadné dopravy či turistických a náboženských prvků. Nicméně též pocíťovaná atmosféra místa a jeho symbolika či věhlas se ukázaly být důležitými faktory. Fyzická otevřenost místa – jakožto předchozími studii potvrzená vlastnost prostoru výrazně ovlivňující lidské psychologické reakce na hrozby (Valentine 1989; Brownlow 2005; Jíchová, Temelová 2012b; Cohen, Rotem-Mindali 2018) – také vykazovala v předloženém výzkumu vliv, ovšem ambivalentní. Konečně byl objeven i efekt polohy či vzdálenosti místa od míst ostatních.

Jak bylo naznačeno i dříve u prostorového projevu v podobě generalizačního/přelévacího efektu, geografickou podmíněnost lze spatřovat vskutku ve vzdálenosti. Může tedy jít o vzdálenost mezi místem, které plánujeme navštívit, a místem, u kterého je bezpečnost narušená. Výsledky a zjištění této práce mohou naznačovat, že určitou úlohu sehrává i vzdálenost mezi destinací a zdrojovým trhem.

Patrné to může být z rozdílných reakcí domácího a zahraničního turismu, přičemž ten první reaguje zpravidla méně citlivěji. Podchycení vlivu vzdálenosti je nicméně obecně obtížně zjištělné, jelikož jde o faktor, který je s ostatními úzce provázán a jen těžko od nich oddělitelný. Dosavadní výzkum uznává, že v lidských percepcích rizika vzdálenost roli sehrává, ale není ústřední (Rufat 2015). Citlivější reakce zahraničního turismu lze brát za výsledek častého předsudku v lidském myšlení, že domov je bezpečnější než zahraničí. Zůstává však otázkou, zda ten je důsledkem nedostatku znalostí, které klesají i s rostoucí vzdáleností od běžného místa pobytu. Mnohé dosavadní studie sice prokázaly, že předchozí osobní zkušenost s návštěvou destinace limituje negativní psychologické reakce na bezpečnostní hrozby (Fuchs, Reichel 2011; Adeloye 2020; Isaac 2021), což je v souladu s obecně větším strachem lidí v nefamiliárním prostoru (Warr 1990; Modly 2009). Ve zde prezentovaných původních výzkumech ovšem tento vliv prokázán nebyl, a tak je částečně zpochybněna jeho universální platnost. Zohledňován totiž musí být i konkrétní charakter návštěvy (Siwek 2011). Původní výzkum v této práci dále též neprokázal, že by faktor vzdálenosti byl důvodem rozdílných reakcí zahraničních trhů. Nepotvrdil se předpoklad, že by ty vzdálenější byly citlivější na proběhnuvší teroristický incident. V tomto případě však šlo o incident malého rozsahu, ty mohou poutat větší pozornost v bližších regionech než těch vzdálenějších, čímž se může stírat původní působení vzdálenosti. Eliminovat či dokonce zcela obrátit jej mohou i další faktory jako například zvolený, respektive nezbytný (na delší vzdálenosti například letecky) způsob přepravy do destinace (Mitra, Pham, Bandyopadhyay 2018).

Míra psychologické reakce účastníků turismu na politicko-bezpečnostní hrozby je geograficky podmíněná též přímo aspekty v prostoru zdrojových trhů, a proto i v tomto prostoru lze hovořit o různorodých projevech těchto reakcí. Například se zdá, i dle výsledků této práce, že s vyšší mírou ekonomického rozvoje zdrojového trhu je psychologické působení negativnější. Kulturní zázemí i související ochota podstupovat riziko panující na zdrojovém trhu byly dále identifikovány předchozí literaturou jako vlivné (Reisinger, Mavondo 2006; Kozak, Crofts, Law 2007; Seabra a kol. 2013). Obzvláště důležitá se jeví být úroveň bezpečnosti na zdrojovém trhu. Již dříve bylo v této závěrečné kapitole naznačeno, že určitá resilience může u účastníků turismu vznikat, jestliže jsou na terorismus zvyklí ze svého domovského prostředí. Napříč provedenými výzkumy se resilience projevuje například mezi účastníky turismu z Izraele. V těchto případech bývají účastníci turismu motivováni svým předsudkem, že destinace je bezpečnější než domov – objevený jak ve zde prezentovaném původním výzkumu, tak ve výzkumech předchozích (Uriely, Maoz, Reichel 2007; Fuchs a kol. 2013). Na druhou stranu předchozí zkušenost s terorismem (ať už přímá nebo více nepřímá) mnohdy zapříčiňuje u účastníků turismu negativnější psychologické reakce na tuto bezpečnostní hrozbu než u těch, kteří ji nemají (Seabra, Abrantes, Kastenholz 2012; Seabra a kol. 2013). Je totiž prokázáno, že čím blíže k teroristickému incidentu jsme se nacházeli, tím je naše percepce rizika negativnější (Fischhoff a kol. 2003; Woods a kol. 2008) – nejvíce v těsné blízkosti a pak velmi ostře klesá (Pain 2010). Zdá se tak, že ojedinělé incidenty obzvláště velkého rozsahu v domovském prostředí výrazně negativně ovlivňují

psychologické reakce potenciálních účastníků turismu, pokud se nicméně z ojedinelých stanou často se opakujícími, nástup resilience bývá pravděpodobnější. Při hrubé generalizaci platí, že jeden z největších strachů z terorismu lze obzvláště po 11. září 2001 pozorovat ve Spojených státech amerických (Pain 2010). Tato práce a předchozí výzkumy (Reisinger, Mavondo 2006) ukazují, že se to projevuje i u amerických účastníků turismu. Vedle role nastíněné traumatické události je však třeba také zohlednit, že Američané jsou častým terčem terorismu (Neumayer, Plümer 2011). Spor o psychologický vliv bezpečnosti/terorismu na zdrojovém trhu je velmi dobrým příkladem toho, jak se různé geografické podmíněnosti proměňují napříč kontexty a v každém je jim přiřkládána jiná váha. Obecně se nicméně zdá, že účastníci turismu z méně bezpečných zdrojových trhů jsou tolerantnější vůči absenci bezpečnosti v destinacích (Fourie, Rosselló-Nadal, Santana-Gallego 2020).

Bylo by možné uvádět mnohé další geografické podmíněnosti psychologických reakcí účastníků turismu na politicko-bezpečnostní hrozby, které například spíše implicitně identifikovala předchozí literatura. Jsou přítomné na všech řádovostních úrovních, v různých prostorech, případně se týkají i samotné hrozby. Například u terorismu se zdají být psychologické reakce účastníků turismu určovány též tím, zda šlo o domácí nebo transnacionální teroristický incident. Zcela zásadní je, že jednotlivé geografické podmíněnosti nepůsobí samostatně, vždy jde o jejich vzájemnou interakci, a nadto mají v různém kontextu různorodý význam.

Z nastíněné diskuse může být patrné, že například percepce geografického prostoru, geografie strachu a imaginativní geografie představují vhodné geografické koncepty, z kterých lze vycházet pro studium psychologického působení politicko-bezpečnostních hrozeb, jako je terorismus, na účastníky turismu. V předchozích pracích byla jejich tvrzení obsažena jen okrajově, navíc spíše implicitně a explicitně opravdu jen velmi výjimečně (Adeloye 2020). Poznatky geografie strachu nebyly do zkoumání nastíněného tématu integrovány dokonce vůbec. Co přitom dosud značně chybělo, bylo seskočení ze „slonovinové věže“ a hlubší vnoření výzkumníků do výzkumu, například i pomocí zapojení kvalitativně orientovaných výzkumů. V této souvislosti je zde navrhováno, že téma musí být více zaplněno emocemi a „všedními“ lokálními zkušenostmi přímo dotčených osob. K tomu všemu může geografie strachu posloužit jako vhodné východisko. Předkládaná práce se zdá být jednou z prvních, která se explicitně hlásí ke zkoumání geografie strachu z terorismu v turismu, a představuje tak prvotní počín, který mohou budoucí práce následovat. Zároveň se nesnažila na problematiku nahlížet kritickou optikou v podobě přístupů, které si geografii strachu rychle osvojily. Práce nezpochybňuje, že reakce účastníků turismu v návaznosti na politicko-bezpečnostní hrozby mohou být důsledkem skrytých struktur a sociálních/politických mocenských vztahů formující prostor. Objasnování jejich úlohy však již přenechává budoucím výzkumům.

V této závěrečné kapitole byly naznačovány i možné konkrétní výzkumné problémy, které by budoucí studie měly řešit. Jedním z kompletních posunů může být zaměření se na marginalizované minoritní skupiny. Nezbytnost budoucího zkoumání jejich psychologických reakcí při turismu v souvislosti

zejména s terorismem může nalézt oporu v tom, že jsou to právě ony, ač běžně demonizovány, kdo jsou soudobými globálními hrozbami nejnegativněji psychologicky ovlivňovány (Pain 2009; 2010). Terorismu, jakožto příkladu politicko-bezpečnostní hrozby, byla ovšem dosavadním výzkumem věnována až nadměrná pozornost. Určité „odterorizování“ literatury zaobírající se vlivem bezpečnosti na turismus může být na místě. Možností je zaměřeni se na působení bezpečnosti v celé své komplexnosti (Karl, Muskat, Ritchie 2020). Opačným a zřejmě progresivnějším směrem může být zohlednění konkrétních bezpečnostních problémů, které v čím dál tím větší míře, a to možná i v kontrastu s terorismem, zasahují do lidského myšlení a pocitů. V návaznosti na nezbytnost výzkumu reakcí marginalizovaných skupin, se budoucí literatura musí více zaměřit na to, jak psychologicky působí na účastníky turismu události a hrozby týkající se zločinů z nenávisti. Ať už v souvislosti, nebo ne, velmi aktuálním tématem, které výzkum ohledně reakcí účastníků turismu musí reflektovat, jsou masové střelby (pro prvotní studie viz Erdem, Vayghan, Bai 2020; Li, Yuan, Gao 2023). Ty sice na první pohled často působí jako teroristické, ale mnohdy kritéria terorismu splňovat nemusí (absentující politický, příp. náboženský nebo ideologický motiv; nemající záměr vyvolat strach ve společnosti). V tomto ohledu může jejich působení pomoci objasnit, zda jsou specifická kritéria terorismu u účastníků turismu rozhodující, nebo nepodstatné.

Výsledky a zjištění této práce mají i výrazné praktické implikace. Jejich konkrétní znění lze nalézt v jednotlivých článcích, které tvoří základ této práce a jsou dostupné v přílohách. Zde v závěru již není praktickým implikacím věnován větší prostor. Přesto je nezbytné zdůraznit jejich význam, jelikož informování praxe může pomoci k tomu, aby vhodně v souvislosti s bezpečností reagovala, a v důsledku pomohla nastolit udržitelné prostorové chování účastníků turismu. Na druhou stranu výsledky a zjištění předkládané práce doprovází určitá omezení, která limitují jejich universální platnost. Ty jsou též detailně diskutovány v jednotlivých článcích.

Výzkumu v oblasti turismu je nezbytné uznat jeho významný přínos k dosavadním poznatkům o vnímání a pocíťování (politicko-)bezpečnostních hrozeb. Možná žádná jiná tematicky zaměřená odborná literatura nebyla tak aktivní. Výraznou aktivitu lze zřejmě přisuzovat předpokládaným závažným implikacím na jeho zájmový fenomén. Ovšem získávané poznatky jsou relevantní i mimo oblast turismu. Není tak překvapivé, že na příkladu turismu se o potvrzování svých předpokladů pokoušejí například strůjci psychometrického paradigmatu (Fischhoff a kol. 2004) a i další zastánci psychologického přístupu k riziku (Larsen, Brun, Øgaard 2009; Brun, Wolff, Larsen 2011; Wolff, Larsen, Øgaard 2019). Pozorování změn v destinačních volbách a záměrech turisticky cestovat je totiž relativně viditelným a snadno dostupným příkladem toho, jak se lidské chování pod vlivem subjektivní bezpečnosti mění. Oblast turismu lze tedy považovat za ideální pro testování mnohých předpokladů o tom, jak bezpečnostní hrozby prostřednictvím psychologických procesů působí na lidské chování, a takovýto výzkum je a bude nadále nesmírně důležitý i s ohledem na neustálý vývoj společnosti, hrozeb a jejich interakce. Zároveň je doloženo, že geografie představuje klíčovou vědu ke zkoumání interakce

psychologického působení bezpečnosti a lidského jednání (Golledge 2001; Pain 2009; Koskela 2010; Pain 2010). Přestože je geografie v tématu patrná obzvláště při uvažování na úrovni turismu, jeho výzkum dosud nedostatečně přiznal význam geografickým přístupům a konceptům. Předkládaná práce tímto směrem celou problematiku posouvá a vyzývá k dalšímu geografickému směřování vědeckého bádání.

6. Literatura

- ABBAS, J., MUBEEN, R., IOREMBER, P. T., RAZA, S., MAMIRKULOVA, G. (2021): Exploring the impact of COVID-19 on tourism: Transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry. *Current Research in Behavioral Sciences*, 2, 100033.
- ADELOYE, D., BROWN, L. (2018): Terrorism and domestic tourist risk perceptions. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 16, 3, 217–233.
- ADELOYE, D., CARR, N., INSCH, A. (2020): Conducting qualitative interviews on sensitive topics in sensitive places: The case of terrorism and tourism in Nigeria. *Tourism Recreation Research*, 45, 1, 69–79.
- ADELOYE, D. O. (2020): Geographical perceptions of terrorism and their influence on domestic tourists' travel intentions. Thesis. University of Otago, Dunedin.
- AFONSO-RODRÍGUEZ, J. A., SANTANA-GALLEGO, M. (2018): Is Spain benefiting from the Arab Spring? On the impact of terrorism on a tourist competitor country. *Quality & Quantity*, 52, 3, 1371–1408.
- AIMABLE, E. A. E., ROSSELLÓ, J. (2009): The short-term impact of 9/11 on European airlines demand. *European Journal of Tourism Research*, 2, 2, 145–161.
- AKAMAVI, R. K., IBRAHIM, F., SWARAY, R. (2023): Tourism and troubles: Effects of security threats on the global travel and tourism industry performance. *Journal of Travel Research*, 62, 8, 1755–1800.
- AKKUŞ, G., ARSLAN, A. (2021): Intention to visit a destination from the perspective of Broken Windows theory. *European Journal of Tourism Research*, 28, 2802–2802.
- AKTAS, G., GUNLU, E. A. (2016): Crisis management in tourist destinations. In: Theobald, W. F. (ed.): *Global Tourism*. Routledge, Abingdon, Oxon, 440–457.
- AL-SAAD, S., ABABNEH, A., ALAZAIZEH, M. (2019): The influence of airport security procedures on the intention to re-travel. *European Journal of Tourism Research*, 23, 127–141.
- ALVAREZ, M. D., CAMPO, S. (2014): The influence of political conflicts on country image and intention to visit: A study of Israel's image. *Tourism Management*, 40, 70–78.
- ANDRAZ, J. L. M., RODRIGUES, P. M. M. (2010): Events that marked tourism in Portugal. *Applied Economics Letters*, 17, 8, 761–766.
- ASONGU, S. A., NNANNA, J., BIEKPE, N., ACHA-ANYI, P. N. (2019): Contemporary drivers of global tourism: Evidence from terrorism and peace factors. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36, 3, 345–357.
- AVRAHAM, E. (2015): Destination image repair during crisis: Attracting tourism during the Arab Spring uprisings. *Tourism Management*, 47, 224–232.
- AZIZ, H. (1995): Understanding attacks on tourists in Egypt. *Tourism Management*, 16, 2, 91–95.
- BAHGAT, K., MEDINA, R. M. (2013): An overview of geographical perspectives and approaches in terrorism research. *Perspectives on Terrorism*, 7, 1, 38–72.
- BAKKER, E., DE ROY VAN ZUIJDEWIJN, J. (2022): *Terrorism and counterterrorism studies: Comparing theory and practice*. Leiden University Press, Leiden.
- BALLI, F., UDDIN, G. S., SHAHZAD, S. J. H. (2019): Geopolitical risk and tourism demand in emerging economies. *Tourism Economics*, 25, 6, 997–1005.
- BASSIL, C., HAMADEH, M., SAMARA, N. (2015): The tourism led growth hypothesis: The Lebanese case. *Tourism Review*, 70, 1, 43–55.
- BAUM, S. (2021): Secondary data in urban analysis. In: Baum, S. (ed.): *Methods in Urban Analysis*. Springer Singapore, Singapore, 51–64.

- BAUMAN, Z. (2000): *Liquid modernity*. Polity press, Cambridge.
- BAYAR, Y., YENER, B. (2019): Political stability and tourism sector development in Mediterranean countries: A panel cointegration and causality analysis. *European Journal of Tourism Research*, 21, 23–32.
- BECK, U. (1992): *Risk society: Towards a new modernity*. Sage Publications, London ; Newbury Park, Calif.
- BECK, U. (2002): The terrorist threat: World risk society revisited. *Theory, Culture & Society*, 19, 4, 39–55.
- BECK, U. (2005): War is peace: On post-national war. *Security Dialogue*, 36, 1, 5–26.
- BEERLI, A., MARTÍN, J. D. (2004): Factors influencing destination image. *Annals of Tourism Research*, 31, 3, 657–681.
- BEIRMAN, D. (2003): *Restoring tourism destinations in crisis: A strategic marketing approach*. Routledge, London New York.
- BEISBART, C. (2012): A rational approach to risk? Bayesian decision theory. In: Roeser, S., Hillerbrand, R., Sandin, P., Peterson, M. (eds.): *Handbook of Risk Theory*. Springer Netherlands, Dordrecht, 375–404.
- BERÁNEK, J. (2013): *Ekonomika cestovního ruchu*. Mag Consulting, Praha.
- BERREBI, C., LAKDAWALLA, D. (2007): How does terrorism risk vary across space and time? An analysis based on the Israeli experience. *Defence and Peace Economics*, 18, 2, 113–131.
- BIANCHI, R. (2006): Tourism and the globalisation of fear: Analysing the politics of risk and (in)security in global travel. *Tourism and Hospitality Research*, 7, 1, 64–74.
- BONHAM, C., EDMONDS, C., MAK, J. (2006): The impact of 9/11 and other terrible global events on tourism in the United States and Hawaii. *Journal of Travel Research*, 45, 1, 99–110.
- BOWEN, C., FIDGEON, P., PAGE, S. J. (2014): Maritime tourism and terrorism: Customer perceptions of the potential terrorist threat to cruise shipping. *Current Issues in Tourism*, 17, 7, 610–639.
- BRAITHWAITE, A. (2013): The logic of public fear in terrorism and counter-terrorism. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 28, 2, 95–101.
- BRAUN, V., CLARKE, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 2, 77–101.
- BRAVO, A. B. S., DIAS, C. M. M. (2006): An empirical analysis of terrorism: Deprivation, islamism and geopolitical factors. *Defence and Peace Economics*, 17, 4, 329–341.
- BRIDA, J. G., CORTES-JIMENEZ, I., PULINA, M. (2016): Has the tourism-led growth hypothesis been validated? A literature review. *Current Issues in Tourism*, 19, 5, 394–430.
- BRISUDOVÁ, L., ŠIMÁČEK, P., ŠERÝ, M. (2020): Mapping topo-ambivalent places for the purposes of strategic planning of urban space. The case of Šternberk, the Czech Republic. *Journal of Maps*, 16, 1, 203–209.
- BROOKS, D. J. (2010): What is security: Definition through knowledge categorization. *Security Journal*, 23, 3, 225–239.
- BROWNLOW, A. (2005): A geography of men's fear. *Geoforum*, 36, 5, 581–592.
- BRUN, W., WOLFF, K., LARSEN, S. (2011): Tourist worries after terrorist attacks: Report from a field experiment. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11, 3, 387–394.
- BUIGUT, S. (2018): Effect of terrorism on demand for tourism in Kenya: A comparative analysis. *Tourism and Hospitality Research*, 18, 1, 28–37.
- BUIGUT, S., BRAENDLE, U., SAJEEWANI, D. (2017): Terrorism and travel advisory effects on international tourism. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22, 10, 991–1004.

- BUNDESMINISTERIUM DES INNERN UND FÜR HEIMAT (2019): Fallzahlen Politisch Motivierte Kriminalität 2018 vorgestellt, http://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2019/05/pmk-2018.html;jsessionid=1C203DA47D0812ACEBB7226BF0CD7541.1_cid364?nn=9390260 (17. 10. 2020).
- BURGESS, A., WARDMAN, J., MYTHEN, G. (2018): Considering risk: Placing the work of Ulrich Beck in context. *Journal of Risk Research*, 21, 1, 1–5.
- BURKART, A. J., MEDLIK, S. (1981): *Tourism: Past, present and future*. Heinemann, London.
- BUTNARU, G. I., MIRONIUC, M., HUIAN, C, HALLER, A. P. (2018): Analysis of economic growth in tourism under the impact of terrorism and of the waves of refugees. *Amfiteatru Economic*, 20, 12, 885–904.
- BUZAN, B., HANSEN, L. (2009): *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press, Cambridge, UK ; New York.
- CARTER, S. (1998): Tourists' and travellers' social construction of Africa and Asia as risky locations. *Tourism Management*, 19, 4, 349–358.
- CASTLES, S. (2010): Understanding global migration: A social transformation perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36, 10, 1565–1586.
- CAVLEK, N. (2002): Tour operators and destination safety. *Annals of Tourism Research*, 29, 2, 478–496.
- CLEMENTS, M. A., GEORGIU, A. (1998): The impact of political instability on a fragile tourism product. *Tourism Management*, 19, 3, 283–288.
- COAFFEE, J. (2009): *Terrorism, risk and the global city: Towards urban resilience*. Ashgate Pub, Farnham, England ; Burlington, VT.
- COHEN, E., COHEN, S. A. (2012): Current sociological theories and issues in tourism. *Annals of Tourism Research*, 39, 4, 2177–2202.
- COHEN, N., ROTEM-MINDALI, O. (2018): Driven by fear? Commuting and Fear of Terrorism in the West Bank. *Geography Research Forum*, 38, 89–112.
- CORBET, S., O'CONNELL, J. F., EFTHYMIU, M., GUIOMARD, C., LUCEY, B. (2019): The impact of terrorism on European tourism. *Annals of Tourism Research*, 75, 1–17.
- CRENSHAW, M. (2004): The psychology of political terrorism. In: Jost, J. T., Sidanius, J. (eds.): *Political Psychology: Key Readings*. Psychology Press, 546–573.
- CRESWELL, J. W. (2014): *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. SAGE Publications, Los Angeles, Calif.
- CRIJNS, H., CAUBERGHE, V., HUDDERS, L. (2017): Terrorism threat in Belgium: The resilience of Belgian citizens and the protection of governmental reputation by means of communication. *Public Relations Review*, 43, 1, 219–234.
- CROMPTON, J. L. (1979): An assessment of the image of Mexico as a vacation destination and the influence of geographical location upon that image. *Journal of Travel Research*, 17, 4, 18–23.
- CUI, F., LIU, Y., CHANG, Y., DUAN, J., LI, J. (2016): An overview of tourism risk perception. *Natural Hazards*, 82, 1, 643–658.
- CZAIKA, M., NEUMAYER, E. (2017): Visa restrictions and economic globalisation. *Applied Geography*, 84, 75–82.
- ČEJKA, M. (2013): *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*. Barrister & Principal, Brno.
- DABIĆ, M., MIKULIĆ, I., NOVAK, I. (2017): Framing research at the tourism and terrorism nexus. *Acta Turistica*, 29, 2, 181–212.
- DALGAARD-NIELSEN, A., LAISEN, J., WANDORF, C. (2016): Visible counterterrorism measures in urban spaces—fear-inducing or not? *Terrorism and Political Violence*, 28, 4, 692–712.

- D'AMORE, L. J. (1988): Tourism — a vital force for peace. *Tourism Management*, 9, 2, 151–154.
- DANĚK, P. (2008): Vývoj moderního geografického myšlení. In: Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. (eds.): *Ekonomická a sociální geografie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň*, 9–40.
- DANĚK, P. (2013): *Geografické myšlení: úvod do teoretických přístupů*. Masarykova univerzita, Brno.
- DANĚK, P. (2020): Orientalismus – západní formování vzdálených regionů. *Geografické rozhledy*, 29, 3, 24–25.
- DAVIDSON, T. L. (2016): What are travel and tourism: Are they really an industry? In: Theobald, W. F. (ed.): *Global Tourism*. Routledge, Abingdon, Oxon, 25–31.
- DE LEON, J. P., COHEN, J. H. (2005): Object and walking probes in ethnographic interviewing. *Field Methods*, 17, 2, 200–204.
- DECROP, A. (2014): Theorizing tourist behaviour. In: McCabe, S. (ed.): *The Routledge Handbook of Tourism Marketing*. Routledge, London, 251–267.
- DEEP, A., JOHNSTON, C. S. (2017): Travel advisories – destabilising diplomacy in disguise. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 9, 1, 82–99.
- DOBOŠ, P. (2016): *Imaginativní geografie: rozbor a diskuze konceptu*. Rigorózní práce. Masarykova Univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický Ústav, Brno.
- DOSTÁL, P. (2008): Changing geographical systems and risk processes: General considerations. In: Dostál, P. (ed.): *Evolution of Geographical Systems and Risk Processes in the Global Context*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Prague, 15–33.
- DOXEY, G. V. (1975): A causation theory of visitor-resident irritants: Methodology and research inferences. In: *Sixth Annual Conference Proceedings*. Travel Research Association, San Diego, 195–198.
- DRAKOS, K., KUTAN, A. M. (2003): Regional effects of terrorism on tourism in three Mediterranean countries. *Journal of Conflict Resolution*, 47, 5, 621–641.
- DRAKULICH, K. M., PEREIRA, C. (V TISKU): Disorder, incivilities, and broken windows. In: Oberwittler, D., Wickes, R. (eds.): *The Handbook on Cities and Crime*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- DRBOHLAV, D. (1991): Mentální mapy ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost. *Geografie*, 96, 3, 163–176.
- DUAN, J., XIE, C., MORRISON, A. M. (2022): Tourism crises and impacts on destinations: A systematic review of the tourism and hospitality literature. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 46, 4, 667–695.
- DUMBROVSKÁ, V., FIALOVÁ, D. (2016): Turistické okruhy a turistifikace v Praze: Případová studie Královské cesty. *Studia Turistica*, 7, 1, 6–17.
- EICHLER, J. (2001): Příspěvek do diskuze o pojmech hrozba a riziko. *Mezinárodní vztahy*, 36, 3, 72–82.
- EKEBERG, Ø., FAUSKE, B., BERG-HANSEN, B. (2014): Norwegian airline passengers are not more afraid of flying after the terror act of September 11. The flight anxiety, however, is significantly attributed to acts of terrorism. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55, 5, 464–468.
- ENDERS, W., SANDLER, T. (2002): Patterns of transnational terrorism, 1970-1999: Alternative time-series estimates. *International Studies Quarterly*, 46, 2, 145–165.
- ENDERS, W., SANDLER, T. (2005): After 9/11: Is it all different now? *Journal of Conflict Resolution*, 49, 2, 259–277.
- ENDERS, W., SANDLER, T. (2006): Distribution of transnational terrorism among countries by income class and geography after 9/11. *International Studies Quarterly*, 50, 2, 367–393.
- ENDERS, W., SANDLER, T., PARISE, G. F. (1992): An econometric analysis of the impact of terrorism on tourism. *Kyklos*, 45, 4, 531–554.

- ERDEM, M., VAYGHAN, S., BAI, B. (2020): One October tragedy in Las Vegas: An overview of tourists' perceptions. *6, 3, 59–63.*
- EVANS, J., JONES, P. (2011): The walking interview: Methodology, mobility and place. *Applied Geography, 31, 2, 849–858.*
- FARMAKI, A. (2017): The tourism and peace nexus. *Tourism Management, 59, 528–540.*
- FARZANEGAN, M. R., GHOLIPOUR, H. F., FEIZI, M., NUNKOO, R., ANDARGOLI, A. E. (2021): International tourism and outbreak of coronavirus (COVID-19): A cross-country analysis. *Journal of Travel Research, 60, 3, 687–692.*
- FAULKNER, B. (2001): Towards a framework for tourism disaster management. *Tourism Management, 22, 2, 135–147.*
- FENNELL, D. A. (2017): Towards a model of travel fear. *Annals of Tourism Research, 66, 140–150.*
- FENNELLY, L. J., PERRY, M. A. (2016): Soft targets, active shooters, and workplace violence. In: Fagel, M. J., Hesterman, J. (eds.): *Soft Targets and Crisis Management: What Emergency Planners and Security Professionals Need to Know.* Routledge, New York, 293–305.
- FERREIRA, M. L. do A., GRACIANO, P. F., LEAL, S. R., COSTA, M. F. da (2019): Night of terror in the city of light: Terrorist acts in Paris and Brazilian tourists' assessment of destination image. *Revista Brasileira de Pesquisa em Turismo, 13, 1, 19–39.*
- FIALOVÁ, D., NEKOLNÝ, L. (2017): Řečí čísel cestovního ruchu. *Geografické rozhledy, 26, 3, 22–23.*
- FIALOVÁ, D., NOVÁKOVÁ, A. (2011): Rizikové faktory pro cestovní ruch. *Geografické rozhledy, 21, 2, 28–29.*
- FIELDING, D., SHORTLAND, A. (2011): How do tourists react to political violence? An empirical analysis of tourism in Egypt. *Defence and Peace Economics, 22, 2, 217–243.*
- FINUCANE, M. L. (2012): The role of feelings in perceived risk. In: Roeser, S., Hillerbrand, R., Sandin, P., Peterson, M. (eds.): *Handbook of Risk Theory.* Springer Netherlands, Dordrecht, 677–691.
- FINUCANE, M. L., HOLUP, J. L. (2006): Risk as value: Combining affect and analysis in risk judgments. *Journal of Risk Research, 9, 2, 141–164.*
- FISCHHOFF, B., DE BRUIN, W. B., PERRIN, W., DOWNS, J. (2004): Travel risks in a time of terror: Judgments and choices. *Risk Analysis, 24, 5, 1301–1309.*
- FISCHHOFF, B., GONZALEZ, R. M., SMALL, D. A., LERNER, J. S. (2003): Judged terror risk and proximity to the World Trade Center. *Journal of Risk and Uncertainty, 26, 2/3, 137–151.*
- FISCHHOFF, B., SLOVIC, P., LICHTENSTEIN, S., READ, S., COMBS, B. (1978): How safe is safe enough? A psychometric study of attitudes towards technological risks and benefits. *Policy Sciences, 9, 2, 127–152.*
- FLEISCHER, A., BUCCOLA, S. (2002): War, terror, and the tourism market in Israel. *Applied Economics, 34, 11, 1335–1343.*
- FLINT, C., RADIL, S. M. (2009): Terrorism and counter-terrorism: Situating al-Qaeda and the global war on terror within geopolitical trends and structures. *Eurasian Geography and Economics, 50, 2, 150–171.*
- FLOYD, M. F., GIBSON, H., PENNINGTON-GRAY, L., THAPA, B. (2004): The effect of risk perceptions on intentions to travel in the aftermath of September 11, 2001. *Journal of Travel & Tourism Marketing, 15, 2–3, 19–38.*
- FOURIE, J., ROSSELLÓ-NADAL, J., SANTANA-GALLEGO, M. (2020): Fatal attraction: How security threats hurt tourism. *Journal of Travel Research, 59, 2, 209–219.*
- FREYER, W. (2015): *Tourismus: Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie.* De Gruyter Oldenbourg, Berlin München Boston.

- FUCHS, G., REICHEL, A. (2011): An exploratory inquiry into destination risk perceptions and risk reduction strategies of first time vs. repeat visitors to a highly volatile destination. *Tourism Management*, 32, 2, 266–276.
- FUCHS, G., URIELY, N., REICHEL, A., MAOZ, D. (2013): Vacationing in a terror-stricken destination: Tourists' risk perceptions and rationalizations. *Journal of Travel Research*, 52, 2, 182–191.
- FUREDÌ, F. (2006): *Culture of fear revisited*. Continuum, London.
- GALE, N. K., HEATH, G., CAMERON, E., RASHID, S., REDWOOD, S. (2013): Using the framework method for the analysis of qualitative data in multi-disciplinary health research. *BMC Medical Research Methodology*, 13, 1, 117.
- GHADERI, Z., SABOORI, B., KHOSHKAM, M. (2017): Does security matter in tourism demand? *Current Issues in Tourism*, 20, 6, 552–565.
- GLEICHER, F., PETTY, R. E. (1992): Expectations of reassurance influence the nature of fear-stimulated attitude change. *Journal of Experimental Social Psychology*, 28, 1, 86–100.
- GOELDNER, C. R., RITCHIE, J. R. B. (2012): *Tourism: Principles, practices, philosophies*. Wiley, Hoboken, NJ.
- GOLDMAN, O. S., NEUBAUER-SHANI, M. (2017): Does international tourism affect transnational terrorism? *Journal of Travel Research*, 56, 4, 451–467.
- GOLLEDGE, R. . G. (2001): Behavioral geography. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier, 1105–1111.
- GOLLEDGE, R. G. (1980): A behavioral view of mobility and migration research. *The Professional Geographer*, 32, 1, 14–21.
- GOODRICH, J. N. (2002): September 11, 2001 attack on America: A record of the immediate impacts and reactions in the USA travel and tourism industry. *Tourism Management*, 23, 6, 573–580.
- GOULD, P., WHITE, R. (1992): *Mental maps*. Routledge, London ; New York.
- GRAY, C. S. (2009): *War, peace and international relations: An introduction to strategic history*. Routledge, London.
- GRAY, J. M., WILSON, M. A. (2009): The relative risk perception of travel hazards. *Environment and Behavior*, 41, 2, 185–204.
- GREENBAUM, R. T., HULTQUIST, A. (2006): The economic impact of terrorist incidents on the Italian hospitality industry. *Urban Affairs Review*, 42, 1, 113–130.
- GROIZARD, J. L., SANTANA-GALLEGO, M. (2018): The destruction of cultural heritage and international tourism: The case of the Arab countries. *Journal of Cultural Heritage*, 33, 285–292.
- GROSSKOPF, K. R. (2006): Evaluating the societal response to antiterrorism measures. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 3, 2, 76–86.
- HALE, C. (1996): Fear of crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4, 2, 79–150.
- HALL, C. M. (1998): *Tourism and politics: Policy, power and place*. Wiley, Chichester.
- HALL, C. M. (2010): Crisis events in tourism: Subjects of crisis in tourism. *Current Issues in Tourism*, 13, 5, 401–417.
- HALL, C. M., O'SULLIVAN, V. (1996): Tourism, political stability and violence. In: Pizam, A., Mansfeld, Y. (eds.): *Tourism, Crime, and International Security Issues*. Wiley, Chichester ; New York, 105–121.
- HALL, C. M., PAGE, S. J. (2014): *The geography of tourism and recreation: Environment, place and space*. Routledge, New York.
- HAMADEH, M., BASSIL, C. (2017): Terrorism, war, and volatility in tourist arrivals: The case of Lebanon. *Tourism Analysis*, 22, 4, 537–550.

- HARRÉ, R., SECORD, P. F. (1972): The explanation of social behaviour. Blackwell, Oxford.
- HARVEY, D. (1989): The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change. Blackwell, Oxford.
- HARVEY, O., VAN TEIJLINGEN, E., PARRISH, M. (2023): Using a range of communication tools to interview a hard-to-reach population. *Sociological Research Online*, OnlineFirst. <https://doi.org/10.1177/13607804221142212>
- HAVELKOVÁ, L. (2020): Úspěšnost a strategie studentů při práci s mapou a faktory je ovlivňující. *Disertační práce*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
- HAZBUN, W. (2006): Explaining the Arab Middle East tourism paradox. *The Arab World Geographer*, 9, 3, 201–214.
- HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál, Praha.
- HENDL, J. (2012): Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat. Portál, Praha.
- HICKSON, L., KHEMKA, I. (2014): The psychology of decision making. In: *International Review of Research in Developmental Disabilities*. Elsevier, 185–229.
- HOFFMAN, A. M., SHELBY, W. (2017): When the “laws of fear” do not apply: Effective counterterrorism and the sense of security from terrorism. *Political Research Quarterly*, 70, 3, 618–631.
- HOFFMAN, B. (1997): The confluence of international and domestic trends in terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 9, 2, 1–15.
- HOOD, C., JONES, D. K. C. (1996): Anticipationism versus resilience. In: Hood, C., Jones, D. K. C. (eds.): *Accident and design: Contemporary debates in risk management*. UCL Press, London ; Bristol, Pa, 10–13.
- CHEN, R. J. C., NORIEGA, P. (2004): The impacts of terrorism: Perceptions of faculty and students on safety and security in tourism. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15, 2–3, 81–97.
- ILUM, S. (2023): Fear of terrorism: Recognizing scenarios of potential danger in urban space. *Ethos*, 51, 3, 271–284.
- INSTITUTE FOR ECONOMICS AND PEACE (2016): *Global peace index 2015: Measuring peace, its causes and its economic values*, https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf (1. 6. 2016).
- ISAAC, R. K. (2021): An exploratory study: The impact of terrorism on risk perceptions. An analysis of the German market behaviours and attitudes towards Egypt. *Tourism Planning & Development*, 18, 1, 25–44.
- ISAAC, R. K., EID, T. A. (2019): Tourists' destination image: An exploratory study of alternative tourism in Palestine. *Current Issues in Tourism*, 22, 12, 1499–1522.
- IVANOV, S., GAVRILINA, M., WEBSTER, C., RALKO, V. (2017): Impacts of political instability on the tourism industry in Ukraine. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 9, 1, 100–127.
- IVANOVA, M., IVANOV, I. K., IVANOV, S. (2021): Travel behaviour after the pandemic: The case of Bulgaria. *Anatolia*, 32, 1, 1–11.
- JAMES, N., MENZIES, M., CHOK, J., MILNER, A., MILNER, C. (2023): Geometric persistence and distributional trends in worldwide terrorism. *Chaos, Solitons & Fractals*, 169, 113277.
- JENKINS, B. M. (1975): *Will terrorists go nuclear?* RAND Corporation.
- JENKINS, B. M. (2006): The new age of terrorism. In: Kamien, D. G. (ed.): *The McGraw-Hill homeland security handbook*. McGraw-Hill, New York, 117–130.
- JÍCHOVÁ, J., KOPECKÁ, Z. (2015): Pocit bezpečí ve městě: případová studie města Hodonín. *Geografické rozhledy*, 24, 5, 28–29.

- JÍCHOVÁ, J., TEMELOVÁ, J. (2012a): Kriminalita a její percepce ve vnitřním městě: případová studie pražského Žižkova a Jarova. *Geografie*, 117, 3, 329–348.
- JÍCHOVÁ, J., TEMELOVÁ, J. (2012b): Kriminalita a riziková místa centrálního a vnitřního města: sonda do názorů obyvatel vybraných pražských čtvrtí. In: Temelová, J., Pospíšilová, L., Ouředníček, M. (eds.): *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Aleš Čeněk, Plzeň, 46–76.
- JIN, X. (Cathy), QU, M., BAO, J. (2019): Impact of crisis events on Chinese outbound tourist flow: A framework for post-events growth. *Tourism Management*, 74, 334–344.
- JONAS, A., MANSFELD, Y. (2017): Exploring the interplay between the use of risk-related information, risk perception formation, and the stages of travel product consumption. *Current Issues in Tourism*, 20, 14, 1470–1488.
- JONES, P., BUNCE, G., EVANS, J., GIBBS, H., HEIN, J. R. (2008): Exploring space and place with walking interviews. *Journal of Research Practice*, 4, 2, 1–9.
- KAHNEMAN, D., TVERSKY, A. (1979): Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47, 2, 263–292.
- KAPUŚCIŃSKI, G., RICHARDS, B. (2016): News framing effects on destination risk perception. *Tourism Management*, 57, 234–244.
- KARL, M., MUSKAT, B., RITCHIE, B. W. (2020): Which travel risks are more salient for destination choice? An examination of the tourist's decision-making process. *Journal of Destination Marketing & Management*, 18, 100487.
- KARL, M., SCHMUDE, J. (2017): Understanding the role of risk (perception) in destination choice: A literature review and synthesis. *Tourism*, 65, 2, 138–155.
- KASL, S. V., HARBURG, E. (1972): Perceptions of the neighborhood and the desire to move out. *Journal of the American Institute of Planners*, 38, 5, 318–324.
- KATES, R. W. (1966): Stimulus and symbol: The view from the bridge. *Journal of Social Issues*, 22, 4, 21–28.
- KATES, R. W. (1967): The perception of storm hazard on the shores of megalopolis. In: Lowenthal, D. (ed.): *Environmental Perception and Behavior*. University of Chicago, Chicago, 60–74.
- KELLING, G. L., WILSON, J. Q. (1982): Broken windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic*, 249, 3, 29–38.
- KEOHANE, R. O., NYE, J. S. (2012): *Power and interdependence*. Longman, Boston.
- KINNEY, P. (2017): Walking interviews. *Social Research Update*, 67, 1–4.
- KLIOT, N., CHARNEY, I. (2006): The geography of suicide terrorism in Israel. *GeoJournal*, 66, 4, 353–373.
- KORSTANJE, M. E. (2017): Tourism at risk: Failures and dichotomies of risk perception theory in tourism. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 5, 2, 167–172.
- KOSKELA, H. (2010): Fear and its Others. In: Smith, S. J., Pain, R., Marston, S. A., Jones III, J.-P. (eds.): *The SAGE Handbook of Social Geographies*. SAGE Publications Ltd, Los Angeles, 389–407.
- KŐVÁRI, I., ZIMÁNYI, K. (2010): Safety and security in the age of global tourism. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 4, 5–6, 67–69.
- KOZAK, M., CROTTTS, J. C., LAW, R. (2007): The impact of the perception of risk on international travellers. *International Journal of Tourism Research*, 9, 4, 233–242.
- KRAJŇÁK, T. (2019): Cestovní ruch jako nástroj zahraniční politiky: příklad Číny. *Geografické rozhledy*, 28, 3, 26–29.
- KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J. (2020): Turismus na Blízkém východě: skvosty nebo hrozby? *Geografické rozhledy*, 29, 3, 26–29.

- KREJČÍ, O. (2013): Měkká moc v 21. století. In: Mařík, K. (ed.): Ekonomická diplomacie: úloha, význam, problémy a jejich řešení: mezinárodní vědecká konference. Professional Publishing, Praha, 43–47.
- LANOUAR, C., GOAIED, M. (2019): Tourism, terrorism and political violence in Tunisia: Evidence from Markov-switching models. *Tourism Management*, 70, 404–418.
- LARSEN, S., BRUN, W., ØGAARD, T. (2009): What tourists worry about – Construction of a scale measuring tourist worries. *Tourism Management*, 30, 2, 260–265.
- LARSEN, S., BRUN, W., ØGAARD, T., SELSTAD, L. (2011): Effects of sudden and dramatic events on travel desire and risk judgments. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11, 3, 268–285.
- LAW, R. (2006): The perceived impact of risks on travel decisions. *International Journal of Tourism Research*, 8, 4, 289–300.
- LAZARUS, R. S., FOLKMAN, S. (1984): *Stress, appraisal, and coping*. Springer, New York.
- LEE, J. E. C., GIBSON, S., MARKON, M.-P. L., LEMYRE, L. (2009): A preventive coping perspective of individual response to terrorism in Canada. *Current Psychology*, 28, 2, 69–84.
- LEGARD, R., KEEGAN, J., WARD, K. (2003): In-depth interviews. In: Ritchie, J., Lewis, J. (eds.): *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. Sage Publications, London ; Thousand Oaks, Calif, 138–169.
- LEIPER, N. (1979): The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist, and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*, 6, 4, 390–407.
- LEPP, A., GIBSON, H. (2003): Tourist roles, perceived risk and international tourism. *Annals of Tourism Research*, 30, 3, 606–624.
- LI, X., YUAN, P., GAO, B. (2023): A tale of mass shootings: Does city name matter or/and distance matter? *International Journal of Hospitality Management*, 111, 103489.
- LIBERATI, A., ALTMAN, D. G., TETZLAFF, J., MULROW, C., GÖTZSCHE, P. C., IOANNIDIS, J. P. A., CLARKE, M., DEVEREAUX, P. J., KLEIJNEN, J., MOHER, D. (2009): The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: Explanation and elaboration. *PLoS Medicine*, 6, 7, e1000100.
- LIJPHART, A. (1964): Tourist traffic and integration potential. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 2, 3, 251–262.
- LISKA, A. E., SANCHIRICO, A., REED, M. D. (1988): Fear of crime and constrained behavior: Specifying and estimating a reciprocal effects model. *Social Forces*, 66, 3, 827–837.
- LISLE, D. (2013): Frontline leisure: Securitized tourism in the War on Terror. *Security Dialogue*, 44, 2, 127–146.
- LLORCA-VIVERO, R. (2008): Terrorism and international tourism: New evidence. *Defence and Peace Economics*, 19, 2, 169–188.
- LOEWENSTEIN, G. F., WEBER, E. U., HSEE, C. K., WELCH, N. (2001): Risk as feelings. *Psychological Bulletin*, 127, 2, 267–286.
- LÖWENHEIM, O. (2007): The responsibility to responsabilize: Foreign offices and the issuing of travel warnings. *International Political Sociology*, 1, 3, 203–221.
- MACHIAVELLI, N. (2012): *Vladař*. Argo, Praha.
- MANSFELD, Y. (1996): Wars, tourism and the „Middle East” factor. In: Pizam, A., Mansfeld, Y. (eds.): *Tourism, Crime, and International Security Issues*. Wiley, Chichester ; New York, 265–278.
- MARCOTTE, J., GRANDISSON, M., MILOT, É., DUPÉRÉ, S. (2022): The walking interview: A promising method for promoting the participation of autistic people in research projects. *International Journal of Qualitative Methods*, 21, 1–11.

- MAREŠ, M. (2002): Bezpečnost. In: Zeman, P. (ed.): Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmů. Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, Brno, 13–17.
- MAREŠ, M. (2010): Terorismus. In: Smolík, J., Šmíd, T. (eds.): Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století. MuniPress, Brno, 115–141.
- MAREŠ, M., ZEMAN, P. (2010): Úvod do pojetí bezpečnostních hrozeb. In: Smolík, J., Šmíd, T. (eds.): Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století. MuniPress, Brno, 9–19.
- MARCHMENT, Z., GILL, P. (2019): Modelling the spatial decision making of terrorists: The discrete choice approach. *Applied Geography*, 104, 21–31.
- MARINEAU, J., PASCOE, H., BRAITHWAITE, A., FINDLEY, M., YOUNG, J. (2020): The local geography of transnational terrorism. *Conflict Management and Peace Science*, 37, 3, 350–381.
- MARSDEN, S. V., SCHMID, A. P. (2013): Typologies of terrorism and political violence. In: Schmid, A. P. (ed.): *The Routledge handbook of terrorism research*. Routledge, Taylor & Francis Group, London New York, 158–200.
- MASLOW, A. H. (1943): A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 4, 370–396.
- MASTEN, A. S., BEST, K. M., GARMEZY, N. (1990): Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 4, 425–444.
- MATTHEWS, H. G. (1975): International tourism and political science research. *Annals of Tourism Research*, 2, 4, 195–203.
- MATTHEWS, H. G., RICHTER, L. K. (1991): Political science and tourism. *Annals of Tourism Research*, 18, 1, 120–135.
- MAWBY, R. I. (2000): Tourists' perceptions of security: The risk—fear paradox. *Tourism Economics*, 6, 2, 109–121.
- MCKERCHER, B., HUI, E. L. L. (2004): Terrorism, economic uncertainty and outbound travel from Hong Kong. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15, 2–3, 99–115.
- MĚCHOVÁ, S. (2008): Nové výzvy terorismu: sociálně psychologická studie. *Disertační práce*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, katedra psychologie, Praha.
- MEISSONNIER, J., DEJOUX, V. (2016): The commented walk method as a way of highlighting precise daily mobility difficulties – a case study focusing on cognitive or mental Diseases. *Transportation Research Procedia*, 14, 4403–4409.
- MERARI, A. (1993): Terrorism as a strategy of insurgency. *Terrorism and Political Violence*, 5, 4, 213–251.
- MEWBORN, C. R., ROGERS, R. W. (1979): Effects of threatening and reassuring components of fear appeals on physiological and verbal measures of emotion and attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 15, 3, 242–253.
- MICKOLUS, E. F., SANDLER, T., MURDOCK, J. M., FLEMMING, P. A. (2021): International terrorism: Attributes of terrorist events (ITERATE 1968-2021, data codebook). Vinyard Software, International Terrorism Data Center.
- MITCHELL, K. (2015): Rethinking the 'Erasmus effect' on European identity. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 53, 2, 330–348.
- MITRA, D., PHAM, C. S., BANDYOPADHYAY, S. (2018): Terrorism and international air travel: A gravity approach. *The World Economy*, 41, 11, 2852–2882.
- MODLY, A. R. (2009): Geography of fear: Understanding students' sense of place. *Chrestomathy*, 8, 115–146.
- MÖLLER, N. (2012): The concepts of risk and safety. In: Roeser, S., Hillerbrand, R., Sandin, P., Peterson, M. (eds.): *Handbook of Risk Theory: Epistemology, Decision Theory, Ethics, and Social Implications of Risk*. Springer Netherlands, Dordrecht, 55–85.

- MORAKABATI, Y. (2013): Tourism in the Middle East: Conflicts, crises and economic diversification, some critical issues. *International Journal of Tourism Research*, 15, 4, 375–387.
- MORAKABATI, Y., KAPUŚCIŃSKI, G. (2016): Personality, risk perception, benefit sought and terrorism effect: Perceived risk and terrorism effect. *International Journal of Tourism Research*, 18, 5, 506–514.
- MORSE, J. M. (2015): Critical analysis of strategies for determining rigor in qualitative inquiry. *Qualitative Health Research*, 25, 9, 1212–1222.
- MORSE, J., SWANSON, J., KUZEL, A. (2001): *The nature of qualitative evidence*. SAGE Publications, Thousand Oaks.
- MOSTAFANEZHAD, M., PROMBUROM, T. (2018): ‘Lost in Thailand’: The popular geopolitics of film-induced tourism in northern Thailand. *Social & Cultural Geography*, 19, 1, 81–101.
- MÜNCHEN TOURISMUS (2020): Data, facts and market research, <https://www.munich.travel/en/topics/about-us/data-facts-and-market-research> (22. 9. 2020).
- MUZINDUTSI, P.-F., MANALIYO, J. C. (2016): Effect of political risk shocks on tourism revenue in South Africa: Time series analysis. *International Journal Of Business & Management Studies*, 8, 2, 169–186.
- MYTHEN, G. (2018): Thinking with Ulrich Beck: Security, terrorism and transformation. *Journal of Risk Research*, 21, 1, 17–28.
- NAMBERGER, P., JACKISCH, S., SCHMUDE, J., KARL, M. (2019): Overcrowding, overtourism and local level disturbance: How much can Munich handle? *Tourism Planning & Development*, 16, 4, 452–472.
- NATIONAL CONSORTIUM FOR THE STUDY OF TERRORISM AND RESPONSES TO TERRORISM (2020): Global terrorism database, <https://www.start.umd.edu/gtd/access/> (21. 9. 2020).
- NEKOLNÝ, L., KRAJŇÁK, T. (2021): Dopady pandémie na turismus a rekreaci. *Geografické rozhledy*, 31, 1, 20–23.
- NESSER, P. (2018): *Islamist terrorism in Europe: A history*. Oxford University Press, Oxford, UK; New York.
- NESSER, P. (2019): Foiled plots: The untapped data resource in terrorism studies. In: *Society for Terrorism Research Annual Conference*. University of Oslo, Center for Research on Extremism, Oslo.
- NESSER, P. (2023): Introducing the Jihadi plots in Europe dataset (JPED). *Journal of Peace Research*, OnlineFirst. <https://doi.org/10.1177/00223433221123360>
- NESSER, P., STENERSEN, A., OFTEDAL, E. (2016): Jihadi terrorism in Europe: The IS-effect. *Perspectives on Terrorism*, 10, 6, 3–24.
- NEUMAYER, E. (2004): The impact of political violence on tourism: Dynamic cross-national estimation. *Journal of Conflict Resolution*, 48, 2, 259–281.
- NEUMAYER, E. (2006): Unequal access to foreign spaces: How states use visa restrictions to regulate mobility in a globalized world. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 31, 1, 72–84.
- NEUMAYER, E. (2010): Visa restrictions and bilateral travel. *The Professional Geographer*, 62, 2, 171–181.
- NEUMAYER, E., PLÜMPER, T. (2011): Foreign terror on Americans. *Journal of Peace Research*, 48, 1, 3–17.
- NEUMAYER, E., PLÜMPER, T. (2016): Spatial spill-overs from terrorism on tourism: Western victims in Islamic destination countries. *Public Choice*, 169, 3–4, 195–206.
- NORTON, G. (1987): Tourism and international terrorism. *The World Today*, 43, 2, 30–33.
- NUNNALLY, J. C., BERNSTEIN, I. H. (1994): *Psychometric theory*. McGraw-Hill, New York.
- NYE, J. S. (2004): *Soft power: The means to success in world politics*. Public Affairs, New York.

- O'CONNOR, C., JOFFE, H. (2020): Intercoder reliability in qualitative research: Debates and practical guidelines. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1–13.
- PAIN, R. (2009): Globalized fear? Towards an emotional geopolitics. *Progress in Human Geography*, 33, 4, 466–486.
- PAIN, R. (2010): The new geopolitics of fear. *Geography Compass*, 4, 3, 226–240.
- PARIDA, Y., BHARDWAJ, P., ROY CHOWDHURY, J. (2017): Determinants of tourism in Indian states: An empirical analysis. *Tourism Review*, 72, 3, 330–343.
- PÁSKOVÁ, M. (2008): Kognitivní a mentální mapy v cestovním ruchu. In: Zelenka, J. (ed.): *Výzkum kognitivních a mentálních map*. Gaudeamus, Hradec Králové, 83–90.
- PAŮL I AGUSTÍ, D. (2020): Tourist hot spots in cities with the highest murder rates. *Tourism Geographies*, 22, 1, 151–170.
- PIAZZA, J. A. (2009): Is Islamist terrorism more dangerous?: An empirical study of group ideology, organization, and goal structure. *Terrorism and Political Violence*, 21, 1, 62–88.
- PIZAM, A., FLEISCHER, A. (2002): Severity versus frequency of acts of terrorism: Which has a larger impact on tourism demand? *Journal of Travel Research*, 40, 3, 337–339.
- PIZAM, A., SMITH, G. (2000): Tourism and terrorism: A quantitative analysis of major terrorist acts and their impact on tourism destinations. *Tourism Economics*, 6, 2, 123–138.
- PLOG, S. C. (1974): Why destination areas rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 14, 4, 55–58.
- POPP, M. (2012): Positive and negative urban tourist crowding: Florence, Italy. *Tourism Geographies*, 14, 1, 50–72.
- POPP, M. (2018): When walking is no longer possible: Investigating crowding and coping practices in urban tourism using commented walks. In: Hall, C. M., Ram, Y., Shoval, N. (eds.): *The Routledge international handbook of walking*. Routledge, Abingdon, Oxon ; New York, NY, 360–368.
- PORKERTOVÁ, H., OSMAN, R., POSPÍŠILOVÁ, L., DOBOŠ, P., KOPECKÁ, Z. (2024): “Wait, really, stop, stop!”: Go-along interviews with visually disabled people and the pitfalls of ableist methodologies. *Qualitative Research*, OnlineFirst. <https://doi.org/10.1177/14687941231224595>
- RAPOPORT, D. C. (2002): The four waves of rebel terror and September 11. *Anthropoetics*, 8, 1.
- REISINGER, Y., MAVONDO, F. (2006): Cultural differences in travel risk perception. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 20, 1, 13–31.
- REUTER, K. E., SCHAEFER, M. S. (2017): Illegal captive lemurs in Madagascar: Comparing the use of online and in-person data collection methods. *American Journal of Primatology*, 79, 11, e22541.
- RICHTER, L. K. (1983): Tourism politics and political science: A case of not so benign neglect. *Annals of Tourism Research*, 10, 3, 313–335.
- RICHTER, L. K., WAUGH, W. L. (1986): Terrorism and tourism as logical companions. *Tourism Management*, 7, 4, 230–238.
- RITCHIE, B. W. (2004): Chaos, crises and disasters: A strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism Management*, 25, 6, 669–683.
- RITCHIE, J., LEWIS, J., ELAM, G. (2003): Designing and selecting samples. In: Ritchie, J., Lewis, J. (eds.): *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. Sage Publications, London ; Thousand Oaks, Calif, 77–108.
- RITCHIE, J., SPENCER, L. (1994): Qualitative data analysis for applied policy research. In: Bryman, A., Burgess, R. G. (eds.): *Analyzing Qualitative Data*. Taylor & Francis, Abingdon, UK, 173–194.
- RITTICHAINUWAT, B. N., CHAKRABORTY, G. (2009): Perceived travel risks regarding terrorism and disease: The case of Thailand. *Tourism Management*, 30, 3, 410–418.

- ROEHL, W. S., FESENMAIER, D. R. (1992): Risk perceptions and pleasure travel: An exploratory analysis. *Journal of Travel Research*, 30, 4, 17–26.
- ROGERS, R. W. (1975): A protection motivation theory of fear appeals and attitude change. *The Journal of Psychology*, 91, 1, 93–114.
- ROGERS, R. W. (1983): Cognitive and physiological processes in fear appeals and attitude change: A revised theory of protection motivation. In: Cacioppo, J. T., Petty, R. E. (eds.): *Social psychophysiology: A sourcebook*. Guilford Press, New York, 153–176.
- ROCHOVSKÁ, A., KÁČEROVÁ, M., ONDROŠ, S. (2014): *Výskumné metódy v humánnej geografii a ich aplikácie: vysokoškolská učebnica*. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava.
- ROSENBLATT, P. C. (2012): One interviewer versus several: Modernist and postmodernist perspectives in qualitative family interviewing. *Journal of Family Theory & Review*, 4, 2, 96–104.
- ROSS, J. I. (1993): Structural causes of oppositional political terrorism: Towards a causal model. *Journal of Peace Research*, 30, 3, 317–329.
- ROWEN, I. (2014): Tourism as a territorial strategy: The case of China and Taiwan. *Annals of Tourism Research*, 46, 62–74.
- ROWEN, I. (2016): The geopolitics of tourism: Mobilities, territory, and protest in China, Taiwan, and Hong Kong. *Annals of the American Association of Geographers*, 2106, 2, 385–393.
- RUFAT, S. (2015): Towards a social and spatial risk perception framework. *Cybergeog*.
- RYAN, C., KINDER, R. (1996): The deviant tourist and the crimogenic place – the case of the tourist and the New Zealand prostitute. In: Pizam, A., Mansfeld, Y. (eds.): *Tourism, Crime, and International Security Issues*. Wiley, Chichester ; New York, 23–36.
- SAHA, S., YAP, G. (2014): The moderation effects of political instability and terrorism on tourism development: A cross-country panel analysis. *Journal of Travel Research*, 53, 4, 509–521.
- SAID, E. W. (1979): *Orientalism*. Vintage, New York.
- SAVITCH, H. V. (2005): An anatomy of urban terror: Lessons from Jerusalem and elsewhere. *Urban Studies*, 42, 3, 361–395.
- SAVITCH, H. V., ARDASHEV, G. (2001): Does terror have an urban future? *Urban Studies*, 38, 13, 2515–2533.
- SEABRA, C., ABRANTES, J. L., KASTENHOLZ, E. (2012): TerrorScale: A scale to measure the contact of international tourists with terrorism. *Journal of Tourism Research & Hospitality*, 1, 4, 1–8.
- SEABRA, C., ABRANTES, J. L., KASTENHOLZ, E. (2014): The influence of terrorism risk perception on purchase involvement and safety concern of international travellers. *Journal of Marketing Management*, 30, 9–10, 874–903.
- SEABRA, C., DOLNICAR, S., ABRANTES, J. L., KASTENHOLZ, E. (2013): Heterogeneity in risk and safety perceptions of international tourists. *Tourism Management*, 36, 502–510.
- SEALE, C. (2007): *The quality of qualitative research*. Sage Publ, Los Angeles.
- SEDDIGHI, H. R., NUTTALL, M. W., THEOCHAROUS, A. L. (2001): Does cultural background of tourists influence the destination choice? An empirical study with special reference to political instability. *Tourism Management*, 22, 2, 181–191.
- SEYFI, S., HALL, C. M. (2019): International sanctions, tourism destinations and resistive economy. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 11, 1, 159–169.
- SHARPLEY, R., SHARPLEY, J., ADAMS, J. (1996): Travel advice or trade embargo? The impacts and implications of official travel advice. *Tourism Management*, 17, 1, 1–7.
- SHELLER, M., URRY, J. (2006): The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 38, 2, 207–226.

- SCHÄFER, P. J. (2013): The concept of security. In: Schäfer, P. J.: Human and Water Security in Israel and Jordan. Springer Berlin Heidelberg, Berlin, Heidelberg, 5–18.
- SCHMID, A. P. (2004): Terrorism – the definitional problem. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 36, 2, 375–419.
- SCHMID, A. P. (2013a): Introduction. In: Schmid, A. P. (ed.): *The Routledge handbook of terrorism research*. Routledge, Taylor & Francis Group, London New York, 1–38.
- SCHMID, A. P. (2013b): The definition of terrorism. In: Schmid, A. P. (ed.): *The Routledge handbook of terrorism research*. Routledge, Taylor & Francis Group, London New York, 39–157.
- SCHMUDE, J., KARL, M., WEBER, F. (2020): Tourism and terrorism: Economic impact of terrorist attacks on the tourism industry. The example of the destination of Paris. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 64, 2, 88–102.
- SCHOLTZ, S. (2000): Threat: Concept analysis. *Nursing Forum*, 35, 4, 23–29.
- SCHUSTERSCHITZ, C., SCHÜTZ, H., WIEDEMANN, P. M. (2010): Looking for a safe haven after fancy thrills: A psychometric analysis of risk perception in alpine tourist destinations. *Journal of Risk Research*, 13, 3, 379–398.
- SCHWARZER, R., TAUBERT, S. (2002): Tenacious goal pursuits and striving toward personal growth: Proactive coping. In: Frydenberg, E. (ed.): *Beyond Coping: Meeting Goals, Visions, and Challenges*. Oxford University Press, Oxford, 19–36.
- SILVERSTEIN, M. E. (1977): Emergency medical preparedness. *Terrorism*, 1, 1, 51–69.
- SIMPSON, P. M., SIGUAW, J. A. (2008): Perceived travel risks: The traveller perspective and manageability. *International Journal of Tourism Research*, 10, 4, 315–327.
- SINAI, J. (2008): How to define terrorism. *Perspectives on Terrorism*, 2, 4, 9–11.
- SIWEK, T. (2011): *Percepce geografického prostoru*. Česká geografická společnost, Praha.
- SJÖBERG, L. (2012): Risk perception and societal response. In: Roeser, S., Hillerbrand, R., Sandin, P., Peterson, M. (eds.): *Handbook of Risk Theory*. Springer Netherlands, Dordrecht, 661–675.
- SLOVIC, P. (1987): Perception of risk. *Science*, 236, 4799, 280–285.
- SLOVIC, P. (1999): Trust, emotion, sex, politics, and science: Surveying the risk-assessment battlefield. *Risk Analysis*, 19, 4, 689–701.
- SLOVIC, P., FINUCANE, M. L., PETERS, E., MACGREGOR, D. G. (2004): Risk as analysis and risk as feelings: Some thoughts about affect, reason, risk, and rationality. *Risk Analysis*, 24, 2, 311–322.
- SMITH, S. L. J. (1988): Defining tourism A supply-side view. *Annals of Tourism Research*, 15, 2, 179–190.
- SNAPE, D., SPENCER, L. (2003): The foundations of qualitative research. In: Ritchie, J., Lewis, J. (eds.): *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. Sage Publications, London ; Thousand Oaks, Calif, 1–23.
- SÖNMEZ, S. F. (1998): Tourism, terrorism, and political instability. *Annals of Tourism Research*, 25, 2, 416–456.
- SÖNMEZ, S. F., GRAEFE, A. R. (1998a): Determining future travel behavior from past travel experience and perceptions of risk and safety. *Journal of Travel Research*, 37, 2, 171–177.
- SÖNMEZ, S. F., GRAEFE, A. R. (1998b): Influence of terrorism risk on foreign tourism decisions. *Annals of Tourism Research*, 25, 1, 112–144.
- SOWA, P., PEŹZIŃSKI, B., KRZYŻAK, M., MAŚLACH, D., WÓJCIK, S., SZPAK, A. (2015): The Computer-Assisted Web Interview method as used in the national study of ICT use in primary healthcare in Poland – reflections on a case study. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 43, 1, 137–146.
- STADDON, J. E. R. (2021): *The new behaviorism: Foundations of behavioral science*. Routledge, Taylor & Francis Group, New York London.

- STANGOR, C., WALINGA, J. (2014): Introduction to psychology. BCcampus, BC Open Textbook Project, Victoria.
- SUNSTEIN, C. R. (2003): Terrorism and probability neglect. *Journal of Risk and Uncertainty*, 26, 2–3, 121–136.
- SURVILA, A., MIKENAS, E., ZUROMSKAITE, B. (2017): The impact of terrorism on the tourism sector of Lithuania. *Montenegrin Journal of Economics*, 13, 3, 101–118.
- ŠIMÁČEK, P., ŠERÝ, M., FIEDOR, D., BRISUDO VÁ, L. (2020): To fear or not to fear? Exploring the temporality of topophobia in urban environments. *Moravian Geographical Reports*, 28, 4, 308–321.
- ŠMÍD, T., SMOLÍK, J. (2010): Závěr. In: Smolík, J., Šmíd, T. (eds.): *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. MuniPress, Brno, 267–268.
- TANNENBAUM, M. B., HEPLER, J., ZIMMERMAN, R. S., SAUL, L., JACOBS, S., WILSON, K., ALBARRACÍN, D. (2015): Appealing to fear: A meta-analysis of fear appeal effectiveness and theories. *Psychological Bulletin*, 141, 6, 1178–1204.
- TARLOW, P. E. (2007): Terrorism and tourism. In: Wilks, J. (ed.): *Tourism in Turbulent Times: Towards Safe Experiences for Visitors*. Elsevier, Amsterdam, 79–91.
- TARLOW, P., MUEHSAM, M. J. (1996): Theoretical aspects of crime as they impact the tourism industry. In: Pizam, A., Mansfeld, Y. (eds.): *Tourism, Crime, and International Security Issues*. Wiley, Chichester ; New York, 11–22.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., JÍCHOVÁ, J. (2016): Safe life in the suburbs? Crime and perceptions of safety in new residential developments in Prague’s hinterland, Czech Republic. *European Urban and Regional Studies*, 23, 4, 677–696.
- THIBAUD, J.-P. (2001): La méthode des parcours commentés. In: Grosjean, M., Thibaud, J.-P., Amphoux, P. (eds.): *L’espace urbain en méthodes*. Parenthèses, Marseille, 79–99.
- THIBAUD, J.-P. (2013): Commented city walks. *Wi: Journal of Mobile Culture*, 7, 1, 1–32.
- THOMAS, W. I., THOMAS, D. S. T. (1928): *The child in America: Behavior problems and programs*. A. A. Knopf.
- TOBLER, W. R. (1970): A computer movie simulating urban growth in the Detroit region. *Economic Geography*, 46, 234.
- TORPEY, J. (1998): Coming and going: On the state monopolization of the legitimate “means of movement”. *Sociological Theory*, 16, 3, 239–259.
- TREMBLAY, P. (1989): Pooling international tourism in Western Europe. *Annals of Tourism Research*, 16, 4, 477–491.
- TUAN, Y. (1974): *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes, and values*. Prentice-Hall, New Jersey.
- TUAN, Y.-F. (1975a): Images and mental maps. *Annals of the Association of American Geographers*, 65, 2, 205–213.
- TUAN, Y.-F. (1975b): Place: An experiential perspective. *Geographical Review*, 65, 2, 151.
- TVERSKY, A., KAHNEMAN, D. (1981): The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211, 4481, 453–458.
- TVERSKY, A., KAHNEMAN, D. (1992): Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, 5, 4, 297–323.
- UNITED NATIONS, WORLD TOURISM ORGANIZATION (1994): *Recommendations on tourism statistics*. United Nations, New York.
- UPADHYAY, U. D., LIPKOVICH, H. (2020): Using online technologies to improve diversity and inclusion in cognitive interviews with young people. *BMC Medical Research Methodology*, 20, 1, 159.

- URIELY, N., MAOZ, D., REICHEL, A. (2007): Rationalising terror-related risks: The case of Israeli tourists in Sinai. *International Journal of Tourism Research*, 9, 1, 1–8.
- VÁGNER, J. (2011): Vývoj cestovního ruchu. *Geografické rozhledy*, 21, 1, 4–5.
- VALENTINE, G. (1989): The geography of women's fear. *Area*, 21, 4, 385–390.
- VAN DEN BERG, B., HUTTEN, P., PRINS, R. (2021): Security and safety: An integrative perspective. In: Jacobs, G., Suojanen, I., Horton, K. E., Bayerl, P. S. (eds.): *International Security Management*. Springer International Publishing, Cham, 13–27.
- VANNESTE, D., TUDORACHE, P., TEODOROIU, F., STEENBERGHEN, T. (2017): The impact of the 2016 terrorist attacks in Brussels on tourism. *Belgeo*, 4, 1–26.
- VANNINI, P., VANNINI, A. (2017): Wild walking: A twofold critique of the walk-along method. In: Bates, C., Rhys-Taylor, A. (eds.): *Walking Through Social Research*. Routledge, New York, 178–195.
- VERÉB, V., NOBRE, H., FARHANGMEHR, M. (2020): Cosmopolitan tourists: The resilient segment in the face of terrorism. *Tourism Management Perspectives*, 33, 100620.
- VOLTES-DORTA, A., JIMÉNEZ, J. L., SUÁREZ-ALEMÁN, A. (2016): The impact of ETA's dissolution on domestic tourism in Spain. *Defence and Peace Economics*, 27, 6, 854–870.
- VYSTOUPIL, J. (2008): Geografie cestovního ruchu. In: Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. (eds.): *Ekonomická a sociální geografie*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 295–332.
- WALTERS, G., WALLIN, A., HARTLEY, N. (2019): The threat of terrorism and tourist choice behavior. *Journal of Travel Research*, 58, 3, 370–382.
- WANG, J., LIU-LASTRES, B., SHI, Y., LI, T. (2019): Thirty years of research on tourism safety and security: A comparative automated content analysis approach. *Journal of China Tourism Research*, 15, 3, 340–358.
- WARD, P., CLARK, T., ZABRISKIE, R., MORRIS, T. (2012): Paper/pencil versus online data collection: An exploratory study. *Journal of Leisure Research*, 44, 4, 507–530.
- WARR, M. (1990): Dangerous situations: Social context and fear of victimization. *Social Forces*, 68, 3, 891.
- WEENINK, A. (2001): The relevance of being important or the importance of being relevant? State and non-state actors in international relations theory. In: Arts, B., Noortmann, M., Reinalda, B. (eds.): *Non-State Actors in International Relations*. Ashgate, Aldershot, Hants, England ; Burlington, VT, 1–11.
- WEINBERG, L. (2005): *Global terrorism: A beginner's guide*. Oneworld, Oxford.
- WILLIAMS, A. M., BALÁŽ, V. (2015): Tourism risk and uncertainty: Theoretical reflections. *Journal of Travel Research*, 54, 3, 271–287.
- WILSON, E., LITTLE, D. E. (2008): The solo female travel experience: Exploring the 'geography of women's fear'. *Current Issues in Tourism*, 11, 2, 167–186.
- WISE, N. (2011): Post-war tourism and the imaginative geographies of Bosnia and Herzegovina and Croatia. *European Journal of Tourism Research*, 4, 1, 5–24.
- WITTE, K. (1992): Putting the fear back into fear appeals: The extended parallel process model. *Communication Monographs*, 59, 4, 329–349.
- WOLFERS, A. (1952): "National Security" as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*, 67, 4, 481–502.
- WOLFF, K., LARSEN, S. (2014): Can terrorism make us feel safer? Risk perceptions and worries before and after the July 22nd attacks. *Annals of Tourism Research*, 44, 200–209.
- WOLFF, K., LARSEN, S. (2016): Flux and permanence of risk perceptions: Tourists' perception of the relative and absolute risk for various destinations. *Scandinavian Journal of Psychology*, 57, 6, 584–590.
- WOLFF, K., LARSEN, S. (2017): A taxonomy of terror - about the effect of different kinds of terror on risk perceptions. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17, 2, 111–128.

- WOLFF, K., LARSEN, S., ØGAARD, T. (2019): How to define and measure risk perceptions. *Annals of Tourism Research*, 79, 102759.
- WOODS, J., EYCK, T. A. T., KAPLOWITZ, S. A., SHLAPENTOKH, V. (2008): Terrorism risk perceptions and proximity to primary terrorist targets: How close is too close? *Human Ecology Review*, 15, 1, 63–70.
- WRIGHT, K. B. (2005): Researching Internet-based populations: Advantages and disadvantages of online survey research, online questionnaire authoring software packages, and web survey services. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10, 3.
- YANG, E. C. L., NAIR, V. (2014): Tourism at risk: A review of risk and perceived risk in tourism. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*, 3, 2, 239–259.
- YAP, G., SAHA, S. (2013): Do political instability, terrorism, and corruption have deterring effects on tourism development even in the presence of UNESCO heritage? A cross-country panel estimate. *Tourism Analysis*, 18, 5, 587–599.
- YAYA, M. E. (2009): Terrorism and tourism: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 20, 6, 477–497.
- YECHIAM, E., BARRON, G., EREV, I. (2005): The role of personal experience in contributing to different patterns of response to rare terrorist attacks. *Journal of Conflict Resolution*, 49, 3, 430–439.
- YU, S. (2018): “That is real America!”: Imaginative geography among the Chinese immigrants in Flushing, New York City. *Geographical Review*, 108, 2, 225–249.
- ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M. (2012): *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Linde, Praha.
- ZEMAN, P. (2002a): Důležité pojmy analýzy rizik a rovnice rizika. In: Zeman, P. (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmů*. Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, Brno, 97–106.
- ZEMAN, P. (2002b): Hrozba a riziko. In: Zeman, P. (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmů*. Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, Brno, 85–96.

Publikované texty zařazené do disertační práce

- Příloha 1 – KRAJŇÁK, T. (2021): The effects of terrorism on tourism demand: A systematic review. *Tourism Economics*, 27, 8, 1736–1758.
- Příloha 2 – KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J. (2018): Politicko-bezpečnostní rizika pro cestovní ruch: prostorová percepce Blízkého východu potenciálními českými turisty. *Geografie*, 123, 3, 379–405.
- Příloha 3 – KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J., SCHMUDE, J. (2023): Tourists' psychological responses to terrorism: Framework analysis of fear-arousing walking interviews from the city centre of Munich, Germany. *European Journal of Tourism Research*, 35, 3501.
- Příloha 4 – KRAJŇÁK, T., VÁGNER, J., KRAJŇÁKOVÁ, L. (2023): Turismus v městských destinacích zasažených terorismem malého rozsahu. *Studia Turistica*, 14, 2, 18–43.